

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav bohemistiky pro cizince a komunikace neslyšících

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Anna Benesova

Verbální prefixy a jejich užití v textech nerodilých mluvčích češtiny na úrovni B2

Verbal prefixes and their use
in texts of non-native speakers of Czech at B2 level

Praha 2024

Vedoucí práce: Mgr. Adrian Jan Zasina, Ph.D.

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu diplomové práce Mgr. Adrianu Janu Zasinovi, Ph.D. za odborné rady a cenné připomínky, za čas strávený na konzultacích a vždy laskavý a pozitivní přístup.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 31. července 2024

Anna Benesova

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá verbálními prefixy a analýzou jejich užití v textech nerodilých mluvčích češtiny. Teoretická část poskytuje přehled o verbálních prefixech a jejich gramaticko-lexikálních funkcích. Hlavní pozornost je věnována prefixům z hlediska češtiny jako cizího jazyka: je popsána problematika užití verbálních prefixů v projevech jinojazyčných mluvčích a způsoby prezentace verbálních prefixů v učebních materiálech pro cizince. Také je představen Český národní korpus a jiné online nástroje jako pomocné materiály pro studium českých prefigovaných sloves.

Analytická část práce se zaměřuje na zmapování užití verbálních prefixů v psaných textech nerodilých mluvčích češtiny na úrovni B2 a navrhuje kompenzační cvičení pro nácvik zjištěných problematických jevů. Výzkum je založen na datech žákovského korpusu CzeSL-SGT. Korpusová cvičení jsou vytvořena na základě reprezentativního korpusu češtiny SYN2020. V práci jsou uvedeny příklady užití prefigovaných sloves v textech nerodilých mluvčích. Verbální prefixy jsou charakterizovány z hlediska sémantiky, důraz je kladen na chybovou analýzu užití prefixů.

Výsledky analýzy ukazují, že prefixy s nejbohatší sémantikou mají v žákovských textech největší zastoupení, naproti tomu se prefixy s nízkým počtem významů vyskytují mnohem méně. V užití verbálních prefixů nerodilými mluvčími se objevují chyby pravopisné, nadbytečné užití prefixů a záměna prefixů. Je patrný negativní transfer z mateřského jazyka žáků, také se projevuje tendence nevhodného užití dokonavých sloves místo nedokonavých. Výsledky analýzy poukazují na nedostatečné porozumění nerodilými mluvčími sémantických rozdílů mezi jednotlivými prefixy. Proto práce zdůrazňuje důležitost studia slovtvorných prostředků v češtině pro cizince s cílem rozvíjet u studentů schopnost rozlišovat jemné sémantické nuance prefixů ve spojení s různými slovesy.

Klíčová slova

verbální prefixy, vidové dvojice, čeština jako cizí jazyk, žákovský korpus, úroveň B2

Abstract

The thesis deals with verbal prefixes and the analysis of their usage in texts of non-native speakers of Czech. The theoretical part provides an overview of verbal prefixes and their grammatical-lexical functions. The main focus is on prefixes from the point of view of Czech as a foreign language: it describes the issues related to the use of verbal prefixes in the texts of non-native speakers and the ways in which verbal prefixes are presented in teaching materials for foreigners. It also introduces the Czech National Corpus and other online tools as supplementary materials for studying Czech prefixed verbs.

The analytical part of the thesis focuses on mapping the usage of verbal prefixes in written texts of non-native speakers of Czech at the B2 level and proposes compensatory exercises for practicing the identified problematic phenomena. The research is based on data from the CzeSL-SGT learner corpus. The corpus exercises are based on the SYN2020 representative corpus of Czech. The thesis includes examples of the use of prefixed verbs in texts of non-native speakers. Verbal prefixes are characterized in terms of semantics, with an emphasis on error analysis of prefix usage.

The analysis results show that prefixes with the richest semantics have the highest representation in learner texts, while prefixes with a low number of meanings appear much less frequently. In the usage of verbal prefixes by non-native speakers, spelling errors, redundant use of prefixes, and prefix substitution are observed. There is evident negative transfer from the students' mother tongues, and there is also a tendency to use perfective verbs inappropriately instead of imperfective ones. The analysis results indicate a lack of understanding among non-native speakers of the semantic differences between prefixes. Therefore, the thesis emphasizes the importance of studying word-formation tools in Czech for foreigners to develop students' ability to distinguish fine semantic nuances of prefixes in connection with different verbs.

Key words

verbal prefixes, aspectual pairs, Czech as a foreign language, learner corpus, level B2

OBSAH

ÚVOD	8
1 CHARAKTERISTIKA VERBÁLNÍCH PREFIXŮ V ČESKÉ ODBORNÉ LITERATUŘE	10
1.1 Repertoár verbálních prefixů	10
1.1.1 Vymezení pojmu prefix a prefixace	10
1.1.2 Formální stránka verbálních prefixů	11
1.1.3 Vícenásobné prefixy.....	12
1.2 Polyfunkčnost verbálních prefixů	13
1.2.1 Lexikální funkce.....	13
1.2.2 Perfektivizační funkce.....	14
1.2.3 Fakultativní funkce.....	16
1.3 Sémantika verbálních prefixů	17
1.3.1 Ke klasifikaci významů verbálních prefixů.....	17
1.3.2 Polysémie, synonymie, antonymie.....	19
1.3.3 Vývojové tendence.....	19
2 VERBÁLNÍ PREFIXY Z HLEDISKA ČEŠTINY JAKO CIZÍHO JAZYKA	21
2.1 Verbální prefixy ve výuce češtiny pro cizince.....	21
2.1.1 K charakteristice úrovně B2.....	21
2.1.2 Prezentace verbálních prefixů na úrovni B2	23
2.1.3 Cvičení zaměřena na verbální prefixy v učebních materiálech.....	25
2.2 Problematika užití verbálních prefixů u nerodilých mluvčích	28
2.2.1 Jazyková chyba	28
2.2.2 Otázky verbálních prefixů v oblasti pravopisu.....	29
2.2.3 Příklad prefixů sloves <i>jít</i> a <i>jet</i>	30
2.2.4 Vliv negativního transferu na užití prefixů	32
2.3 Korpusy a jiné pomocné nástroje v osvojování verbálních prefixů.....	34
2.3.1 Český národní korpus.....	34
2.3.2 Slovník afixů	37
2.3.3 CZEDD a SLAN	40
3 ANALÝZA UŽITÍ VERBÁLNÍCH PREFIXŮ V TEXTECH NERODILÝCH MLUVČÍCH ČEŠTINY.....	42
3.1 Zdrojový materiál a postup analýzy	42
3.1.1 Žákovský korpus a mezijazyk	42
3.1.2 Data a metodologie.....	43

3.2	Korpusová analýza verbálních prefixů	44
3.2.1	Prefix <i>do-</i>	44
3.2.2	Prefix <i>na-</i>	45
3.2.3	Prefix <i>nad(e)-</i>	47
3.2.4	Prefix <i>o-</i>	47
3.2.5	Prefix <i>ob(e)-</i>	49
3.2.6	Prefix <i>od(e)-</i>	49
3.2.7	Prefix <i>po-</i>	50
3.2.8	Prefix <i>pod(e)-</i>	52
3.2.9	Prefix <i>pro-</i>	53
3.2.10	Prefix <i>pře-</i>	54
3.2.11	Prefix <i>před(e)-</i>	55
3.2.12	Prefix <i>při-</i>	55
3.2.13	Prefix <i>roz(e)-</i>	57
3.2.14	Prefix <i>s(e)-</i>	58
3.2.15	Prefix <i>u-</i>	60
3.2.16	Prefix <i>v(e)-</i>	62
3.2.17	Prefix <i>vy-</i>	63
3.2.18	Prefix <i>vz(e)-</i>	65
3.2.19	Prefix <i>z(e)-</i>	66
3.2.20	Prefix <i>za-</i>	67
3.3	Shrnutí analýzy užití verbálních prefixů v textech nerodilých mluvčích.....	69
3.3.1	Spektrum prefigovaných sloves užívaných žáky na úrovni B2.....	69
3.3.2	Výsledky frekvenční analýzy verbálních prefixů.....	70
3.3.3	Výsledky chybové analýzy verbálních prefixů	72
4	NÁVRH VYUŽITÍ KORPUSŮ VE VÝUCE VERBÁLNÍCH PREFIXŮ.....	76
4.1	Typy cvičení.....	76
4.2	Příklady cvičení	77
	ZÁVĚR.....	81
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	84
	Seznam použitých zkratk.....	90
	Seznam tabulek a obrázků	91
	Seznam příloh.....	92
	Přílohy	93

ÚVOD

Prefixace sloves představuje základní způsob jejich tvoření, a proto je převážná většina českých sloves prefigovaná. Pro studenty češtiny jako cizího jazyka jsou verbální prefixy důležité z hlediska jejich perfektivizační funkce. Zároveň znalost prefixů umožňuje cizincům rozšířit svou slovní zásobu, vyjadřovat více jazykových nuancí, a tudíž efektivněji komunikovat. Tyto důvody vedly ke vzniku této diplomové práce věnované užití verbálních prefixů v textech nerodilých mluvčích češtiny. Analýza se zaměřuje na jazykovou úroveň B2, jež předpokládá, že autor textu má dostatečnou slovní zásobu k tomu, aby mohl srozumitelně a gramaticky správně vyjadřovat své myšlenky na širokou škálu témat. Výzkum je proveden na základě dat žakovského korpusu CzeSL-SGT. Práce si klade za cíl odpovědět na následující výzkumné otázky:

- a) která prefigovaná slovesa užívají studenti češtiny jako cizího jazyka v psaných textech;
- b) které prefixy patří k nejfrekventovanějším;
- c) které prefixy se vyskytují méně často;
- d) v kterých případech jsou prefixy užívány chybně?

Východiskem práce je poznatek, že je chybovost v užití verbálních prefixů u nerodilých mluvčích češtiny na úrovni B2 minimální, nicméně je repertoár používaných prefixů omezený.

Teoretická část práce se skládá ze dvou kapitol. První kapitola se zabývá verbálními prefixy, jejichž popis je představen v mluvnicích a jiné odborné literatuře. Práce charakterizuje prefixy z hlediska jejich formy a sémantiky, prezentuje jejich hlavní funkce, lexikální a perfektivizační, popisuje vliv verbálních prefixů na syntaktickou a stylistickou rovinu jazyka. Ve druhé kapitole jsou verbální prefixy představeny z pohledu češtiny jako cizího jazyka. Tato část práce obsahuje popis úrovně B2 a požadavky, jež jsou kladeny na jinojazyčné mluvčí na této úrovni při produkci psaného projevu. Dále popisuje, jak jsou verbální prefixy prezentovány ve výukových materiálech pro cizince a jaké problémy mívají nerodilí mluvčí při užití verbálních prefixů. Zvláštní pozornost je věnována Českému národnímu korpusu a dalším online materiálům a nástrojům jako pomůckám pro studium prefixů a prefigovaných sloves.

Třetí kapitola představuje praktickou část práce, je zaměřena na analýzu užití verbálních prefixů v psaných textech nerodilých mluvčích češtiny. Materiálovou bází výzkumu se stal *Slovník českých vidových dvojic pro cizince* (Horáková a kol., 2021). Tato publikace byla zvolena z toho důvodu, že prezentuje slovesa, která se běžně vyskytují v učebnicích češtiny pro cizince, a zároveň reflektuje jazykovou úroveň dle Společného evropského referenčního rámce pro jazyky (SEERR) od úrovně základní (A1) až po úroveň středně pokročilou (B2). Imperfektivní slovesa ze slovníku sloužila jako základ pro vyhledávání jejich prefigovaných variant v žakovských textech na úrovni B2. Na základě korpusového materiálu CzeSL-SGT jsou v práci představeny příklady užití verbálních prefixů nerodilými mluvčími, také jsou popsány příklady chybné. Výsledky analýzy jsou shrnuty podle frekvence výskytů prefixů a podle typů chyb. Zjištěné problematické jevy v užití prefixů byly použity k vytvoření cvičení, která by mohla studentům češtiny jako cizího jazyka pomoci lépe pochopit významy verbálních prefixů a osvojit si jejich jemné sémantické nuance. Cvičení využívají práci s korpusem češtiny SYN2020. Jsou představena ve čtvrté, poslední kapitole práce.

Seznam použitých zkratk je uveden na konci práce v příslušném seznamu. V seznamu použité literatury jsou uvedeny zvlášť elektronické zdroje, které zahrnují odkazy na korpusy, slovníky a další materiály dostupné online.

1 CHARAKTERISTIKA VERBÁLNÍCH PREFIXŮ V ČESKÉ ODBORNÉ LITERATUŘE

Verbálním prefixům je v české lingvistice věnováno velké množství publikací. Jejich popis lze najít z hlediska slootovorného (Čermák, 2014; Štícha, 2018), tvarotvorného (Komárek, 1984; Veselý, 2010), syntaktického (Jirsová, 1979; Nzimba, 2020). Historický vývoj českých verbálních prefixů zaznamenal Šlosar (1981), soudobé vývojové tendence prefixů jsou zkoumány řadou lingvistů pomocí korpusových dat (Jindra, 2008; Veselý, 2017). Ucelený pohled na všechny aspekty slovesné prefixace přináší ve své monografii Uher (1987). Avšak cílem této kapitoly není podat komplexní popis verbálních prefixů, ale vymezit pojmy a hlavní charakteristiky, které jsou pro pochopení prefixů nezbytné. Tyto informace budou tvořit teoretický základ, o který se budeme opírat při další práci s verbálními prefixy.

V první části jsou vymezeny pojmy prefix a prefixace a je popsán repertoár českých verbálních prefixů. Dále se věnujeme hlavním funkcím verbálních prefixů, slootovorné a vidové. Také se zmiňujeme o vlivu slovesné prefixace na syntaktickou a stylistickou rovinu jazyka. Na konci kapitoly se zaměřujeme na sémantickou stránku verbálních prefixů.

1.1 Repertoár verbálních prefixů

1.1.1 Vymezení pojmu prefix a prefixace

Prefix (předpona) je morfém, který stojí v rámci slova nalevo od kořene. Nachází se buď bezprostředně před kořenem (*vy-táh-nout*), nebo před jiným prefixem (*po-vy-táh-nout*). Slootovorný proces, při kterém se základové slovo rozšiřuje o prefix, se nazývá prefixací. Význam prefixu přitom modifikuje význam základového slova, zároveň dochází k jejich vzájemné interakce (Rusínová – Osolsobě, 2017; Ziková – Biskup, 2017). V češtině je prefixace nejproduktivnější a nejfrekventovanější způsob tvoření sloves.¹ Její další důležitá funkce spočívá v utváření vidové soustavy češtiny, a to v produkování sloves dokonavých (Veselý, 2010, s. 117).

Verbální prefixy se ve srovnání s jinými afixy vyznačují následujícími specifickými rysy (Uher, 1987, s. 5):

- a) mají dominující úlohu v souboru slootovorných prostředků slovesa;
- b) se slovesnými základy mají vysoký stupeň kompatibility;
- c) jsou polyfunkční, patří mezi prostředky lexikální a gramatické povahy.

¹ Bezprefixální slovesa tvoří pouze nepatrný zlomek českého slovníku (Čermák, 2014, s. 263).

Tyto rysy podrobně rozebereme v následujících podkapitolách.

1. 1. 2 Formální stránka verbálních prefixů

V češtině existuje 20 vlastních, původních prefixů:² *do-*, *na-*, *nad-*, *o-*, *ob-*, *od-*, *po-*, *pod-*, *pro-*, *pře-*, *při-*, *před-*, *roz-*, *s-*, *u-*, *v-*, *vy-*, *vz-*, *z-*, *za-*. Tyto prefixy se mohou pojit jak se samostatnými slovesy (*vy-skočit*, *za-skočit*), tak se základy lexikálně nesamostatnými (*z-pytovat*, *z-hudebnit*). K identifikaci prefixu je třeba znát kořen slovesa, neboť některé kombinace hlásek mohou být s prefixy identické, ale skutečně jimi nejsou, např. *zevlovat*, *zářít*, *nechat* aj. (Čermák, 2014, s. 261–263). Zvláštní postavení má negační prefix *ne-*. Svým umístěním nalevo od kořene se zařazuje mezi prefixy, ale většinu vlastností prefixů nemá. Jednak se kombinuje se všemi slovesy. Jednak až na dodání záporného významu nemodifikuje základové sloveso a nezdokonavuje ho. Také nevstupuje do vztahu synonymie a antonymie s jinými prefixy (Rusínová – Osolsobě, 2017).

U sloves cizího původu se vyskytují **prefixy mezinárodní**, např. *re-*, *sub-*, *a-*, *de-* aj. S českými slovesy se zpravidla nespojují, slovesa neperfektivizují, a proto zůstávají funkčně a významově izolovány. Za prefixy mohou být považovány některé složky kompozit, např. *spolu-*, *sou-*, *znovu-*. Tyto elementy jsou nazývány **prefixoidy**, protože stojí na pomezí statusu členu složeniny a předpony. Zčásti existují samostatně jako příslovce (*spolu*). Prefixoidy dodávají svůj lexikální význam základovému slovu, ale na rozdíl od předpon význam nemodifikují. (Uher, 1987, s. 24). V práci se budeme zabývat pouze českými původními prefixy.

Z hlediska formy jsou české prefixy jedno- a vícefonémové (*o-*, *po-*, *pro-*, *před-*). Mohou být pouze vokalické (*o-*, *u-*), konsonantické (*s-*, *v-*, *vz-*), nebo smíšené (*do-*, *ob-*, *nad-*, *pro-*). Prefixy končící na konsonant se pro usnadnění výslovnosti vyskytují ve vokalizované podobě (Čechová a kol., 2011, s. 102). Stává se to například v případech, kdy následující morfém začíná fonémem podobným nebo shodným s koncovou hláskou prefixu (*sestoupit*, *zesmutnět*), také před lexémem *jít* (*vejít*, *vejdu*). Vokalizaci nejpřístupnější jsou jednoslabičná slovesa (*odebrat* × *odbrzdit*) (Uher, 1987, s. 29). Slovesa mají v prefixu zpravidla krátký vokál. Dlouhé varianty jsou výjimečné, vyskytují se v prefixech *ná-* (*následovat*), *zá-* (*záviset*), *při-* (*příslušet*), *dů-* (*důvěřovat*), *pů-* (*půjčit*). Dlouhé (defektní) prefixy bývají považovány za součást kořenového morfému. Při prefixaci může docházet k fonetickým změnám v základovém slovesu, např. *jíst* → *sníst*, *čekat* → *vyčkat*, *znát* → *poznat*. Rozdíly

² VAGSČ (Štícha a kol., 2018, s. 1030) za vlastní prefixy považuje prefixy, které nejsou homonymní s předložkami. Ostatní prefixy označuje za nevlastní. (O korelaci mezi předložkami a prefixy viz dále).

mezi fundujícím a fundovaným slovesem mohou být značné (*ležet* → *položít*, *lámat* → *zlomit*, *spěchat* → *pospíšet*) (Uher, 1987, s. 29, 39).

České prefixy se vyvinuly z předložek, a proto s nimi mají určité souvislosti (Čermák, 2014, s. 261). Kromě formální shody³ existuje mezi prefixy a předložkami zástupnost při plnění lexikálně-syntaktických funkcí (*kousnout do jablka* – *nakousnout jablko*). Také se může projevat souhra obou komponentů, někdy se dokonce mluví o opakovaných morfémech nebo o dvoučlenných slovtvorných modelech (Uher, 1987, s. 25). Harmonie předložky a prefixu se objevuje především u sloves pohybu. Užití stejné předložky (*naletět na co*, *podlézt pod čím*) nebo předložky se stejným významem (*přijet k čemu*, *vyjít z čeho*) zdůrazňuje směrový význam daný prefixem (Jirsová, 1979).

Podle Čermáka (2014, s. 264) k prvním pěti nejfrekventovanějším verbálním prefixům patří prefixy *vy-*, *za-*, *z-*, *u-*, *po-*. Tyto prefixy pokrývají polovinu všech prefixovaných sloves. K posledním pěti podle frekvence prefixům patří *ob-*, *vz-*, *pod-*, *před-*, *nad-*. Tyto prefixy pokrývají přibližně pouze pět procent prefixovaných sloves. Takové rozložení prefixů se objasňuje sémantickou bohatostí a pestrostí prefixů nejfrekventovanějších a naopak stoupající konkrétností významu a klesající perfektivizační schopností prefixů málo frekventovaných.

1. 1. 3 Vícenásobné prefixy

Většina prefixů se se slovesem vyskytuje samostatně, objevují se i slovesa se zdvojenými, méně se ztrojenými prefixy.

Při dvojnásobné prefixaci se používají různé kombinace prefixů. Jako druhá předpona se nejčastěji vyskytuje *na-* (*na-ob-divovat se*), *po-* (*po-od-běhnout*), *při-* (*při-za-bít*), *vy-* (*vy-na-chválit si*), *z-* (*z-po-chytat*) (MČ1, 1986, s. 394–395). Ze sémantického hlediska lze kombinovat prefixy s různými významy. Například prostorový význam se může spojit s významem fázovým (*doroznášet*), kvantitativním (*naroznášet se*) či distributivním (*poroznášet*). Nespojují se prefixy antonymní (*nadpod-*)⁴ (Uher, 1987, s. 31).

Některé dvojice prefixů je možné označit za sdružené, protože se nepřipojují postupnou prefixací, ale najednou. Týká se to především biprefixu *popo-* (*popojet*, *poponést*), který nese

³ Prefix *pře-* odpovídá předložce *přes*, prefixy *roz-*, *vy-*, *vz-* se v platnosti předložek nevyskytují. Ostatní prefixy se s předložkami formálně shodují (Čechová a kol., 2011, s. 102).

⁴ Tuto tezi potvrzuje Veselý (2017), který na základě korpusové analýzy dospívá k závěru, že se slovesa v kombinaci s dvěma antonymními prefixy objevují v češtině velmi sporadicky, proto je lze považovat za okazionální a stylově příznakové (*odpřípnout*). Jako přijatelnou variantu uvádí příklad slovesa *dorozběhnout*, ve kterém jsou prefixy *roz-* a *do-* antonymní z hlediska časového významu a označují zakončení počáteční fáze. V případě slovesa *odnaučit (se)*, jež je součástí běžné slovní zásoby, prefixy považovat za antonymní nemůžeme: prefix *od-* má význam zrušení výsledku děje, prefix *na-* je prostě vidový.

význam malé míry děje. Nicméně kombinace prefixů formálně a významově totožných je u sloves zpravidla vyloučená na rozdíl od základů neslovesných, kde je běžným jevem (*popozítří, praprababička, *předpředcházet*)⁵ (Veselý, 2017, s. 26–27).

Rozsah trojnásobné prefixace je značně sémantický omezen. Nejčastější kombinace obsahují v první pozici prefix *ne-* (*ne-u-s-pokojit, ne-od-po-vědět*), *z-* (*z-ne-u-žít, z-pro-ne-věřit*) a *po-* (*po-za-po-menout*) (Čermák, 2014, s. 264). Podle Uhra (1987, s. 32) je trojnásobná prefixace formálně nevýhodná, protože přetížená prefixální část slovesa nevyvažuje strukturu slova z hlediska jeho centrálního kořenového morfému.

1.2 Polyfunkčnost verbálních prefixů

Funkci verbálního prefixu můžeme chápat jako formální či významovou modifikaci slovesa způsobenou připojením prefixu k fundujícímu základu. Rozlišují se funkce stálé (obligatorní), pro jejichž realizaci k prefixaci dochází, a fakultativní, které mohou být výsledkem prefixace, ale nemusejí (Uher, 1987, s. 19–22). K primárním funkcím verbálních prefixů patří funkce lexikální (slovotvorná) a perfektivizační (vidová). K fakultativním funkcím lze zařadit syntaktickou a stylistickou úlohu předpon. Všechny tyto funkce⁶ popisujeme v následující části.

1.2.1 Lexikální funkce

Lexikální funkce je primární funkce verbálních prefixů, pro proces slovotvorného odvozování je závazná (Uher, 1987, s. 19). Pomocí prefixů se nejčastěji odvozují slovesa od prostých sloves nedokonavých (*točit* → *natočit*), méně často od dokonavých (*prodat* → *rozprodat*) a obouvidových (*realizovat* → *zrealizovat*) (MČ1, 1986, s. 389). Součástí prefixace bývá reflexivizace slovesa. Na prefixálně-reflexivním způsobu tvoření se podílí větší část prefixů, velmi produktivními formanty jsou *na-...se, roz-...se, za-...se* (Uher, 1987, s. 65). Malý počet v souboru přefigovaných sloves tvoří denominativa, slovesa odvozená od substantiv (*bratr* → *sbratřit, střecha* → *zastřešit*) a adjektiv (*svěží* → *osvěžit, zdravý* →

⁵ Lze se setkat s příklady sloves *vyvydávat, rozroznášet, zazapisovat* (místo *povydávat, poroznášet, pozapisovat*), které jsou zcela ojedinělé. Oba prefixy v uvedených příkladech nesou stejné významové rysy. Podle Veselého (2017) by kombinace identických prefixů mohla být u sloves funkční, pokud by každý z prefixů vyjadřoval jiný význam.

⁶ Verbální prefixy se zpravidla nespécializují na plnění pouze jedné funkce. Výjimkou je předpona *po-* ve funkci futurální. Funkce se uskutečňuje jen ve spojení s omezeným počtem sloves, většinou jsou to slovesa pohybu (*nést* → *ponesu*). Primární slovotvorná funkce prefixu se při tom neuplatňuje. U několika imperativních slovesných tvarů plní prefix *po-* funkci výzvovou (*poslyš*) (Uher, 1987, s. 21).

uzdravit). Zde je však nezbytná společná účast sufixace, která zajišťuje přechod k slovnímu druhu slovesa (Veselý, 2020, s. 31).

Slovesná prefixace se vyznačuje vysokou produktivitou. Zmnohonásobuje omezený a sémanticky jednoduchý soubor primárních sloves a vyvažuje tak chudost jejich sufixálního tvoření.⁷ Podle Uhra (1987, s. 5, 19) nahrává produktivitě slovesné prefixace relativně snadný mechanismus předponového tvoření, který jen zřídka vyžaduje morfonologické změny slovesa. V kombinaci s vysokou sémantickou kompatibilitou předpony a slovesného základu to vytváří předpoklady pro hojně modifikace slovesných významů.

Verbální prefixy modifikují význam slovesného děje z hlediska jeho časového průběhu (*do-mluvit*, *od-kvést*), prostorového směřování (*vy-skočit*, *pro-lézt*), intenzity (*na-trápit se*, *roz-hořet se*), modality (*za-běhat si*, *po-číst si*), distributivnosti (*po-zavírat*, *roz-dat*) a jiných aspektů (VAGSČ, 2018, s. 1027–1029).

1. 2. 2 Perfektivizační funkce

Prefixace má v systému českého slovesného vidu klíčové postavení. Verbální prefixy mění vid imperfektiva, ale zároveň, jak již bylo zmíněno výše, modifikují lexikální význam slovesa. Právě proto je funkce verbálních prefixů v utváření vidu složitou a často mezi lingvisty diskutovanou otázkou (viz dále).

Tradičně se rozlišují dva typy vidových dvojic. Za pravou vidovou dvojici je považována stejnovýznamová dvojice sloves, v níž bylo z perfektiva vytvořeno imperfektivum pomocí sufixací (*vypracovat* → *vypracovávat*, *opsat* → *opisovat*). Členy této dvojice jsou pokládány za gramatické tvary stejného lexému. Druhým typem je tzv. vidová dvojice nepravá. Perfektivum je v ní utvořeno z imperfektiva pomocí prefixace (*ničit* → *zničit*, *psát* → *napsat*). Prefixy jako prostředky slovo-tvorného procesu vytváří nové lexikální jednotky, proto jsou slovesa nepravé vidové dvojice považovány za dva samostatné lexémy. (Veselý, 2010, s. 116).

Významová odlišnost sloves ve dvojicích utvořených prefixací může být různého stupně: nepatrná až žádná (*vařit* – *uvařit*), nebo naopak zřejmá (*dělit* – *přidělit*). V případech, kde nedochází k žádným významovým posunům, se používá termín **lexikálně prázdná** či **prostě (čistě) vidová předpona** (Komárek, 1984). Nejčastěji se za ně považovány následující prefixy: *na-* (*nadiktovat*, *namalovat*), *o-* (*omládnout*, *oslepnout*), *po-* (*posadit*, *pochválit*), *s-* (*shořet*, *spálit*), *u-* (*umazat*, *uškodit*), *vy-* (*vykrmit*, *vypěstovat*), *z-* (*zbohatnout*, *zbourat*), *za-*

⁷ Pro odvozování sloves má čeština k dispozici 20 verbálních prefixů a pouze 6 verbálních sufixů (VAGSČ, 2018, s. 1026).

(*zaplatit, zabrzdit*). Kromě absence významu bývá za ukazatel prostě vidové předpony považována nemožnost vytvořit od příslušného perfektiva sekundární imperfektivum (*dělat* → *udělat* → 0). (MČ1, 1986, s. 391–392; PMČ, 1995, s. 213–214).

Za prefixy mající pouze vidovou funkci jsou považovány i tzv. **prefixy subsumpční** (řadící), které vyjadřují význam již obsazený ve významu základového slovesa, a tudíž mu nepřidávají žádné nové sémantické rysy (*pro-vrtat, za-dusit, od-dělit*). Prefix tak plní pouze jeden úkol, a to odlišuje dokonavý tvar slovesa. Subsumpční prefixy patří k jádru vidotvorné prefixace, zatímco prostě vidových předpon je velmi málo. Proti nim se vymezují prefixy lexikální, pomocí nichž se odvozují nová slovesa. To znamená, že změna vidu je při tom pouze průvodním jevem. (Komárek, 1984).

Je třeba poznamenat, že v pojetí prostě vidových a subsumpčních předpon panují mezi lingvisty značné neshody.⁸ Veselý (2010) se domnívá, že u subsumpčních předpon nelze tvrdit, že kvůli opakování slovesného významu nenesou vlastní (nevidový) význam. Například prefix *při-* ve slovese *přiblížit se* nese svůj význam ‚směrování k něčemu‘, i když je stejný význam již obsazen v samotném slovese. Nepřítomnost lexikálního významu je u prostě vidových předpon také dost sporná.⁹ Například prefix *u-* ve slovesech *učinit, udělat, uvařit* je možné považovat za lexikálně prázdný, zároveň v něm lze shledat význam ‚vytváření, umělé zpracování materiálu‘ (Komárek, 1984). V případech typů *kazit se* → *zkazit se*, *žloutnout* → *zežloutnout* lze říct, že předpona *z(e)-* vyjadřuje význam ‚přechod z nějakého východiska někam jinam‘. V takových příkladech Veselý (2010, s. 119–121) navrhuje mluvit o oslabeném, nezřetelném významu prefixu. Nicméně se domnívá, že je vždy možné mezi perfektivy a imperfektivy podobných slovesných dvojic postřehnout sémantické rozdíly, které nejsou pouze důsledkem rozdílů ve vidu. Lingvista tak zastává názor, že žádná předpona nenesou význam pouze dokonavého vidu. Hlavní podíl na utváření vidového systému má samotný proces prefixace, který pomocí prefixů utváří nové slovesné lexémy, zároveň produkuje dokonavé soubory tvarů. To znamená, že lexikální význam prefixů zůstává přítomen ve všech odvozených prefigovaných slovesech. V naší práci se budeme držet postoje většiny autorů a pojem prostě vidová předpona používat.

⁸ Různá stanoviska lingvistů na otázku prefixace a slovesného vidu shrnuje ve svém článku Komárek (1984).

⁹ Veselý (2010, s. 121) rovněž nepovažuje, že nemožnost vytvářet sekundární imperfektiva je rozhodujícím kritériem existence prostě vidových předpon. Uvádí příklady jako *kazit se* → *zkazit se* → 0 a *lepšit se* → *zlepšit se* → *zlepšovat se*, kde je použita stejná předpona *z-*, kterou nelze považovat pouze za znak vidového významu.

1. 2. 3 Fakultativní funkce

Syntaktická a stylistická funkce verbálních prefixů patří k fakultativním. To znamená, že se tyto funkce neuplatňují při každém spojení dané předpony s různými slovesy nebo daného slovesa s různými předponami (Uher, 1987, s. 22).

Ze stylistického hlediska jsou prefixy samy o sobě bezpříznakové. Příznakovost mohou získat pouze v kombinaci s odvozovacími základy a v jejich spojení pak ve vztahu ke kontextu. Svůj podíl na stylistickém zabarvení mají verbální prefixy u výrazů hovorových (*prošvihnout, přepísknout*), emocionálních až vulgárních (*vybodnout se*), také u výrazů imperativních (*vypadni*). Za příznakové bývá označováno spojení prefixu s cizími slovesy (*vyklasifikovat, zremizovat*). Stylistickou příznakovost mají zastaralé varianty, které se používat přestaly (*vyzvědět*). Nestandardní je nářeční užití prefixu (*sjedu za tátou místo pojedu, zajedu*) nebo užití nevokalizované podoby prefixu tam, kde by byla očekávána (*zsínat*). (Uher, 1987, s. 84–85).

V odborném stylu se mohou prefixy vyskytovat v takových kombinacích se slovesy, které nejsou mimo odbornou sféru běžně používány (*přeucít leváka*). V uměleckém stylu se předpony využívají v neobvyklých spojeních k zesílení expresivity slovesa (*přištěbetat*) (Uher, 1987, s. 86).

Funkce verbálních prefixů se výrazně promítá i do syntaktické roviny českého jazyka. Význam slovesa se specifikuje jejím bližším okolím, předmětem, příslovečným určením nebo doplňkem. U prefigovaných sloves je význam konkretizován významem předpony, a proto jejich významová úplnost nevyžaduje více doplnění na rozdíl od sloves bez prefixu. Valenční potenciál předponových sloves se tedy obvykle zužuje, např. *svědčit* \emptyset / *čemu* / *proti čemu* / *pro co* / *o čem*, ale *dosvědčit co* (Jirsová, 1979). Je zajímavé dodat, že pokud si prefigované sloveso zachovává vazbu z repertoáru slovesa základového, zpravidla to znamená, že prefixace nevedla k výrazné významové modifikaci. Naopak změna vazby signalizuje větší změnu významu (*hrozit* + *D* × *ohrozit* + *Ak*) (Jirsová, 1979).

Trochu jiné postavení mají vazby akuzativní (Jirsová, 1979). Při prefixaci buď ke změně vazby nedochází (*hnát* + *Ak* × *dohnat* + *Ak*, *obehnat* + *Ak*), nebo se vazba velmi často mění ve prospěch akuzativu, jenž svou sémantikou (zásahovost) nejvíce vyhovuje specifikovaným významům prefigovaných sloves (*pracovat na* + *L* / *s* + *I* / *pro* + *Ak* × *odpracovat* / *napracovat* / *přepracovat* / *rozpracovat* / *vypracovat* / *zpracovat* + *Ak*).¹⁰

¹⁰ Předpoklad o změně slovesné vazby u odvozených prefigovaných sloves ve prospěch akuzativu, resp. o zachování akuzativní vazby, potvrzuje výzkum Nzimby (2020). Přestože analýza byla provedena na úzké skupině sloves (*blogovat* → *zablogovat, vyblogovat; googlovat* → *vygooglovat, progooglovat* apod.), její

Prefixace tak často způsobuje změnu intranzitivního slovesa v tranzitivní (*sedět* → *odsedět trest*, *běhat* → *vyběhat si povolení*). Jinak je to u reflexivních sloves, která nejsou nositeli akuzativních vazeb.¹¹ Jsou často bezpředmětová (*rozezpívat se*), nebo jejich předmět má formu předložkového genitivu či instrumentálu (*začíst se do + G*, *slitovat se nad + I*) (Jirsová, 1979; Lebeděvová, 1968).

Z hlediska syntaktické roviny jazyka kromě toho, že prefixace má vliv na změnu slovesné vazby, mohou prefigovaná slovesa plnit úlohu kondenzačních prostředků, jejichž užití redukuje počet větných členů (*dokončit tanec* × *dotančit*, *skočit přes potok* × *přeskočit potok*) (Uher, 1987, s. 93).

1.3 Sémantika verbálních prefixů

Při pojednání o prefixech se termíny *funkce* a *význam* často navzájem prolínají. Významem prefixu lze nazvat to, čím se účast předpony projevuje při lexikálně sémantické změně slova základového na slovo nově utvořené. Je tedy možné usoudit, že prefix realizuje svou funkci prostřednictvím svého konkrétního významu (Uher, 1987, s. 22).

Význam prefixů je vždy kombinován s významem základového slovesa. Sémantika slovesa tak vytváří specifický významový rys prefixu (*při-chystat*, *při-pravit*). Naopak slovesným základům širokého významu dodává prefix významovou určitost (*roz-kázat* × *do-kázat*). Sémantickou identifikaci předpon nelze u všech sloves aplikovat šablonovitě. Například u prostorových významů může rozlišujícím znakem významu prefixu sloužit předložkové pády (*vylézt na kopec* × *vylézt z úkrytu*) (Uher, 1987, s. 53–54).

1.3.1 Ke klasifikaci významů verbálních prefixů

Významy verbálních prefixů je možné kategorizovat různými způsoby. Rozlišují se významy konkrétní a abstraktní. Konkrétní významy souvisejí s prostorovou sémantikou, zatímco abstrakce spočívá v odklonu od této sémantiky, např.: *obejít* (konkrétní prostorový význam předpony) × *obkreslit* (konkrétnost je oslabena) × *obelhat* (metaforický význam) × *obvinít* (rezultativní význam). K předponám s charakterem konkrétního významu patří *nad-*, *pod-*, *před-*, *v-*, *vz-*, abstraktnější jsou *z-*, *za-*, *po-* aj. (Uher, 1987, s. 23).

výsledky ukazují, že tendence přítomnosti akuzativního předmětu u slovesných prefixálních derivátů je silná i v současné češtině. Zároveň je třeba dodat, že jsou vazebné změny ve prospěch akuzativu časté, nikoli však jediné (*růst* → *přirůst k + D*, *padnout* → *propadnout + D, I*) (Jirsová, 1979).

¹¹ Reflexivní morfém *se* je možné považovat za reflexivní zájmeno v akuzativu, a proto zůstává akuzativní pozice u reflexivního slovesa blokována (Jirsová, 1979).

Dále lze mezi významy verbálních prefixů vymezit významy obecné (základní), vzájemně nesouvisející, a významy dílčí, které jsou konkrétnější variantou obecných významů, specifikují jejich různé odstíny. Například jedním z obecných významů prefixu *nad-* je vyjádření míry děje. Mezi jeho dílčí významy bude patřit vyjádření malé míry děje (*nadzvednout, nadnést*) a velké, neobvyklé míry provedení děje (*nadhodnotit, nadcenit*) (MČ1, 1986, s. 395–396). Tímto způsobem jsou významy verbálních prefixů prezentovány ve většině odborných publikací.

Verbální prefixy lze klasifikovat nejen podle toho, že prefix mění význam a vid slovesa, ale i podle toho, že mění způsob slovesného děje (aktionsart)¹². MČ1 (1986, s. 392) na základě toho vymezuje prefixy kvalifikační a modifikační.¹³ Kvalifikační prefixy dodávají základnímu významu slovesa další doplňující odstíny, které jsou natolik podstatné, že tím vzniká nová lexikální jednotka (*vařit* → *vyvařit*). Modifikační prefixy naopak sémantický rozsah základového slovesa zužují (*vařit* → *navařit*). Podle sémantického rysu, kterým se formy aktionsartu odlišují od výchozího slovesa, lze diferencovat různé slovesné skupiny (Nübler, 2017). Například do skupiny s lexikálním komponentem ‚dovedení výchozího děje ke konci‘ budou patřit slovesa *dopsat, dočíst, dodělat, dohrát, dopracovat*. Ke skupině obsahující lexikální komponent ‚připojit něco výchozím dějem‘ se zařazují slovesa *přikreslit, přilepit, přistavět* aj. Jednotná koncepce popisující způsoby slovesného děje dosud v češtině neexistuje (Nübler, 2017). Přehled nejčastějších skupin aktionsartů uvádí *Nový encyklopedický slovník češtiny* (Karlík – Nekula – Pleskalová, 2017).

Jak již bylo zmíněno, verbální prefixy jsou v odborné literatuře prezentovány podle svých základních významů, které jsou pak konkretizovány významy dílčími. U každého významu předpony se uvádějí ilustrativní příklady prefixovaných sloves. Takový popis představuje poměrně rozsáhlý materiál, a proto charakteristiku významů verbálních prefixů nalezneme pouze ve velkých (dvousvazkových) mluvnicích, jako je MČ1 (1986, s. 395–405) a VAGSČ (2018, s. 1035–1074). PMČ (1995, s. 199–207) prezentuje jen nejfrekventovanější významy jednotlivých prefixů, mluvnice *Čeština – řeč a jazyk* (Čechová a kol., 2011) a *Mluvnice současné češtiny I* (Cvrček a kol., 2015) popis prefixů neuvádějí. Podrobný výklad prefixů (nejen verbálních) nalezneme ve *Slovníku afixů užívaných v češtině* (SAUČ)¹⁴ (více

¹² Aktionsart souvisí s kategorií slovesného vidu v tom, že se k jejich tvoření používají stejné formální prostředky, prefixy a sufixy. Zároveň se od vidu liší tím, že se jedná pouze o kategorii lexikální, nikoli gramatickou (Čechová a kol., 2011, s. 184; Nübler, 2017).

¹³ Lze se setkat i s jinými pojmenováními prefixů: kvalifikační prefixy se nazývají lexikální nebo interní, modifikační prefixy mají název superlexikální nebo externí (Ziková – Biskup, 2017).

¹⁴ *Slovník afixů užívaných v češtině* (Šimandl (ed.), 2016–2018) je dostupný online na webové stránce: <<https://www.slovníkafixu.cz/heslar/-0>>.

2.3.2). Lexikální významy prefigovaných sloves jsou zaznamenávány ve výkladových slovnících. Při analýze verbálních prefixů v praktické části práce budeme vycházet především z materiálů SAUČ (Šimandl, 2016) a VAGSČ (Štícha a kol., 2018) (viz 3.1.2).

1. 3. 2 Polysémie, synonymie, antonymie

Verbální prefixy se vyznačují silnou polysémií. K prefixům s nejbohatší sémantikou patří prefixy *vy-* (23 významů), *za-* (20), *u-* (16), *na-* (16), *z-* (15), *pře-* (15), *od-* (14). Nejméně významů mají prefixy *nad-* a *před-* (3 významy). Polysémie prefixů je dána především metaforizací různého typu. Zároveň je ovlivněna sémantikou samotného slovesa, což výrazně komplikuje přesné vymezení prefixálního významu (Čermák, 2014, s. 268).

Polysémní charakter předpon předpokládá jejich vzájemnou synonymii a antonymii v mnoha významech. O synonymii je možné uvažovat u předpon se shodným významovým rysem, například u významu prostorového (*přivázat* × *uvázat*), kvantity (*opozdit se* × *zpozdit se*), rezultativnosti (*zlepšit se* × *polepšit se*) aj. (Uher, 1987, s. 62). Kritérium významové totožnosti předpon však nelze vždy plně uplatňovat. Následující příklady synonymních slovesných dvojic nám ukazují jasná významová rozlišení prefixů, která mohou být v určitém kontextu podstatná: *osolit* (nespecificky) × *posolit* (povrchově), *pomačkat* (zčásti) × *zmačkat* (úplně), *uskočit* (intuitivně) × *odskočit* (vědomě) (Čermák, 2014, s. 269).

Za antonymní prefixy lze považovat ty, jejichž významy jsou v opozitním, protikladném vztahu. Nejčastěji antonymii prefixů můžeme konstatovat u prostorových a jiných významů konkrétní povahy, např. *do-* (*dovést*) × *od-* (*odvést*), *na-* (*namazat*) × *s-* (*smazat*), *vy-* (*vylézt*) × *s-* (*slézt*) aj. (Čermák, 2014, s. 272).

1. 3. 3 Vývojové tendence

Z hlediska inventáře je prefixální systém češtiny uzavřen, avšak po stránce sémantické je otevřen. Zaprvé se mohou ve spojení se základovými slovesy vznikat nové významové rysy předpon (*zazimovat*). Zadruhé se mohou objevovat nové kombinace sloves dosud s danou předponou nespojovaných, například z důvodu zpřesňování slovesného významu (*naplánovat* × *proplánovat*) (Uher, 1987, s. 95–97).

V dnešní době má produktivita předponové derivace vzestupnou tendenci. Je rozšířena vícenásobná prefixace (*přeobjednat*, *doobsadit*) (Uher, 1987, s. 95–97). Nejzřetelnější tendencí je spojení českých předpon se slovesy cizího původu (*vyexcerpovat*, *zrealizovat*). Důvodem je přidání pomocí předpony rezultativního významu a perfektivizace slovesa.

Nejproduktivnější je předpona *z(e)-* (*zdemolovat, zruinovat, zredukovat*). Nicméně se na procesu utvoření dokonavého prefigovaného tvaru podílí většina prefixů (*doinstalovat, odinstalovat, přeinstalovat, předinstalovat, přiinstalovat, zainstalovat*)¹⁵ (Jindra, 2008).

Vývojové tendence se mohou projevat i ve zvyšující frekvenci užití jednotlivých prefixů (Uher, 1987, s. 95–97). Například tak se v současné češtině objevuje výrazný nárůst sloves tvořených prefixem *vy-*, a to jak s cizími (*vykomunikovat*), tak českými základy (*vyzískat*) (Janovec, 2013, s. 120). Vzhledem k tomu, že slovesné neologismy nepatří do centrální slovní zásoby, tímto tématem se podrobněji zabývat nebudeme.

¹⁵ Rodilí mluvčí spojují slovesa cizího původu s českými předponami intuitivně. Některé tvary dokonce mezi sebou konkurují (*inkasovat* → *vyinkasovat, zinkasovat; dezinfikovat* → *vydezinfikovat, zdezinfikovat*). Jejich řídké podoby jsou postupně z běžného užívání vytlačovány. Naopak frekventované tvary se stávají pevnou součástí jazykového systému (Lebed'ová, 1984). Tento vývoj sloves cizího původu vedoucí ke ztrátě jejich obouvidovosti je ovlivněn převahou vidově jednoznačných prostředků v repertoáru domácích sloves. Díky tomu se vidová asymetrie obou slovesných skupin postupně vyrovnává (Jindra, 2008).

2 VERBÁLNÍ PREFIXY Z HLEDISKA ČEŠTINY JAKO CIZÍHO JAZYKA

Tato kapitola se věnuje popisu verbálních prefixů z hlediska češtiny jako cizího jazyka (ČCJ). Na začátku představujeme stručnou charakteristiku úrovně B2 a její požadavky k psanému projevu, jež jsou kladeny na nerodilé mluvčí. Dále se zaměřujeme na prezentaci verbálních prefixů ve výukových materiálech a na základě poznatků pedagogů češtiny pro cizince popisujeme možné potíže při užití prefixů u nerodilých mluvčích. Závěrem představujeme Český národní korpus a jiné online nástroje jako pomocné materiály pro studium českých prefigovaných sloves.

V této a následujících kapitolách budeme hojně používat lexém *žák*, který je zapotřebí vysvětlit. Tento pojem odpovídá zahraničnímu termínu *learner*, používá se v širším slova smyslu a označuje osobu učící se cizí jazyk, a to bez ohledu na její věk nebo příslušnost ke vzdělávací instituci (Štindlová, 2013, s. 15). Ve stejném významu budeme používat v práci i výraz *student*.

2.1 Verbální prefixy ve výuce češtiny pro cizince

2.1.1 K charakteristice úrovně B2

Naše práce se věnuje analýze textů studentů na úrovni B2, proto se nyní zaměříme na podrobnější charakteristiku této úrovně.

Společný evropský referenční rámec pro jazyky (dále SERR) představuje jednotný základ pro tvorbu učebních osnov a metodických materiálů pro výuku cizích jazyků, také určuje postup hodnocení a porovnávání komunikačních kompetencí při zkouškách z cizích jazyků. Za tímto účelem SERR stanovuje 6 úrovní jazykových znalostí,¹⁶ od A1 (uživatel základu jazyka) po C2 (zkušený uživatel), díky nimž je možné posuzovat pokrok studentů v jednotlivých fázích studia jazyka. (Kotková – Nováková – Vodičková, 2016).

Pro získání trvalého pobytu na území České republiky je od cizince požadována znalost češtiny na úrovni A2 podle SERR. Za účelem udělení státního občanství ČR je třeba prokázat komunikační kompetenci na úrovni B1.¹⁷ B1 je považována za tzv. prahovou úroveň,¹⁸ tj.

¹⁶ Navíc mohou být vymezována pásma A1+, A2+, B1+, B2+, což jsou náročnější varianty úrovní A1, A2, B1, B2 (SERR, 2001).

¹⁷ Informace o požadované znalosti českého jazyka jsou k dispozici na webových stránkách Ministerstva vnitra ČR: <<https://www.mvcr.cz/clanek/sluzby-pro-verejnost-informace-pro-cizince-informace-pro-cizince.aspx>>. Podrobné informace o zkouškách z českého jazyka lze nalézt na *Oficiální stránce ke zkoušce pro trvalý pobyt a pro státní občanství České republiky*: <<https://cestina-pro-cizince.cz/>>.

přechod od počátečního k pokročilejšímu užívání jazyka (Holub a kol., 2005). Na této úrovni je student schopen jednat v jasných a jednoznačných situacích, avšak stále musí vynakládat značné úsilí, aby své získané jazykové znalosti používal s jistotou a snadno. Právě tyto dovednosti se upevňují a rozšiřují na úrovni B2, jež následuje dále. B2 tedy představuje posun k porozumění delším a náročnějším promluvám a textům, přechod ke komunikaci ve složitějších situacích, které vyžadují od cizince větší spontánnost a schopnost vysvětlovat a obhajovat svá stanoviska (Holub a kol., 2005). Znalost češtiny na úrovni B2 je pro jinojazyčného mluvčího podmínkou k přijetí ke studiu na většinu vysokých škol v ČR.¹⁹

Každá jazyková úroveň podle SERR předpokládá určitou míru schopnosti studenta používat cizí jazyk ve třech základních dovednostech: psaní, mluvení a porozumění (SERR, 2001, s. 26–27).²⁰ Naše práce je zaměřena na analýzu písemných textů, proto dále představíme požadavky k psanému projevu nerodilých mluvčích.

Úroveň B2 vyžaduje od studenta schopnost psát srozumitelné a rozsáhlé texty na širokou škálu témat týkajících se jeho zájmů a otázek každodenního života. Rozsah slovní zásoby studenta má být dostatečně široký, aby mu umožňoval bez většího úsilí sdílet informace, rozvíjet a zdůrazňovat hlavní myšlenky, doplňovat je potřebnými detaily a příklady, argumentovat. Pro tyto účely by student měl volit vhodné jazykové prostředky, dodržovat ustálený styl daného žánru, udržovat logickou návaznost vět. Pravopis má být relativně přesný, i když se stále může projevovat vliv mateřského jazyka. Student by měl mít dostatečné znalosti složitějších gramatických jevů a lexikálních struktur. Mezery v gramatice a slovní zásobě by případně dokázal zakryt pomocí parafrází. Chyby vedoucí k nedorozumění se mají v textu studenta vyskytovat jen zřídka. (Kotková – Nováková – Vodičková, 2016, s. 12–13).

Úroveň B2 předpokládá schopnost produkovat různé typy textů, formálního i neformálního charakteru. Jsou to dopisy, žádosti, stížnosti, objednávky, také úvahy, referáty, recenze, články, zprávy atd. Proto se studentovi doporučuje tyto typy textů číst a trénovat jejich psaní. Při tvorbě textu se doporučuje dbát na návaznost a propojení myšlenek, strukturovat text pomocí odstavců, dávat pozor na nadměrné opakování slov a gramatických

¹⁸ SERR používá pro označení jednotlivých jazykových úrovní následující terminologii: A1 (Breakthrough – průlom), A2 (Waystage – na cestě), B1 (Threshold – práh), B2 (Vantage – rozhled), C1 (Effective Operational Proficiency – účinná operační způsobilost), C2 (Mastery – zvládnutí) (SERR, 2001, s. 23).

¹⁹ Seznam vysokých škol České republiky vyžadujících od jinojazyčných zájemců o studium prokázání znalosti češtiny na určité úrovni je k dispozici na stránkách Ústavu jazykové a odborné přípravy Univerzity Karlovy (*Certifikovaná zkouška z češtiny pro cizince (CCE)*). Dostupné z: <<https://ujop.cuni.cz/UJOP-371.html?ujopcmsid=4:certifikovana-zkouska-z-cestiny-pro-cizince-cce>>).

²⁰ Dovednost „mluvení“ zahrnuje samostatný ústní projev a ústní interakci, dovednost „porozumění“ zahrnuje čtení a poslech (SERR, 2001, s. 26–27).

konstrukcí a vždy si nechávat čas na kontrolu textu a opravu chyb (Kotková – Nováková – Vodičková, 2016, s. 13, 40).

Při zkoumání verbálních prefixů budeme přihlížet k následujícím požadavkům SERR na kompetence žáků na úrovni B2 (SERR, 2001):

- a) ovládnutí ortografie: pravopis je relativně přesný s nepatrnými stopy negativního transferu;
- b) ovládnutí slovní zásoby: je vysoká přesnost slovní zásoby, ačkoli v malé míře dochází k záměně nebo nesprávnému výběru slov;
- c) rozsah slovní zásoby: student má dostačující vyjadřovací prostředky k tomu, aby byl schopen vyjadřovat své názory, umí pozměňovat formulace, aby se vyhnul častým opakováním.

Uvedené body naznačují, že by studenti ve svých projevech mohli používat širokou škálu prefigovaných sloves, chyby by měly být minimální.

2. 1. 2 Prezentace verbálních prefixů na úrovni B2

Čeština jako cizí jazyk prezentuje verbální prefixy z hlediska morfologie v rámci vidových dvojic a z hlediska slovo tvorby v rámci tvoření nových slov, týká se to zejména sloves pohybu.

Jak již jsme uvedli v 1 kapitole (viz 1.2.2), otázka slovesného vidu úzce souvisí s verbálními prefixy, protože ty mají klíčový význam při tvoření dokonavých sloves. V průběhu studia češtiny jinojazyčný mluvčí postupně získává bohaté zkušenosti se slovesy dokonavými i nedokonavými.²¹ Na úrovni B2 už si uvědomuje, že dokonavost přináší do lexikálního významu slovesa další významový rys (Holub a kol., 2005, s. 302–303), např.:

- a) rys mutace, změny z výchozího do konečného, výsledného stavu: *Tu knihu budu číst* (budu se jí zabývat) → *Tu knihu si přečtu* (ze stavu neznalosti té knihy se dostanu do stavu jejího poznání); *Počasí se kazí* (mění se k horšímu) → *Počasí se zkazí* (dosavadní stav počasí se změnil na horší);
- b) rys omezenosti, krátkosti děje: *Chlapec bolestí křičel* (děj v jeho progresi) → *Chlapec bolestí vykřikl* (jednorázový děj); *Celou dobu jsme to viděli* (trvajícím dějem) → *Najednou jsme to uviděli* (jsme si to uvědomili v jediném okamžiku).

²¹ Zároveň má student znalosti o tom, že některá slovesa mohou být jen nedokonavá (*nenávidět, umět*) či dokonavá (*nachladit se, onemocnět*), také obouvidová (*konstatovat, varovat*) (Holub a kol., 2005, s. 303–304). Těmito slovesy se v práci zabývat nebudeme.

Ve vidových dvojicích za primární sloveso je považováno sloveso nedokonavé. V uvedených příkladech jsou to slovesa neprefigovaná. Dokonavá slovesa v příkladech jsou tvořena pomocí prefixů, které mají jen vidovou platnost. V popisu úrovně B2 nalezneme 12 příkladů prostě vidových předpon a utvořených pomocí nich různých vidových dvojic. Tyto příklady představujeme v tabulce 1 (Holub a kol., 2005, s. 327–328):

Tabulka 1 Příklady vidových dvojic sloves utvořených pomocí prostě vidových prefixů

č.	Prefix	Vidová dvojice	č.	Prefix	Vidová dvojice
1	na-	<i>malovat – namalovat</i> <i>plnit – naplnit</i>	7	roz(e)-	<i>dělit (se) – rozdělit (se)</i>
2	o-	<i>holit (se) – oholit (se)</i> <i>chutnat – ochutnat</i>	8	s(e)-	<i>končit – skončit</i> <i>plést se – splést se</i>
3	po-	<i>cítit – pocítit</i> <i>dařit se – podařit se</i>	9	u-	<i>bránit (se) – ubránit (se)</i> <i>dělat – udělat</i>
4	pro-	<i>budit (se) – probudit (se)</i> <i>mluvit – promluvit</i>	10	vy-	<i>čistit – vyčistit</i> <i>koupat (se) – vykoupat (se)</i>
5	pře-	<i>číst – přečíst</i> <i>tlumočit – přetlumočit</i>	11	z(e)-	<i>měřit – změřit</i> <i>mýlit se – zmýlit se</i>
6	při-	<i>blížít se – přiblížit se</i>	12	za-	<i>balit – zabalit</i> <i>platit – zaplatit</i>

Vzhledem k tomu, že se reflexivizace českých sloves pro jinojazyčného mluvčího často jeví jako obtížná, je třeba studenty upozorňovat na to, že vidové dvojice mohou být tvořeny pomocí prefixu v kombinaci se zvratným formantem *se/si*, např. **na-...se** (*jít* → *najít se*), **vy-...se** (*spát* → *vyspat se*), **za-...si** (*hrát* → *zahrát si*). Malý počet vidových dvojic může být tvořen prefixací se sufixací, např. *chápat* → *pochopit*, *stavět* → *postavit* (Holub a kol., 2005, s. 328).

Případy, kde je významový rozdíl mezi nedokonavým a dokonavým slovesem větší, znamenají, že prefix nemá pouze rozlišující vidový rys. Nejedná se tedy o vidovou dvojici, ale o dvě různá slovesa (*jít* → *odejít*, *čekat* → *přečkat*, *myslet* → *vymyslet*). Při prezentaci prefixů, které se zásadním způsobem podílejí na změně slovesného významu, je v češtině pro cizince kladen důraz především na slovesa pohybu a prefixy vyjadřující směr (Holub a kol., 2005, s. 303, 329–330). Jejich příklady jsou představeny v tabulce 2.

Tabulka 2 Prezentace prostorových významů prefixů a příklady sloves pohybu na úrovni B2

č.	Směr	Prefixy	Příklady
1	k něčemu/někomu, příp. dohromady, k centru, na společné místo	do- při- s(e)-	- <i>dojít, dojet, donést</i> - <i>přijít, přijet, přinést, přiblížit se, přidat</i> - <i>sejít se, setkat se, sjet se, sebrat</i>
2	pryč od něčeho/někoho, příp. do šířky, na různé strany	od(e)- roz(e)-	- <i>odejít, odjet, odnést, odběhnout, odvézt</i> - <i>rozejít se, rozpadnout se, rozdat, rozdělit, roznést</i>
3	nahoru	vy-	- <i>vyjet výtahem, vyletět na střechu, vylézt na strom</i>
4	dolů	s(e)-	- <i>sejít po schodech, sjet z kopce, sestoupit na zem</i>
5	dovnitř, příp. mimo dosah, dohled	v(e)- za-	- <i>vejít do pokoje, vjet do garáže, vložit papíry do desek, vhodit minci do automatu</i> - <i>zajet autem do dvora, zavést děti domů, zanést dopis na poštu, zajít za roh</i>
6	vnitřkem, přilehlým prostorem	pro-	- <i>projet vesnicí, projít parkem, prolézt dírou, proletět nad městem</i>
7	ven	vy-	- <i>vyjít z domu, vypadnout z kapsy, vyložit náklad</i>
8	napříč, na opačnou stranu	pře-	- <i>přejít</i>

Na úrovni B2 se nepředpokládá systematické studium slovtvorných prostředků, ale očekává se, že si student ČCJ postupně uvědomuje nápadné funkce a významy slovních morfémů a vztahy mezi nimi (Holub a kol., 2005, s. 319). O důležitosti znalosti verbálních prefixů a jejich lexikální funkce svědčí fakt, že Certifikovaná zkouška z češtiny pro cizince pro úroveň B2 zahrnuje gramaticko-lexikální test, ve kterém se mimo jiné testuje znalost sémantických rozdílů mezi prefixy. Níže uvádíme příklady zadání (Kotková – Nováková – Vodičková, 2016, s. 33, 61, 91, 122):

Vyberte jedno správné řešení.

- To auto má _____ přes sto tisíc kilometrů.
a) zajeto b) najeto c) přežeto d) projeto
- Z hotelu se musíte _____ do 11 hodin.
a) vyhlásit b) nahlásit c) přihlásit d) odhlásit
- _____ most a dáte se doleva.
a) Ujdete b) Přejdete c) Projdete d) Dojdete
- Ještě jsem na jeho dopis nestihl _____.
a) napsat b) popsat c) odepsat d) podepsat

2. 1. 3 Cvičení zaměřena na verbální prefixy v učebních materiálech

Nyní se podíváme, jak s verbálními prefixy pracují učební materiály určené pro studium češtiny na úrovni B2. Cílem není analyzovat a porovnávat učebnice, ale ukázat příklady, jak

jsou verbální prefixy ve výukových materiálech prezentovány a jaké typy cvičení jsou na ně zaměřeny.

V učebnicích pro cizince²² se verbální prefixy zpravidla dělí do dvou kategorií: místní významy prefixů či prefixy sloves pohybu a další významy prefixů. Prefixy s místním významem bývají často, podobně jako předložky, prezentovány pomocí obrázků nebo abstraktních symbolů. Jsou to prostředky signální gramatiky, tzv. vizuální metafory, které může student propojit s pravidlem na základě vnitřního logického spojení (Šindelářová – Škodová, 2013). Podobnou prezentaci prefixů uvádí učebnice *Čeština pro cizince* (Boccou Kestřánková a kol., 2020, s. 137–139), představujeme ji na obrázku 1. Další významy verbálních prefixů jsou v učebnicích uvedeny pouze s popisem významu a příklady jednotlivých sloves. Taková prezentace prefixů je znázorněna na obrázku 2 (Boccou Kestřánková a kol., 2020, s. 175–176).

Obrázek 1 Verbální prefixy s místním významem pro studenty ČCJ na úrovni B2

PREFIX	VYSVĚTLENÍ PREFIXU	PŘÍKLAD
DO-	a) na určité místo 	Každý den dojždím do práce.
	b) k něčemu 	Dojdeme až přímo k tomu hradu?
NA-	na povrch 	Najeli jsme na dálnici u Plzně.

Obrázek 2 Další významy verbálních prefixů pro studenty ČCJ na úrovni B2

NA-	a) pouze změna vidu	psát/napsat, pít/napít se, jíst/najíst se...
	b) dovnitř	nalévat/nalít (vodu do sklenice), nakládat/naložit (věci do auta), nastupovat/nastoupit, nasypávat/nasypat (mouku do misky)...
	c) malá míra	napovídat/napovědět, naznačovat/naznačit... - jen perfekta: nakousnout...
	d) velká míra (opakování, dlouhé trvání)	- jen perfekta: naslibovat, nasmát se...
	e) na povrch	nalepovat/nalepit...
	f) další slovesa	najímat/najmout...

Verbální prefixy s místním významem se procvičují prostřednictvím úkolů, jako je popis cesty do školy/do práce, popis ilustrací zobrazujících nějaký děj. Cvičení na verbální prefixy s dalšími významy spočívají v doplnění vhodného prefixu ke slovesu podle kontextu,

²² Zkoumali jsme tři učebnice určené pro studium češtiny na úrovni B2: *Čeština pro azylanty a cizince* (Adamovičová a kol., 2006), *Čeština pro cizince* (Boccou Kestřánková a kol., 2020), *Czech It Up 4* (Hradilová a kol., 2020).

např. *Řidiči kamionu chtěli (pod)platit policistu.* × *Kvůli úřední chybě musí lidé každý měsíc (do)plácet dva tisíce korun za vodu.* × *Nechám si (pro)platit cestovné ze služební cesty do Plzně* (Boccou Kestřánková a kol., 2020, s. 140–141, 177). Největší počet různých typů cvičení zaměřených na verbální prefixy obsahuje učebnice *Čeština pro azylanty a cizince* (Adamovičová a kol., 2006, s. 49–55), v níž je celá kapitola věnována tvoření slov odvozováním. Učebnice nabízí následující zadání:

- a) popis významových rozdílů mezi dvojicí výrazů: **napsat dopis – dopsat dopis, ukrást auto – vykrást auto, zaplatit účet – přeplatit účet;**
- b) doplnění vhodného prefixu: *Ten svetr se mi po vyprání srazil, musím ho **rozpárat**;*
- c) doplnění prefixu s opačným významem: *Nalakovala si nehty bezbarvým lakem – **Odlakovala** si nehty odlakovačem;*
- d) volba prefixu pomocí slovesné vazby: **Přes cestu přeběhla kočka; Předstoupil před** obecnstvo;
- e) volba prefixu podle konkrétního významu: význam velké míry (**Protancovala celý** večer; *Vloni na horách **napadlo** až dva metry sněhu*), malé míry (*Na pozdrav se lehce **naklonil** a **usmál***), začátku a konce děje (**rozmluvit – domluvit, rozplakat se – vyplakat se**);
- f) tvoření verbálních substantiv: *vystoupit (metro) → výstup z metra; přijet (vlak) → příjezd vlaku;*
- g) tvoření deadjektivních sloves: *malý → zmenšit, starý → zestárnout, mladý → omládnout;*
- h) užití abstraktních významů prefixů: *Svému cíli **podřídil** úplně všechno; Musíš si věřit, nesmíš se **podceňovat**!*

Přehledný seznam a popis verbálních prefixů poskytuje *Slovník českých vidových dvojic pro cizince* (Horáková a kol., 2021). Této publikaci budeme věnovat zvláštní pozornost, protože její materiály budou použity k vytvoření repertoáru sloves, která budeme zkoumat v analytické části naší práce (viz 3.1.2).

V úvodní části slovník představuje stručnou teorii o slovesném vidu, zabývá se popisem funkcí verbálních prefixů, včetně nevidové modifikační funkce. Nabízí rovněž popis sémantiky jednotlivých prefixů. Ve slovníkové části jsou jako hesla uvedena imperfektiva.²³ Slovník k nim přiřazuje perfektivní protějšky, zároveň přidává další prefigovaná slovesa, která formálně či významově s příslušným imperfektivem souvisí. Například ke slovesu

²³ Slovník obsahuje 400 imperfektivních sloves seřazených podle abecedy (Horáková a kol., 2021, s. 6).

cestovat se uvádí vidový protějšek *docestovat* a další varianty odvozených dokonavých sloves jako *nacestovat se*, *odcestovat*, *procestovat*, *přicestovat*, *vycestovat* (Horáková a kol., 2021, s. 49). Za velkou výhodu považujeme to, že slovník nabízí příklady užití každého slovesa ve větě. Student tak vidí zapojení slovesa do kontextu, díky němuž může odvozovat i význam prefixu, např. *odbarvit* (*Odbarvila si vlasy na blond*) × *přebarvit* (*Přebarvila si vlasy z blond na černou*) (Horáková a kol., 2021, s. 42).

Slovesa použitá ve slovníku byla autorkami vybrána z učebnic češtiny pro cizince (Horáková a kol., 2021, s. 6–7). Všechna slovesa odpovídají úrovním SERR do B2 včetně. Tímto považujeme slovník za velmi přínosný, protože obsahuje základní repertoár sloves,²⁴ který by měl ovládat student ČCJ na úrovni B2.

2.2 Problematika užití verbálních prefixů u nerodilých mluvčích

2.2.1 Jazyková chyba

Nedílnou součástí vyučování jazyka je práce s jazykovou chybou. Pojem *chyba* je tradičně chápán jako nesystémové užití jazykového prostředku. V rámci cizího jazyka se dnes definuje jako nemotivovaná odchylka od úzu rodilého mluvčího. Důležité je ale to, že chyba je považována za přirozenou, nezbytnou součást procesu osvojování jazyka, a proto není vnímána negativně (Hrdlička, 2012, s. 89; Šebesta a kol., 2017, s. 49).

Chyby v projevech nerodilých mluvčích mohou mít systematický charakter. Jsou to chyby vznikající z neznalosti nebo chybného užití jazykového pravidla. Patří k nim jevy, které žáci nedokážou aplikovat náležitě. Na obtížnost uchopení nějakého pravidla má vliv typologická odlišnost mateřského jazyka žáka od jazyka cílového (Škodová, 2012, s. 87–90). Role mateřštiny v osvojování cizího jazyka je považována za výraznou a mezi nejčastějšími příčinami chyb nerodilých mluvčích bývá uváděn mezijazykový transfer (viz 2.2.4). Chyby mohou být také nesystematické, jejichž příčinou je nedostatečné zautomatizování určitého pravidla, nebo nesoustředěnost, nervozita, únava, spěch (Kotková, 2017, s. 41). Žáci přitom pravidlu rozumějí, jsou schopni takové chyby následně opravit a neopakovat je. Podobných omylů čili přechnutí se dopouštějí i rodilí mluvčí jazyka. Hranice mezi přechnutím a nedokonale zafixovaným jevem u studentů bývá těžko oddělitelná, a proto chybové analýzy nerozlišují systematické a nesystematické chyby a při popisu žákovského jazyka je zachycují

²⁴ Autorky slovníku podotýkají (Horáková a kol., 2021, s. 5–6), že se k vybraným imperfektivům snažily zařadit jejich všechny možné perfektivní protějšky, se kterými se student-cizinec setkává během studia češtiny. Následně však byl seznam sloves redukován na základě možnosti reálného užití každého slovesa v komunikaci. Také slovník nezahrnuje sekundární imperfektiva (*dodělavat*).

všechny. Cílem těchto analýz je snaha pochopit proces osvojování cizího jazyka a vysvětlit v něm roli chyb (Kotková, 2017, s. 41).

Výsledky chybové analýzy poskytují učitelům cizího jazyka cenné informace o problematických jazykových jevech, které by měly být během výuky dostatečně vysvětlovány a procvičovány. V následujících pasážích popíšeme výzkumy odborníků v oblasti ČCJ týkající se verbálních prefixů. Na jejich základě nastíníme problémy, s nimiž se nerodilí mluvčí potýkají při užití prefigovaných sloves, a poukážeme na možné nedostatky ve vyučovacím procesu v této oblasti.

2. 2. 2 Otázky verbálních prefixů v oblasti pravopisu

Popis užití předpon částečně spadá do oblasti pravopisu. Týká se to prefixů *s-* a *z-*, s problémem jejich správného užití se potýkají i rodilí mluvčí češtiny. Potíže působí to, že hláska následující za předponou často ovlivňuje znělost prefixu, např. u slovesa *sbírat* předpona bude znít jako [z], naopak u slovesa *zkamenět* vyslovíme [s] (Cvrček a kol., 2015, s. 387–388). Volbu předpony *s-*, nebo *z-* v těchto případech určuje význam, ne výslovnost. Předponu *s-* volíme u sloves vyjadřujících směr dohromady, k sobě (*scházet se*, *stisknout*, *sbalit*), také směr shora dolů nebo z povrchu pryč (*slétnout*, *stéct*, *spadnout*). Předpona *z-* se píše u sloves vyjadřujících ukončenost děje (*zpracovat*, *zklamat*), nebo změnu stavu (*zčervenat*). Významově se tedy rozlišují i dvojice sloves jako *sbít* (dohromady) × *zbit* (ztlouct), *stěžovat (si)* × *ztěžovat* (činit těžkým) (Čechová a kol., 2011, s. 47).

U nerodilých mluvčích češtiny užití předpony *s-* místo *z-* či naopak nepatří k nejfrekventovanějším typům chyb (Zasina, 2020). Zasina na základě analýzy žákovského korpusu CzeSL-SGT stanovil 23 slovesná lemmata, ve kterých se zkoumaná chyba vyskytuje. K nejfrekventovanějším patří slovesa *skončit* (**zkončit*), *zpívat* (**spívat*), *ztratit*, *zkusit*, *strávit*. Největší chybovost se tedy projevuje u předpon, po kterých následuje neznělá souhláska. Dalším poznatkem je to, že nejčastěji dochází k chybnému užití předpony *s-* místo *z-*, např. **sbláznit* místo *zbláznit*, **shoršit*, **skontrolovat*, **sklamat* aj. Tento typ chyby je pravděpodobně následkem negativního transferu z mateřského jazyka žáka, například tak v ruštině předpona *z-* na rozdíl od předpony *s-* neexistuje.

Jak již bylo zmíněno, v češtině existují slovesné tvary jak s předponou *z-*, tak s předponou *s-*, rozdíl je ve významu. Zasina (2020) pomocí korpusové aplikace Morfio, která umožňuje hodnotit rozsah produktivity různých slovtvorných modelů, sestavil seznam slovesných párů se stejným kořenem, ale s odlišnou předponou. Uvádí celkem 28 slovesných dvojic, např. *sběhnout (dolů)* × *zběhnout (od povinností)*, *shlédnout (z arkád)* × *zhlédnout*

(*představení*), *sjednat* (*schůzku*) × *zjednat* (*pořádek*). Úplný seznam sloves jsme uvedli v příloze 1, zároveň jsme jej doplnili příklady z korpusu SYN2015 (Křen a kol., 2015), na jejichž základě je možné význam každého slovesa definovat. Zasina (2020) poznamenává, že se i v reprezentativním korpusu češtiny, v textech rodilých mluvčích, objevují chybné varianty,²⁵ ty jsou však bezvýznamné ve srovnání s četností výskytů variant správných. V žakovském korpusu se z uvedených slovesných dvojic vyskytují následující chybné příklady: **shlédnout zpravodajství*, **zvrhnout vládu*, **směnit názor*. Jelikož záměna předpon *s-* a *z-* vede k výrazné změně významu slovesa, toto téma si zaslouží ve výuce češtiny pro cizince dostatečnou pozornost.

V otázce pravopisu z hlediska ČCJ je velmi problematickou oblastí i kvantita vokálů. Pro nerodilé mluvčí je důležitým poznatkem to, že jsou změny délky vokálů u prefigovaných sloves výjimečné. Velmi zřídka se vokál prefixu prodlužuje (*náležet*). Naopak deverbativní substantiva a adjektiva velmi často mají prodloužený vokál některých prefixů, např. *napadnout* → *nápad*, *nápadný*, *zakázat* → *zákaz*, *případnout* → *případ*. Prefixy *nad-*, *pře-*, *před-* se nedlouží nikdy (Čermák, 2014, s. 263).

2. 2. 3 Případ prefixů sloves *jít* a *jet*

V kapitole 2.1.2 jsme uvedli, že se studijní materiály určené pro cizince zaměřují při prezentaci prefixů zejména na slovesa pohybu. Badateli v oblasti ČCJ Zasinou a Škodovou (2020) byla provedena rozsáhlá analýza užití prefigovaných podob sloves *jít* a *jet* v jazyce nerodilých mluvčích.²⁶ Zvolené lexémy se vyznačují tím, že jednak patří k centrální slovní zásobě, jednak se pojí s bohatou škálou prefixů. Zároveň sloveso *jít* je zajímavé svojí pestrou významovou diferenciací. Na základě jeho podrobné sémantické analýzy, kterou najdeme v práci Škodové (2018), však vyplývá, že cizinci používají sloveso *jít* převážně v jeho primárním významu, pohyb ve fyzickém prostoru. Další významy jsou napříč úrovněmi SERR zastoupeny pouze okrajově. Navíc v necentrálních významech se podle Škodové chyby nebo odchylky v prefixaci neobjevují. To je pravděpodobně dáno tím, že si studenti jiné významy osvojují jako ustálené větné celky.

V porovnání s daty reprezentativního korpusu češtiny SYN2015 Zasina a Škodová (2020) dospěli k závěru, že s lexémy *jít* a *jet* žáci používají většinu možných prefixů. U slovesa *jít* nebyly v žakovských textech zastoupeny pouze předpony *nade-*, *přede-*, *vze-*.

²⁵ Například v korpusu SYN2015 lze nalézt následující příklady: (1) ... *Vyfoukl blaženě kouř, když shlédli asi počtvrté Vesmírnou Odysseu*; (2) *Znáte pocit, když (...) shlédnete dojemný film, a cítíte se více či méně sami?*

²⁶ Analýza byla provedena na základě dat žakovského korpusu CzeSL-SGT, materiály zahrnovaly texty slovansky mluvících studentů (Zasina – Škodová, 2020, s. 118).

Důvodem může být podle autorů skutečnost, že se tyto slovesné tvary převážně objevují v abstraktním významu (*nadešel čas, předejít nebezpečí, vzešla iniciativa*). U slovesa *jet* byla prefixace užita v menší šíři. Nevyskytovaly se prefixy *roz-* a *v-*, které u tohoto lexému patří k poměrně frekventovaným, a tak byly i v žákovských textech očekávány. Také se nevyskytly prefixy *pod-* a *nad-*, ty ale mají nízkou frekvenci i mezi rodilými mluvčími češtiny. U obou lexémů nebyl zaznamenán výskyt dvojitých předpon *popo-* a *pood-*. Příčinu absence slovesných tvarů s uvedenými předponami autoři shledávají ve vyučovacím procesu, během něhož studenti nemají možnost se blíže seznámit s předponami méně častými. V této souvislosti autoři poukazují na nutnost rozvíjet schopnost cizinců používat různé slovesné předpony a dělat to v průběhu výuky kontinuálně a systematicky.

Spolu s kvantitativní analýzou Zasina a Škodová (2020) provedli analýzu kvalitativní. Za nejčastější chybu u zkoumaných prefigovaných sloves autoři označili **nadužití prefixu**. Týká se to především předpony *po-*: **Zaplátili jsme kartou a posli domů; *Petr chtel pojet do iných zemí o dovolené*. Zde je třeba poznamenat, že tato předpona má ve spojení s lexémem *jít* význam ‚zhynout‘ se stylově mluveným zabarvením, a proto její nevhodné užití může nepříjemně změnit význam celého sdělení, např. **Chtěl bych tam pojít*. Další problematickou součástí této předpony je její časté užití místo prefixu *pů-*: **Přemyslím, že pojedeme na procházku*. Vysokou míru nepatřičného užívání předpony *po-* se slovesem *jít* objasňují autoři převahou textů rusky mluvících studentů, a tudíž negativním transferem z ruštiny. Jiným důvodem může být nedostatečné rozlišení ze strany studentů sloves *jít* a *jet*, a tím i generalizace pravidla užití předpony na obě slovesa: *pojedu* → **pojdu*. Druhým podle četnosti nadužívaným prefixem je *od-* (**Jedna žena odešla k takové soše; *Často odjedeme s města s kamarádami*). Na třetím místě je prefix *do-* (**Když přijedeš do Čech, mužeš dojet do nějakou exkurze*). Podle autorů na nevhodnost užití tohoto prefixu má velký vliv následující předložka *do*, kterou žáci ve spojitosti se slovesem používají jako vyjádření cílového bodu pohybu.

Dalším typem chyby je **záměna prefixu**. Nejčastěji se to stává mezi prefixy *při-* a *pře-*, např. **Alena přešla spát v 12 hodin; *Moc ráda že přejedeš ko mě*. Autoři tyto případy považují za chyby pravopisného charakteru, protože jsou pravděpodobně způsobeny nedostatečným rozpoznáním ze strany cizince zvukového rozdílu mezi samohláskami *e* a *i*. Další podle četnosti je nepatřičné užití předpony *za-* u lexému *jít*: *Zajdeme* (místo *půjdeme*) *do Národního divadla; Zajdeme* (místo *vejdeme*) *tam dovnitř; Zašla* (místo *došla*) *řeč o velikonocích*. U lexému *jet* je to prefix *od-*: *Odjedeme* (místo *pojedeme*) *do Karlových; Můj vlak odjel* (místo *ujel*) *přimo před mým nosem*. Zasina a Škodová (2020) poznamenávají, že

typ chyby jako záměna předpony nepředstavuje závažný problém pro porozumění sdělení, protože sloveso samo nese význam pohybu, předpona jej pouze modifikuje. Autoři ale poukazují na problematickou oblast určitých sloves a jejich prefixů, kterým by měli učitelé češtiny pro cizince a autoři učebnic věnovat větší pozornost.

2. 2. 4 Vliv negativního transferu na užití prefixů

Jazykový transfer je považován za průvodní jev osvojování jazyka, představuje přenos prostředků či pravidel mezi jedním jazykem (většinou prvním) a cílovým jazykem. Může se jednat o pozitivní transfer, který osvojování jazyka usnadňuje, nebo o transfer negativní, při kterém se nerodilý mluvčí vyrovnává s komunikačními obtížemi v cílovém jazyce pomocí jazykových prostředků jiného jazyka,²⁷ například pomocí své mateřštiny (Šebesta a kol., 2017, s. 63). Kontrastivní přístup k osvojování cizího jazyka považuje mateřský jazyk studentů za hlavní zdroj chyby a nabývání druhého jazyka vnímá jako proces překonávání návyku k prvnímu jazyku (Štindlová, 2013, s. 27).

Příkladů negativního transferu při osvojování češtiny jinojazyčnými mluvčími existuje velké množství. Najdeme je i v oblasti slovtvorby při užití verbálních prefixů. Projevuje se to tak, že studenti používají český kořenový morfém, k němu přidávají prefix, který je formálně a zvukově český, ale sémantickou správnost má pouze v mateřském jazyku studenta, nikoliv v češtině (Šindelářová – Škodová, 2013, s. 95). Znázorníme to následujícími příklady:

- *Žák jako by *před-cítil, že ve škole propadne* (rusky *перед-чувствовать*);
- *Matka *za-nemocněla* (rusky *за-болела*).

V uvedených příkladech vidíme, že studenti reprodukují ze svého rodného jazyka slovtvorný vzor lexémů. Dochází zde tak k interferenci podle formální podoby slova ve výchozím jazyce. Slovesa v příkladech neexistují, ale rodilými mluvčími češtiny jsou interpretovatelné na základě sémantiky jejich kořenového morfému. Zároveň mohou být jinojazyčnými studenty vytvořena slovesa, která v češtině existují, ale která by byla vhodná pro užití v jiných kontextech (Nádeníček, 2017, s. 174). Například:

- **Pře-žívala jsem nejhorské dny v životě, když jsem psala maturitní a přijímací zkoušky* (rusky *пере-живамь*, místo českého *za-žívat*).
- *Občas někdo musí odříkat básničku nebo *před-zpívat písničku* (německy *vor-singen*).

²⁷ V současné době existují studie, které hovoří o vlivu na cílový jazyk nejen mateřského jazyka žáka, ale i dalších jazyků, které žák ovládá (viz Sikogukira, 1993).

Nevhodné, nadbytečné užití prefixu pod vlivem negativního transferu je možné považovat i za chybu ve vidu (Šindelářová – Škodová, 2013, s. 52):

– *Po-šel tam* (rusky *no-uěl*, místo českého *šel*).

Odvozování českých sloves pod vlivem negativního transferu je velmi typické pro určitou fázi akvizice češtiny. Proto někteří autoři poukazují na nutnost silnějšího postavení slovtvorby ve výuce češtiny pro cizince. Například Nádeníček (2017) prozkoumal vybrané učebnice češtiny pro německy mluvící studenty a dospěl k závěru, že slovtvorná témata nejsou probírána jako samostatná, ale zpravidla jsou prezentována v rámci výuky morfologie. Podle autora by bylo vhodné ve výuce ČCJ soustředit se na slovtvorbu důsledněji a průběžně prezentovat a procvičovat jednotlivé české afixy.²⁸ Přesto je třeba poznamenat, že verbálním prefixům bývá na rozdíl od jiných slovtvorných morfémů v učebnicích pro cizince věnováno více prostoru. Jednak je učebnice prezentují v rámci výkladu kategorie vidu, jednak nabízejí i prezentaci významů jednotlivých prefixů, týká se to ale zejména sloves pohybu (viz 2.1.3).

Na závěr bychom chtěli poznamenat, že na jazykový transfer má vliv úroveň jazykové pokročilosti žáka. Méně pokročilí studenti nemají přesnou představu o podobnostech a rozdílech mezi jazyky kvůli nedostatečným znalostem, proto mají větší tendenci k ovlivnění svým mateřským jazykem a vypůjčování si z něj pomocných prvků (Kotková, 2017, s. 27). Naše práce je zaměřena na analýzu textů úrovně B2, proto budeme vycházet z předpokladu, že vliv negativního transferu na chybovost užití verbálních prefixů bude u nerodilých mluvčích minimální. Zároveň je třeba brát v potaz, že projevem jazykového transferu může být i vyhýbání se určitému jevu (Kotková, 2017, s. 28). To znamená, že se oproti normě cílového jazyka vyskytuje nějaký jev v mluvě nerodilého mluvčího velmi málo. Množství chyb tak u daného jevu bude nepatrné, přesto student jev dobře neovládá a považuje ho za obtížný. Důsledkem vyhýbání se obtížné konstrukce může být naopak nadužívání jednoduššího jazykového jevu, který student ovládá snadno. Tyto projevy jazykového transferu se mohou výrazně ukazovat v písemných textech, kde se žáci soustřeďují především na správnost svého vyjadřování. Zpozorovat je však lze pouze kontrastivním srovnáním žakovského jazyka s jazykem rodilých mluvčích (Kotková, 2017, s. 28).

²⁸ Nádeníček (2017) ve své práci zkoumá vliv negativního transferu jak na tvorbu sloves, tak i jiných slovních druhů, např.: *Na stěně vlevo visí obrázka jejich kocoura* (transfer z ruštiny *картинка*). Rozebírá i příklady hypergeneralizace: **čišnička* (← číšník), **zametatel* (← zametat).

2.3 Korpusy a jiné pomocné nástroje v osvojování verbálních prefixů

2.3.1 Český národní korpus

Jazykové korpusy jsou rozsáhlé soubory autentických textů uložených v elektronické podobě, které slouží ke zkoumání jazykových jevů v jejich přirozeném kontextu. Český národní korpus vznikl na půdě Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Představuje nejobsáhlejší jazykový materiál zpracovaný pro češtinu. Zahrnuje soubory textů současného psaného jazyka, spontánního mluveného jazyka, je k dispozici diachronní korpus starších textů, paralelní korpusy s překlady z jiných jazyků a mnoho dalších. Korpusy zpracované Ústavem Českého národního korpusu jsou volně přístupné všem zájemcům o český jazyk, mohou být používány jak laiky, tak odborníky pro různé typy empirického jazykového výzkumu. (Cvrček – Richterová, 2022).

Pro potřeby ČCJ jsou relevantní synchronní reprezentativní referenční korpusy psané češtinou, korpusy řady SYN. Také je možné v závislosti na jazykovém původu studentů využívat paralelní korpusy InterCorp. Vzhledem k tomu, že naše práce není zaměřena na kontrastivní analýzu jazyků, budeme při popisu a zkoumání češtiny odkazovat na korpusy SYN2015 (Křen a kol., 2015) a SYN2020 (Křen a kol., 2020).

Využití jazykových korpusů jako doplnění běžné výuky jazyka má své výhody. Za prvé, korpusy představují reálný jazykový úzus v celé jeho šíři na rozdíl od učebnicových cvičení, která často obsahují jen modelové věty. Díky korpusům jsou tak studentům k dispozici autentické texty, které nejsou upraveny pro didaktické účely. Nevýhodou zde může být to, že se jinojazyčný mluvčí setká s málo rozšířenou slovní zásobou, která pro něj bude těžko srozumitelná (Vališová, 2016, s. 129). Za druhé, využití jazykových korpusů patří k moderním trendům ve výuce, k metodě zvané data-driven learning čili korpusový přístup ve výuce. Tato metoda znamená, že student při řešení problematické úlohy zkoumá korpusová data, pozoruje je a objevuje zákonitosti. Na jejich základě tak může popsat určitý jev nebo generalizovat gramatické pravidlo. Takový přístup umožňuje studentům prohlubovat své dosavadní znalosti a objevovat nové jazykové souvislosti. Zároveň pomáhá zvýšit samostatnost ve výuce, což vždy příznivě ovlivňuje studijní výsledky (Zasina, 2020, s. 300).

Český národní korpus nabízí speciální stránku *Pro školy*, která představuje soubor jazykových cvičení pomocí korpusových materiálů a nástrojů (Lukešová, 2017). Je určena jak učitelům základních a středních škol, tak i pedagogům češtiny pro cizince. Cvičení je možné filtrovat podle různých jazykových oblastí, na které je úloha zaměřena. Pro ČCJ jsou

označeny úrovně jazykové kompetence. Zatím stránka nabízí malý počet cvičení, avšak autoři slibují, že postupem času budou přibývat nové typy, jak lze korpusy ve výuce využívat.

Na stránce *Pro školy* (Lukešová, 2017) nalezneme jeden příklad cvičení k tematice verbálních prefixů. Zadání nabízí hledání předponových variant od slovesa *psát* (viz obrázek 3). Tato úloha se zakládá na typu korpusového dotazu, kterým se vyhledává pouze část slova, jeho neznámá část (možné prefixy) je nahrazena regulárními znaky (.**psat*). Pro jinojazyčného mluvčího je zde důležité pamatovat o krácení kořenové samohlásky u odvozených prefigovaných sloves.

Obrázek 3 Příklad korpusového cvičení: hledání předponových variant od slovesa *psát*²⁹

Zadání

Na kolik předponových sloves odvozených od slovesa *psát* si z hlavy vzpomenete? Uměli byste je seřadit podle nejpoužívanějšího a vymyslet ke každému příkladovou větu? Ověřte si, zda jste na některé sloveso nezapomněli, v korpusu psaného jazyka SYN2015 (dotaz na lemma bude vypadat *.*psat*). Pomocí funkce Frekvence v menu si můžete snadno zobrazit seznam slov (Lemmata) od nejpoužívanějšího k nejméně častému. Najdete na seznamu i slova, která do něj z nějakého důvodu nezapadají?

V korpusu student objeví 34 varianty předponových sloves odvozených od slovesa *psát*, od nejfrekventovanějších (*napsat, popsat, podepsat, zapsat, připsat, sepsat, vypsát* atd.), až po varianty vyskytující se zřídka (*propsat, spoluodepsat*), nebo pouze jednou, hapaxy (*obepsat*). Hapaxy představují vzácný jev a jsou zajímavé zpravidla pouze pro lingvisty zkoumající různé vzory a rozmanitost jazyka. Pro zařazení do výuky češtiny pro cizince nejsou vhodné, důraz je třeba klást na nejfrekventovanější varianty (Zasina, 2018, s. 291).

K dalším typům cvičení týkajících se verbálních prefixů je možné zařadit hledání kolokací. Pomocí korpusu je možné zmapovat lexikální oblasti vztahující se k určitému tématu (Šindelářová – Škodová, 2012, s. 114). Například při výběru tematické oblasti související se slovem *vlak* najdeme mj. i řadu prefigovaných sloves pohybu pojících se s daným lexémem: *vlak jede* → *přijede, pojedje, přejede, vyjede, rozjede se; vlak jezdí* → *vjíždí, vyjíždí, projíždí, odjíždí, rozjíždí se* aj. Lexikální pole na obrázku 4 ukazuje, že znalost různých variant předponových sloves je důležitá, neboť se od nich odvozují dějová adjektiva (*odjíždějící, projíždějící, převážející*) a verbální substantiva (*odjezd*).

²⁹ Autorkou cvičení je Chlumská. Cvičení je dostupné na webové stránce Českého národního korpusu *Pro školy – repozitář korpusových cvičení*: <<https://korpus.cz/proskoly>>.

Obrázek 4 Příklad korpusového cvičení: zmapování lexikální oblasti pojící se s tématem *vlak*³⁰

<p>Vlak jede, přijede, zastaví, pojedje, vyjíždí, vjíždí, jezdí, stojí, projíždí, odjíždí, rozjíždí se, pohne se, přejeďe, zmizí, vyjede, rozjede se, vykolejí, vezl, zůstane, uhání, zastavuje, uhání, blíží se, přepravuje, usmrtí</p> <p>plný, naložený, půlnoční, směřující, jedoucí, tažený, označený, odjíždějící, jedoucí, projíždějící, odvázející, převážející</p> <p>autobus(224) cestovat(87) jedoucí(95) jet(538) jezdit(293) motorový(67) nákladní(209) odjíždět(81) odjezd(120) osobní(253) ostře(60) pamí(90) projíždějící(55) projíždět(72) rozjetý(55) sledovaný(60) srazit(73) srážka(64) ujet(95) zpoždění(69)</p>
--

Podle Šindelářové a Škodové (2012, s. 114) konkordanční řádky korpusu či samotný seznam kolokací mohou studentům napomáhat vytvářet asociační tematické mapy. Zároveň korpus nabízí kolokace, které by cizince nemusely napadnout. Práce s texty rodilých mluvčích prostřednictvím korpusu je tak pro studenty ČCJ přínosná jako způsob doplnění a rozšiřování jejich slovní zásoby.

Velký potenciál využití korpusů ve výuce vidí Adrian Zasina (2023), jenž svou monografii věnoval korpusovým cvičením pro studenty ČCJ. Cvičebnice se zaměřuje na vybrané gramaticko-lexikální jevy, které se ukazují pro jinojazyčné mluvčí jako obtížné. Autor přitom vychází z vlastní pedagogické zkušenosti a z analýzy chyb žákovského jazyka. V publikaci je představeno několik cvičení zaměřených na předpony *s-* a *z-*. Student může pomocí korpusu ověřit správné napsání předpony u vybraných sloves: *[sz]balit*, *[sz]nažít*, *[sz]plácet*, *[sz]horšit*. U slovesných dvojic vyskytujících se s oběma prefixy³¹ může na základě korpusových příkladů vysvětlit rozdíly ve významu sloves. Modelový výsledek práce s korpusem je představen na obrázku 5.

Obrázek 5 Modelový výsledek práce s korpusem při řešení významových rozdílů slovesných dvojic

<p>a) slíbit * zlíbit slíbit – zavázat se slibem Ať se stalo, co chtělo, mohli jsme se spolehnout, že tatínek dodrží, co slíbil. zlíbit se – pokaždé, když chceme V Praze se v parcích naštěstí můžeme povalovat, kdykoli se nám zlíbí.</p> <p>b) svolat * zvolat svolat – vyzvat k setkání Starosta svolal mimořádnou schůzi na radnici, musíme tam okamžitě jít! zvolat – vykřiknout „No to je skvělé!“ zvolala nadšeně starší dáma.</p>
--

³⁰ Cvičení uvádějí Šindelářová – Škodová (2012, s. 114).

³¹ Seznam dvojic sloves vyskytujících se s prefixy *s-* a *z-* je představen v příloze 1. Příčiny chybování v prefixech jsme podrobně rozebírali v 2.2.2.

Korpusová cvičení je možné provádět dvěma způsoby: tzv. přímou metodou, při které studenti sami pracují s korpusovým vyhledávačem, nebo metodou nepřímou, při které pracuje s korpusem pouze učitel, studenti mají korpusová cvičení v podobě handoutu (Boulton, 2012; Vališová, 2016). Vyučující může z korpusu vybírat libovolné konkordanční řádky, upravovat je, zkracovat, vytvářet z nich různé typy cvičení apod. Takový přístup je vhodný pro žáky nižších úrovní pokročilosti. Naproti tomu přímá metoda vyžaduje od studentů větší motivovanost a vyšší znalost jak jazyka, tak korpusových nástrojů (Vališová, 2016).

Přestože se způsoby práce s korpusovými manažery neustále vyvíjejí, jsou každým rokem jednodušší a uživatelsky přívětivější, považujeme za nezbytné zmínit studii Vališové publikovanou v roce 2012 o využití korpusů ve výuce ČCJ (Vališová, 2012). Výzkum byl proveden mezi vysokoškolskými studenty-nelingvisty absolvujícími přípravný kurz češtiny pro cizince. Studenti dostali několik korpusových cvičení zaměřených na vyhledávání tvarů slov, jejich frekvenci a kolokabilitu. Vyučující pro studenty připravili manuál, který jednoduchou češtinou popisoval krok za krokem vyhledávání určitého typu.

Výzkum ukázal, že český korpus je pro nerodilé mluvčí přitažlivý (Vališová, 2012). Korpusová cvičení studenti hodnotili jako zábavná a zajímavá. Negativem byla uvedena náročnost vyhledávání a množství jazykových dat, která korpus poskytuje. Proto Vališová (2012) poznamenává, že některá cvičení jsou z důvodu obtížné slovní zásoby a náročné orientace v kontextu vhodná pro vysoce pokročilé studenty. Doporučuje výukové materiály vytvořené z korpusových dat upravovat, cvičení sestavovat tak, aby byla maximálně zjednodušena, a zároveň nabízet návod, který bude sloužit jako pomůcka k opětovnému korpusovému vyhledávání při samostudiu. Závěrem autorka konstatuje, že práce s korpusem byla jinojazyčnými studenty hodnocena vesměs pozitivně. Většina studentů dokonce uvedla, že bude korpus používat ke studiu češtiny i nadále.

2. 3. 2 Slovník afixů

Slovník afixů užívaných v češtině (SAUČ)³² vznikl v letech 2013–2016 na půdě Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR. Jedná se o příručku o afixech, pomocí kterých se odvozují slova v češtině. Slovník podává jejich komplexní popis, od seznamu jednotlivých významů afixů až po výčet nejčastějších lemmat³³ vyskytujících se s daným afixem (Šimandl, 2016). Právě proto lze SAUČ považovat za cenný zdroj informací, jež je možné používat při řešení různých lingvistických otázek. Autoři slovníku například navrhuji, že frekvenční analýza

³² SAUČ je dostupný online na webové stránce: <<https://www.slovnikafixu.cz/heslar/-0>>.

³³ SAUČ vychází z dat reprezentativního korpusu českého jazyka SYN2010 (Šimandl, 2016).

afixů může být využívána pro vzdělávací účely, a to jak při výuce tvoření slov, tak při zpracování učebnic, zejména pro cizince.

SAUČ uvádí, že verbální prefixy tvoří základ repertoáru českých prefixů. Jejich prototypická funkce je především prostorové pojetí děje v přímém, nebo přeneseném významu (Šimandl, 2016). Nyní představíme jednotlivé aspekty týkající se verbálních prefixů, které lze ve slovníku nalézt:

a) Prefixy cizího původu. U přejatých prefixů slovník uvádí jejich původ a popisuje možnost spojitosti s cizími nebo českými základy. Například se o prefixu *re-* dozvídáme, že pochází z latiny a pojí se výhradně se základy cizího původu. U sloves nese význam zpětného vývoje (*revokovat*), opětnosti (*resetovat*), nebo vzájemnosti (*respektovat*). Slovník rovněž zahrnuje afixoidy. Jsou to stavební prvky podobné afixům, které ale nejsou plně klasifikovány jako předpony nebo přípony. Ve slovníku například nalezneme prefixoid *trans-*. Nese význam latinské předložky *přes*, vyskytuje se u sloves jako *transformovat*, *transportovat*, *transplantovat* aj.

b) Negační prefix *ne-*. Je to prefix, který má jedinou funkci – negovat význam základového slova. Podle slovníku se pomocí předpony *ne-* nejčastěji tvoří slovesa. Převládají zde slovesa významově oslabená (*nemít*, *nechtít*, *nemuset*, *nedokázat*, *nesmět*). Dále následují slovesa pohybu (*nejít/nechodit*, *nejet/nejezdit*) a slovesa kognitivní činnosti a smyslového vnímání (*neznat*, *neumět*, *nevědět*, *neslyšet*, *necítit*).

c) Prefixace různých slovních druhů. Slovník také poskytuje poznatky o nejčastějších nositelích určitého afixu. O prefixu *za-* například nalezneme informace, že převažuje u sloves a adverbii. Dlouhá podoba *zá-* se vyskytuje u tří sloves (*záležet*, *záviset*, *závidět*) a některých dalších sloves odvozených ze jmen (*zápasit*, *zásobovat*, *zálohot*). Prefixem *do-* se zpravidla odvozují pouze slovesa (*dojít*, *dolít*, *dokončit*). U substantiv utvořených od těchto sloves má prefix někdy podobu *dů-* (*doložit* → *doklad*, ale *dovodit* → *důvod*).

d) Konkurenční prefixy. Ačkoliv slovník uvádí, že se soustavně nezabývá zkoumáním konkurence afixů kvůli jejich malé zobecnitelnosti, u jednotlivých významů některých prefixů jsou poznamenány prefixy významově blízké. Tak například s prefixem *na-* ve významu ‚vnikat, pronikat‘ konkurují prefixy *v-* a *pro-* (*voda natekla/vtekla/protekla do sklepa*). Cizí prefix *de-* vyjadřující opak děje se významově přibližuje domácímu prefixu *od-* (*detabuizovat/odtabuizovat*).

e) Nejfrekventovanější prefigovaná slovesa. Například ze slovníku můžeme zjistit, že k nejfrekventovanějším slovesům s prefixem *pře-* patří *přesvědčit*, *přejít*, *přežít*, *přečíst*,

převzít, předat, překonat aj., s prefixem *vy-* to budou slovesa *vypadat, vyjít, vydat, vytvořit, vybrat, využít, vyhrát* aj.

f) Významové nuance prefixů. Slovník podrobně popisuje významy/funkce prefixů a uvádí k nim příklady. Tak u prefixu *na-* je zaznamenáno celkem 15 významů. Mezi ně se započítává i význam „nezřetelný“, kde významová souvislost prefigovaného a základového slovesa je zcela vzdálená, např. *lézt* → *nalézt*, *pálit* → *napálit*, *pravit* → *napravit* aj. Také slovník uvádí příklady, kde předpona *na-* modifikuje lexikální význam základového slovesa, ale nemění jeho vid (*kopnout* → *nakopnout*, *shromáždit* → *nashromáždit*). Mimo jiné může být prefix *na-* považován i za čistě vidovou předponu (*psát* → *napsat*). Je třeba poznamenat, že autoři slovníku zastávají názor Veselého (2010) o tom, že je možné vždy vysledovat lexikální složku významu, a proto čistě vidové předpony neexistují (viz 1.2.2). Přesto je v jednotlivých heslech uvádějí. Tím podle jejich slov zohledňují opačný názor jiných lingvistů, neboť téma čistě vidových předpon je diskutovatelná řadu desetiletí a není zatím uzavřena (Šimandl, 2016).

g) Cirkumfix. Slovník pracuje také s termínem cirkumfix, který se používá pro označení odvozovacího prostředku skládajícího se ze dvou prvků, kde jedna část má postavení prefixu, druhá sufixu nebo volného morfému (Šimandl, 2016). O cirkumfixů ve slovesech se slovník zmiňuje v několika případech. Jednak jsou to slovesa vytvořená současně prefixem a reflexivem (*jíst* → *najíst se*). Jednak pomocí cirkumfixu slovník odlišuje slovesa mající různá zakončení a upřesňuje tak jejich různé významy. Například u slovesného prefixu *z(e)-* slovník uvádí tři cirkumfixy:

- *z(e)- -et/-ět*: tímto způsobem se odvozují slovesa od adjektiv a vyjadřují stav, který nezpůsobil externí činitel (*neklidný* → *zneklidnit*);
- *z(e)- -it/-nit (se)*: tímto cirkumfixem se ze substantiv tvoří slovesa s významem ‚způsobit změnu stavu‘ (*znepřátelit*), nebo ‚učinit to, co vyjadřuje základové substantivum‘ (*znásilnit, zmocnit se*);
- *z(e)- -ovat*: slovesa tvořené pomocí tohoto cirkumfixu mají význam ‚dát objektu vlastnost, které má základové slovo‘ (*zdrogovat*).

SAUČ zachycuje všechny důležité odvozovací prvky slov současného českého jazyka. Velkou výhodou slovníku je to, že má webovou verzi, která je dostupná online, a proto do něj mohou nahlížet i zájemci, kteří nemají přístup k tištěnému vydání. Pro nerodilé mluvčí češtiny práce se slovníkem vyžaduje vysokou úroveň znalosti jazyka a lingvistických pojmů. Přesto považujeme slovník za velmi přínosný. Body, které jsme popsali na základě slovníkového

materiálu, ukazují, jak je možné s verbálními prefixy pracovat a jaké jejich charakteristiky lze při zkoumání českého lexika zohledňovat.

2. 3. 3 CZEDD a SLAN

CZEDD (český elektronický derivační slovník) a SLAN (slovotvorný analyzátor) jsou jazykové projekty zaměřené na českou slovotvorbu. Jejich cílem je stát se pomocným nástrojem při výuce češtiny pro cizince v oblasti slovotvorných postupů. Projekty vznikly na Masarykově univerzitě v Brně (Kolářová – Válková, 2021).

Autoři projektů vychází z poznatku, že více než tři čtvrtiny českého lexikonu tvoří slova odvozená (Kolářová – Válková, 2021). Proto předpokládají, že jinojazyčnému mluvčímu stačí znalost slov z jádra slovní zásoby, které jsou ze synchronního hlediska slovy neodvozenými (*dům, les, jít*). Na základě těchto slov a znalostí slovotvorných pravidel bude potom cizinec schopen ostatní slova odvozovat (*domovní, lesník, odejít*). Podle autorů je však slovotvorbě ve výuce ČCJ věnováno ve srovnání s jinými lingvistickými oblastmi málo prostoru.³⁴ Autoři projektů poukazují, že již úroveň A2 zahrnuje dovednost odvozovat substantiva, adjektiva, slovesa a příslovce různými slovotvornými způsoby a prostředky, na úrovni B2 má být tato dovednost výrazně rozvinutá. Ucelený popis tvoření slov, který by umožnil nerodilému mluvčímu postupně si osvojit slovotvorné zákonitosti českého jazyka, však neexistuje. Za účelem zlepšení této situace vznikly výše uvedené projekty.

CZEDD (Válková, 2022) je online nástroj, který má charakter slovníku, obsahuje pouze slova odvozená. Jeho cílem je pomoci jinojazyčnému mluvčímu porozumět významům odvozených slov na základě jejich slovotvorné struktury (Kolářová – Válková, 2021, s. 82–83). Například k prefigovanému slovesu *doplnit* nalezneme v CZEDDu jeho definici (*plnit něco do úplnosti*), způsob odvození (*plnit + do-*) a příkladovou větu (*Program soutěže doplní taneční vystoupení*). Velkou výhodou nástroje je to, že samotné heslo neobsahuje žádnou lingvistickou terminologii, zároveň je ve významu slova a v příkladech použita základní čeština. Toto umožňuje studentům používat slovník i při nízké úrovni jazykové kompetence a při samostudiu.

SLAN (Sokolova a kol., 2023) má podobu webové aplikace a je zaměřen na praktické procvičování slovotvorby (Kolářová – Válková, 2021, s. 84–86). Slova jsou rozdělena podle sémantických skupin (pojmenování osoby, místo, děj) a slovotvorných prostředků. V aplikaci

³⁴ Na nedostatečné postavení slovotvorby ve výuce češtiny pro cizince jsme poukazovali v 2.2.4.

tak například nalezneme slovesa a odvozená od nich verbální substantiva (*nakupovat* → *nakupování*, *odměnit* → *odměna*, *vymluvit* → *výmluva*, *zabavit* → *zábava*).

Výše uvedené aplikace mohou být pro studenty ČCJ velmi užitečné při osvojování českých verbálních prefixů a jiných slootovorných prostředků.³⁵ Závěrem je důležité poznamenat, že autoři projektů (Kolářová – Válková, 2021) zdůrazňují význam slootovorby ve výuce češtiny pro cizince. Domnívají se, že znalost slootovorných postupů může vést k navýšení jak pasivní, tak i aktivní slovní zásoby nerodilých mluvčích.

³⁵ Při práci s oběma nástroji jsme narazili na řadu problémů. Kupříkladu CZEDD má k dispozici pouze slovesa odvozená předponou *do-*, jiná prefigovaná slovesa nalezena nebyla. SLAN je zaměřen výhradně na substantiva. Věříme, že se tyto projekty budou rozvíjet dále.

3 ANALÝZA UŽITÍ VERBÁLNÍCH PREFIXŮ V TEXTECH NERODILÝCH MLUVČÍCH ČEŠTINY

Tato kapitola tvoří analytickou část práce, jejímž cílem je zmapovat užití verbálních prefixů v psaných textech nerodilých mluvčích na úrovni B2. Na začátku představujeme žákovský korpus, na jehož základě je výzkum proveden, a popisujeme jednotlivé kroky analýzy. Další část kapitoly se skládá ze samotné analýzy a popisu užití prefixů jinojazyčnými mluvčími. Tato část práce je členěna do 20 podkapitol věnovaných jednotlivým prefixům. U každého prefixu uvádíme jeho významy a příklady užití, také rozebíráme případy chybné. Na konci kapitoly shrnujeme výsledky analýzy a odpovídáme na hlavní výzkumné otázky, a to které verbální prefixy patří v žákovských textech k nejvíce a nejméně frekventovaným a které prefixy jsou pro nerodilé mluvčí problematické.

3.1 Zdrojový materiál a postup analýzy

3.1.1 Žákovský korpus a mezijazyk

Ve druhé kapitole jsme popsali klíčové pojmy jako *žák* a *jazyková chyba* (viz 2.2.1). Pro tuto kapitolu jsou důležité termíny *žákovský korpus*, *mezijazyk* a *chybová analýza*, které je také zapotřebí vysvětlit.

Žákovský korpus je specializovaný jazykový korpus, který obsahuje přepisy projevů nerodilých mluvčích. Slouží jako zdroj poznání žákovského jazyka, tzv. mezijazyka. Pod pojmem *mezijazyk* je chápán individuální systém osvojování cizího jazyka, jehož charakter se neustále proměňuje. Je ovlivněn interferencemi z mateřského jazyka nerodilého mluvčího a jinými vývojovými procesy³⁶ (Šebesta a kol., 2017, s. 84, 180). Je třeba zdůraznit to, že teorie mezijazyka umožňuje chápat chybu nikoli jako prvek neúspěšné produkce, ale jako signál ukazující na to, jak žák pravidlům rozumí a jak se jeho jazyk vyvíjí směrem k cílovému jazyku (Štindlová, 2013, s. 26). Z tohoto pojetí vyplývá, že v popisu žákovského mezijazyka hrají důležitou roli chyby, a proto jejich analýza může představovat cenný zdroj pro metodické potřeby výuky cizího jazyka.

Naše práce je zaměřena na chybovou analýzu, zahrnuje texty žáků bez ohledu na jejich rodný jazyk. Vycházíme z pojetí, že *chybová analýza* znamená srovnání forem žákovského mezijazyka s formami jazyka, který se učí, na rozdíl od kontrastivní analýzy, která vysvětluje

³⁶ Patří sem například nadměrná generalizace (*spát* → **spám*), nebo naopak nedostatečná generalizace čili neúplné uplatnění pravidla (*Marie byla *nemocný*) (Šebesta a kol., 2017, s. 84).

chyby žáků v cílovém jazyce prizmatem jejich mateřského jazyka (Štindlová, 2013, s. 30). Důvodů nerozlišovat mateřský jazyk žáků bylo několik. Jednak je to předpoklad, že by na úrovni B2 vliv mateřštiny měl být méně patrný (viz 2.2.4). Jednak výuka na vyšších stupních jazyka zpravidla probíhá ve smíšených skupinách studentů bez ohledu na jejich rodný jazyk.

3. 1. 2 Data a metodologie

Výchozím výzkumným materiálem je žakovský korpus CzeSL-SGT (Šebesta a kol., 2014), jenž patří k akvizičním korpusům češtiny, které jsou dostupné v rámci portálu Českého národního korpus. CzeSL-SGT pokrývá všechny jazykové úrovně podle SERR včetně úrovně B2 obsahující 120 795 pozic. Jedná se tedy celkově o 745 textů od 174 různých autorů. S ohledem na množství textů a pestrost autorů lze předpokládat, že tato data poskytují dostatečný vzorek, který umožní ucelený pohled na žakovský jazyk zkoumané úrovně.

Seznam zkoumaných sloves byl sestaven na základě *Slovníku vidových dvojic pro cizince* (Horáková a kol., 2021). Slovník zahrnuje slovesa vyskytující se v učebnicích pro cizince do úrovně B2 včetně. Představuje tak základní repertoár sloves, který by měl nerodilý mluvčí češtiny na úrovni B2 ovládat. To byl hlavní důvod, proč jsme pro slovesný materiál zkoumaný v této části práce zvolili právě tuto publikaci. Slovník obsahuje 400 imperfektivních sloves, ke kterým jsou přiřazeny jejich vidové protějšky a další možné prefigované tvary. Celkově se jedná o poměrně vysoký počet sloves. Proto bylo rozhodnuto v rámci výzkumu tento počet zredukovat. Do analýzy jsme zařadili bezprefixální nedokonavá slovesa, která se vyskytují jako samostatné lexikální jednotky, zároveň mají odvozeniny s více než třemi prefixy.³⁷ Cílem naší analýzy byl tak výzkum prefigovaných sloves odvozených od celkem 106 slovesných lexémů.³⁸ Jejich seznam je představen v příloze 2.

V korpusu CzeSL-SGT v rozhraní KonText byl vytvořen subkorpus zahrnující texty nerodilých mluvčích na úrovni B2. Prefigovaná slovesa byla vyhledávána pomocí dotazu [lemma1=“.*dělat“].³⁹ Všechny výskyty lexémů s různými prefixy byly zaznamenávány.⁴⁰ V práci uvádíme ty příklady užití verbálních prefixů, které reprezentují jejich jednotlivé

³⁷ Do výzkumu nebyla zařazena jak slovesa odvozená od slovesných základů samostatně neexistujících (*vz-niknout*), tak sekundární imperfektiva (*do-pisovat*). U počtu odvozenin vycházíme z materiálů *Slovníku vidových dvojic pro cizince* (Horáková a kol., 2021), který pracuje pouze s nejfrekventovanějšími tvary a neuvádí odvozeniny méně frekventované.

³⁸ V naší analýze počítáme jeden slovesný lexém jako jedno slovníkové heslo bez ohledu na počet jeho možných významů.

³⁹ Žakovský korpus CzeSL-SGT je vybaven lingvistickou a chybovou anotací, atributy *lemma* a *lemma1* se vztahují k původnímu a opravenému tvaru (Šebesta – Škodová, 2012, s. 33).

⁴⁰ V jazykovém korpusu lexém slovesa zahrnuje všechny slovesné tvary včetně pasiva a negace (*udělat* → *neudělal*, *byl udělán*). Tyto tvary byly v naší analýze zohledněny také.

významy, také popisujeme příklady chybné. Ve většině případů jsme neuváděli širší kontext, pomocí kterého jsme hodnotili vhodnost užití příslušného prefixu. Věty s chybným užitím prefixu ve slovesu jsme označovali symbolem ‚*‘ (zahrnujeme sem chyby pravopisné i sémantické). Jiné chyby než v prefixu komentovány v práci nebyly (*nakupovat*).

Při výkladu a interpretaci významů sloves a jejich prefixů byly použity následující materiály: SAUČ (Šimandl, 2016)⁴¹, VAGSČ (Štícha a kol., 2018, s. 1035–1074),⁴² *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (SSČ)⁴³. Některá prefigovaná slovesa byla komentována příklady z reprezentativního korpusu SYN2020 (Křen a kol., 2020). Prefixy v analýze jsou seřazeny podle abecedy. Na konci kapitoly jsou představeny výsledky analýzy: frekvenci prefixů v žákovském subkorpusu srovnáváme s frekvencí užití prefixů rodilými mluvčími; chybné užití prefixů dělíme na 3 typy chyb: pravopisné chyby, nadbytečné užití prefixů a záměnu prefixů.

3.2 Korpusová analýza verbálních prefixů

Nyní se v jednotlivých podkapitolách zaměříme na následující prefixy: *do-*, *na-*, *nad(e)-*, *o-*, *ob(e)-*, *od(e)-*, *po-*, *pod(e)-*, *pro-*, *pře-*, *před(e)-*, *při-*, *roz(e)-*, *s(e)-*, *u-*, *v(e)-*, *vy-*, *vz(e)-*, *z(e)-*, *za-*.

3.2.1 Prefix *do-*

Prefix *do-* se vyskytuje 32krát s 11 různými slovesy. Nejčastější výskyt má prefix v subkorpusu ve spojení se slovesy *jít* a *jet*. U sloves pohybu nese prefix *do-* konkrétní význam ‚dosažení určitého cíle‘ (viz příklad 1). Tento cíl bývá vyjádřen substantivem ve spojení s předložkami *do* + *G*, *k* + *D*, *na* + *Ak* (SAUČ). Je zajímavé, že se lexém *dojít* vyskytuje v žákovském subkorpusu pouze v abstraktním významu ‚stát se‘ (2) a ‚být spotřebováno, vyčerpáno‘ (3):

- (1) *Jedeme kolem Plzni a aby **dojet do** před městí musíme projet různými čtvrtietimi města.*
- (2) *Ale poprvé **dojde k** ekologickou krize.*
- (3) *Jídlo nám **došlo** ihned po prvních dvou hodinách.*

Jako nejvíce problematické se ukázalo spojení prefixu *do-* se slovesem *jet*. Příklady (4, 5) hodnotíme jako nadbytečné užití prefixu. Sloveso *dojet* znamená ‚dostát se jízdou k cíli‘, na

⁴¹ SAUČ je dostupný online na webových stránkách: <<https://www.slovníkafixu.cz/heslar/-0>>. V následující analýze odkaz na stránku již neuvádíme.

⁴² Pro komentování významů prefixů jsme zvolili materiály SAUČ (Šimandl, 2016) a VAGSČ (Štícha a kol., 2018, s. 1035–1074), protože poskytují podle našeho názoru nejrozsáhlejší popis významů verbálních prefixů.

⁴³ Slovníková hesla SSČ jsou přístupná online v rámci *Internetové jazykové příručky* na webových stránkách: <<https://prirucka.ujc.cas.cz/>>. V následující analýze odkaz na stránku již neuvádíme.

rozdíl od slovesa *jet*, které má pouze význam pohybu. Proto předpokládáme, že prefixem *do-* chtěli žáci zdůraznit ukončení pohybu a dosažení cíle:

(4) **Všechno přijíždí včas a můžeme se podívat na jízdní řád a uznat kam můžu dojet.*

(5) **S dětstvím bych chtěla dojet do Švýcarska.*

Méně častý výskyt má prefix ve spojení se slovesy *nést* a *vést*. U slovesa *donést* prefix nese prostorový význam a spolu se slovesem vyjadřuje ‚přenesení, odevzdání něčeho adresátovi‘ (6). Dosažení nějakého cílového bodu má i sloveso *dovést*, v korpusu se však vyskytuje pouze v abstraktním významu ‚něco umět, dokázat‘ (7):

(6) *Donesla jsem mnoho oplátky a dvou láhev Becherovku.*

(7) *Tak krásně mluvit nikdo nedovedl.*

Lexém *domluvit (se)* je v subkorpusu druhým nejčastějším lexémem s prefixem *do-*. Spolu s reflexivem *se* sloveso *domluvit* znamená ‚sjednat, dohovorit se‘. Prefix zde nese význam ‚dosažení žádoucího výsledku děje‘ (8). V případech (9, 10) je prefix použit správně, ale bez reflexiva sloveso má význam ‚ukončení děje‘, který se nejeví v uvedených kontextech jako adekvátní:

(8) *Domluvily jsme se, že pojedeme někam na dovču.*

(9) *Domluvili jsme čas.*

(10) *Spolu je možné domluvit z cokoliv.*

Ve spojení s dalšími slovesy byl prefix *do-* ve zkoumaných žákovských textech použit pouze jednou. U sloves *dočkat se* (11) a *dožít se* (12) prefix má časový význam a označuje ‚dosažení časového termínu‘. Zvláštní případ tvoří příklad (13), kde je prefix použit správně, ale sloveso nikoli:

(11) *Dokud jsme dočkali vhodný byt, uteklo několik měsíců.*

(12) *Jestli chci dožít do osmdesáti?*

(13) **To bylo jedinou dopravou, kterou jsme se mohli dobrat do aerportu.*

V uvedeném příkladu je zřejmá interference z ruštiny *добраться до аэропорта* (*dobraťsja do aerporta*) místo *dostat se na letiště*. Vyskytují se také případy, kde jsou jak sloveso, tak prefix použity správně, ale z hlediska kontextu by bylo vhodné použít jiné prefigované sloveso. Ve výpovědi (14) má sloveso *doplnit* význam ‚dodat do úplnosti‘, avšak vhodnějším se jeví sloveso *přidat* s významem ‚dát k něčemu navíc‘.

(14) **Musíme mixovat v mixéru, cukr a vejce. Pak doplníme prášek a sklenice oleji, sůl.*

3. 2. 2 Prefix *na-*

Prefix *na-* se vyskytuje 108krát s 9 různými slovesy. Převážný počet výskytů patří ke slovesům *napsat* a *naučit (se)*. U těchto sloves je prefix považován za čistě vidový, tj. mění

nedokonavé sloveso v dokonavé bez modifikace jeho významu. V subkorpusu se lexém *napsat* vyskytuje ve významu ‚psaním zaznamenat‘ (15, 16). Zároveň se objevují případy, ve kterých užití prefixu považujeme za nepřesné. Příklad (17) lze hodnotit jako nevhodné užití prefixu *na-* místo *za-*. Sloveso *zapsat* znamená ‚písemně zaznamenat pro upamatování‘. Tento význam odpovídá uvedenému kontextu více. V případě (18) prefix u lexému *napsat* vyjadřuje důraz na završení děje, proto považujeme za vhodné použít sloveso *popsat*, které má význam ‚vyličít‘.

(15) *Znal 11 jazyků a napsal několik významných knih v moldavštině a latine.*

(16) *Nevím co můžu napsat o nejhorším dnu meho života.*

(17) **... abych opakoval česká slova, která jsem napsal do svého malého sešitu.*

(18) **Ahoj můj Pavlovi, Chci napsat te svůj program.*

Prefix *na-* ve spojení se slovesem *učit (se)* se používá ve významu ‚vštípit někomu vědomosti, dovednosti‘ (19) a ‚učením si osvojit‘ (20). Zaznamenali jsme pouze dva příklady nadbytečného užití prefixu. V příkladu (21) je třeba použít nedokonavou formu slovesa vyjadřující časově neohraničený děj, stejně jako je to v první části souvětí (*čtu a učím se*). V příkladu (22) příslovečné určení *každý den* poukazuje na trvání děje, proto je také vhodné užití nedokonavého slovesa bez prefixu (*učit se každý den*).

(19) *Děkuju své mamince za to, že naučila mě být člověkem.*

(20) *A také chci se naučit za léto ještě jednomu jazyku progmirování.*

(21) **Cím víc čtu a naučím se o světě, tím víc zemí bych chtěla navštívit.*

(22) **Každý slovo je jiné a to se musím naučit každý den!*

V určitých případech je změna vidu slovesa pomocí prefixu *na-* provázená reflexivizací slovesa. V subkorpusu nalezneme podobné případy u sloves *najíst se* a *naobědvat se*. Pouze jednou bylo prefigované sloveso použito bez reflexiva (24):

(23) *Chtěl jsem si s ním popovídat o studiu a taky se dobře najíst.*

(24) *Potom naobědváme v nějaké hezké restauraci.*

Ostatní slovesa se s prefixem *na-* objevují v subkorpusu ojedinele:

(25) *Musím nastudovat materiály pro napsání své školní závěrečné práce.*

(26) *... Celý rok pracujou dobře a chtějí se nabrat sil, aby příští rok pracovali lepe.*

(27) *A děti vždy nalézli malý čokoladové velikonoční vejčata.*

V příkladu (25) nese prefix *na-* ve spojení se slovesem *studovat* význam velké míry děje. V příkladu (26) je sloveso *nabrat* použito v přeneseném významu, znamená ‚nabýt‘, prefix vyjadřuje význam ‚dosáhnout žádoucího výsledku‘ nebo ‚zahrnout do sebe‘. Prefigované sloveso *nalézt* (27) je od svého základového slovesa (*lézt*) velmi vzdálené, význam prefixu *na-* je zde nezřetelný (SAUČ). Nenáležitě užití prefixu *na-* se vyskytuje se slovesem *lít*:

(28) **Dosalte omačku k chutu, a nalíte nad špagety, které jsou připravené na kous.*

Sloveso *nalít* na význam ‚naplnit, vpustit tekutinu‘, vazbu s předložkou *nad* + *Ak* nemá. Student by měl použít buď prefix *za-* ve významu ‚pokrytí prostoru‘ s akuzativní vazbou (*zalijte špagety*), nebo prefix *na-* s předložkovou vazbou *na* + *Ak* (*nalijte na špagety*), kde prefix má spolu s předložkou význam ‚směrování děje na něco‘.⁴⁴

Ve zkoumaném seznamu sloves se prefix *na-* neobjevuje ve významu malé intenzity děje (např. *nakousnout*), také se nevyskytuje u sloves pohybu při vyjadřování určitého směru (např. *najet*). V češtině existuje tvar prefixu *na-* s dlouhou samohláskou (*následovat*), podobná slovesa do naší analýzy zařazena nebyla. Chybný zápis prefixu *na-* se ve spojení se zkoumaných slovesy v subkorpusu neobjevuje.

3. 2. 3 Prefix *nad(e)-*

Slovesa s prefixem *nad(e)-* se v žákovských textech nevyskytují. Nerodilí mluvčí by mohli tento prefix používat při vyjadřování pohybu směrem nahoru (*nadzvednout, nadepsat*) nebo intenzifikaci děje (*nadhodnotit*). V běžném úzu se prefix *nad(e)-* ve spojení se slovesy vyskytuje poměrně málo (VAGSČ, 2018, s. 1039), podle frekvence se mezi ostatními prefixy řadí na poslední místo (Čermák, 2014, s. 264). Toto považujeme za hlavní důvod, proč nebyla slovesa s tímto prefixem v žákovském subkorpusu nalezena.⁴⁵

3. 2. 4 Prefix *o-*

Prefix *o-* se vyskytuje 13krát se 7 různými slovesy. Polovina výskytů prefixu patří ke slovesu *ochutnat*, ve kterém prefix *o-* plní vidovou funkci a vyjadřuje dokonání děje:

(29) *Ochutnala jsem české jídlo a libilo se mi ono.*

(30) *Ochutnal jsem pivo a byl velmi překvapen.*

Spojení prefixu *o-* se slovesem *chutnat* je možné definovat jako ‚smyslovou činnost směřující k prozkoumání objektu‘. Lexém *ochutnat* se v subkorpusu vyskytuje 6krát. Ostatní slovesa se s prefixem *o-* objevují pouze jednou:

(31) *Za Burgtctvem auto otočil hlavou v protisměru tomu, co ukázal průvodce.*

(32) *Chtěla jsem podívat na jiný zemi a trošku se opalít.*

(33) *Vrchní se omluvit a chtěl zněnit maso a polévku.*

⁴⁴ V korpusu SYN2020 se v kontextu vaření sloveso *lít* nejčastěji vyskytuje s prefixem *za-* (*Zalijte je smetanou a ochuťte soli a pepřem*) a *na-* (*Krém nalijte na vychladlý upečený základ koláče*).

⁴⁵ Studie Zasiny – Škodové (2020) věnovaná analýze prefixů sloves pohybu *jet* a *jít* ukázala, že se prefix *nad(e)-* se zkoumanými slovesy nevyskytuje v žákovských textech ani na jedné úrovni znalosti jazyka. Příčinu absence slovesných tvarů s tímto prefixem vidí autoři zejména ve vyučovacím procesu, v rámci kterého studenti nemají možnost seznámit se s méně frekventovanými prefixy (viz 2.2.3).

(34) *Potom, to mi trvá dlouho než **se ochladím**.

U slovesa *otočit* (31) prefix vyjadřuje změnu směru pohybu. U slovesa *opálit se* (32) lze význam prefixu interpretovat jako změnu způsobenou vnějšími okolnostmi. V případě (33) vzniká spojením prefixu *o-* se slovesem *mluvit* nová lexikální jednotka, jejíž vztah se základovým slovem je oslaben, a proto význam prefixu definovat není možné. Sloveso *ochladit se* (34) je deadjektivní, prefix *o-* spolu s reflexivem znamená získání vlastnosti označované základovým adjektivem. Sloveso *ochladit se* se obvykle používá v souvislosti s počasím, v uvedeném kontextu se vhodnější variantou jeví prefix *z-* (*zchladit se*).⁴⁶ Je zajímavý následující příklad užití prefixu *o-* ve spojení se slovesem *ptát se*:

(35) *Právě jsem **sa** chtěla **optát** mé kamarátky, když by jej nevadilo jestliže bych šla domů.

Sloveso *optat se* patří k hovorovému stylu, v korpusu SYN2020 se vyskytuje převážně v beletrii při popisu dialogů a přímé řeči.⁴⁷ Prefix *o-* lze u uvedeného slovesa považovat za čistě vidovou předponu, která zároveň konkuruje s předponou *z(e)-* (*optat se* × *zeptat se*).⁴⁸ Jelikož je sloveso *optat se* považováno za hovorové, užití prefixu v psaném textu nerodilého mluvčího⁴⁹ hodnotíme jako nevhodné. Další nepřesné užití prefixu *o-* se objevilo ve dvou podobných případech:

(36) *Navíc, Obama **održel** Nobelovou cenu.

(37) *Největším důvodem je to, že poprvé člověk **održel** cenu za slíby, které ani nesplnil.

Prefix *o-* byl použit místo prefixu *ob-*. Předpokládáme, že tato chyba není spojena s neznalostí studentů sémantických rozdílů mezi prefixy. Jednak prefixy *o-* a *ob-* jsou některými mluvnicemi považovány za varianty jednoho prefixu, protože vyjadřují podobné významy.⁵⁰ Jednak sloveso *obdržet* má podle SAUČ téměř nulový vztah ke svému základovému slovesu, a proto význam prefixu nelze určit. Proto se domníváme, že studenta odradilo užití prefixu *ob-* ve spojení se slovesem *držet* případné velké hromadění souhlásek za sebou (*obdržet*). Důvodem mohla být také pouhá nepozornost.

Obecněeský tvar prefixu *vo-* se v psaných textech nerodilých mluvčích ve spojení se zkoumanými slovesy neobjevuje.

⁴⁶ V korpusu SYN2020 nalezneme následující příklady užití sloves *ochladit se* a *zchladit se*: (a) *Najděte pro mne něco teplého, venku se ochladilo*; (b) *Ochladilo se a na roštu hořel malý oheň*. × (c) *Z Pavlovic to nebylo daleko, jen to už chtělo zchladit se uvnitř domu*; (d) *Sluníčko krásně svítí a vy se potřebujete zchladit*.

⁴⁷ V korpusu SYN2020 nalezneme následující příklady: (a) „*Kukuřice?*“ *optal se nechápavě Hall*; (b) *S povzdechtem jsem se jí optal: „Zapomněl jsem snad na něco?“*.

⁴⁸ Podobné příklady sloves s konkurenčními prefixy uvádí VAGSČ (2018, s. 1040), např.: *otázat se* × *dotázat se*, *ohlásit* × *nahlásit*, *ohodnotit* × *zhodnotit*. V uvedených dvojicích plní každý z prefixů vidovou funkci bez zásadní změny významu základového slovesa.

⁴⁹ Mateřský jazyk nerodilého mluvčího je italština.

⁵⁰ Prefixy *o-* a *ob(e)-* jako varianty jednoho prefixu popisují SAUČ a MČ1 (1986, s. 396). VAGSČ (2018, s. 1039, 1041) uvádí každý prefix zvlášť.

3. 2. 5 Prefix *ob(e)*-

Prefix *ob(e)*- se vyskytuje 4krát s 2 různými slovesy. Jsou to slovesa *obejít* a *objet*:

(38) *Ted' objede kolem velké jezero po Alpách.*

(39) *Koupila bych si motorku a objela bych celou Evropu.*

(40) *Myslím si taky, že často kupujeme věci, bez kterých se můžeme obejít.*

Slovesa s prefixem *ob-* odvozená od sloves pohybu vyjadřují význam ‚pohyb kolem něčeho‘ nebo ‚směr dokola‘. Vzhledem k tomu je valence slovesa s předložkou *kolem* + *G* použítá studentem ve větě (38) nadbytečná. V případě (39) lexém *objet* znamená ‚postupně navštívit několik míst‘. Sloveso *obejít* se v subkorpusu vyskytuje s reflexivem *se* (40), čímž vytváří novou lexikální jednotku, která nese význam ‚nepotřebovat někoho/něco‘. Ve spojení se slovesem *jít* má prefix *ob-* vokalizovanou podobu.

Prefix *ob(e)*- patří mezi pěti prefixů s nejnižší frekvencí (Čermák, 2014, s. 264), tím se odůvodňuje i nízký výskyt sloves s uvedeným prefixem v žákovském subkorpusu.

3. 2. 6 Prefix *od(e)*-

Prefix *od(e)*- se vyskytuje 34krát s 10 různými slovesy. Nejčastěji se spojuje se slovesy pohybu, jako je *cestovat*, *jít*, *jet*, *letět*, *nést*, *vézt*:

(41) *S touto otázkou se setkávám pokaždé, když mě napadne odcestovat do jiné země.*

(42) *Můžeme odletět 4.11. na 8 dní.*

(43) *Přinesli ho domu večer a odnesli do mého pokoje.*

(44) *Přijel ke mě jeden můj kamarád, a odvez mi na tu chatu.*

(45) **Odjela jsem trohu vpřed a když jsem jela zpatky už nemohla rodiče najít.*

(46) **Chtěla jsem vidět Hrad Špilberk, ale už v 15.45 autobus odešel do Olomouce.*

Ve všech výskytech se slovesy pohybu vyjadřuje prefix *od(e)*- význam ‚vzdalování se od něčeho, pohyb směrem od východiska‘. V uvedených příkladech vidíme častý souvýskyt prefixu *od(e)*- s předložkou *do-*, která směrový význam daný prefixem zdůrazňuje (41, 43, 46). Z hlediska jemných sémantických rozdílů v užití prefixů je pozoruhodný příklad (45). Místo slovního spojení *odjet trochu* by bylo vhodné použít zdvojený prefix *pood-*, který vyjadřuje malou míru děje (*poodjet*) nebo biprefix *popo-* mající význam ve spojení se slovesem *jet* malé vzdálenosti (*popojet*). V případě (46) student s mateřským jazykem neslovanským použil prefix správně, ale zvolil pro podmět nevhodné sloveso (*autobus odešel* místo *odjel*).

K dalším nejčastějším výskytům prefixu *od(e)*- patří jeho spojení se slovesem *psát*. Prefix zde vyjadřuje odezvu, reakci na děj, v žákovských textech se vyskytuje pouze

v konkrétním významu (47, 48). Prefix *od(e)-* má ve spojení se slovesy *jít* a *psát* vokalizovanou podobu. Zaznamenali jsme pouze jeden výskyt s chybějící vokalizací (49).

(47) *Odepsal*, že dva miliony není málo.

(48) *Tak mě odepíš!*

(49) **Nejdřív oni odšli z hotelu.*

V žakovském subkorpusu nalezneme další výskyty prefixu *od(e)-* s různými významy:

(50) *Pan farář ho odměnil obrázkem anděla.*

(51) *Nedávno odsoudil ředitelku mlékárny k doživotnímu vězení.*

(52) **Když jednou pana faráře odvolali k nemocnému, vzala si za něj hodinu náboženství jeho dcera.*

V případě (50) má prefix ve spojení se slovesem význam ‚poskytnout odměnu za něco‘, v případě (51) je to ‚uskutečnění, uvedení děje v platnost‘. Zde prefix má časový význam a označuje ukončení děje. Zajímavý příklad je užití prefixu *od(e)-* se slovesem *volat* (52). Lexém *odvolat* má tři významy: zbavit někoho práce, vzít něco zpět a povolat pryč (SSČ). Prefix *od-* při tom vyjadřuje ‚zrušení‘ nebo ‚odluku‘. V případě významu ‚povolat pryč‘ má sloveso vazbu *z + G* (např. *odvolat ze schůze*). V příkladu (52) je sloveso použito ve významu ‚přivolat k někomu‘. V korpusu SYN2020 nalezneme čtyři podobné případy.⁵¹ Vzhledem k malému počtu výskytů těchto příkladů v reprezentativním korpusu češtiny je možné předpokládat, že nerodilý mluvčí prefix s tímto slovesem nepoužil záměrně.

3. 2. 7 Prefix *po-*

Prefix *po-* se vyskytuje 78krát s 18 různými slovesnými lexémy. Ve spojení s určitými slovesy plní funkci čistě vidové předpony. V žakovských textech nalezneme vidový význam prefixu u sloves *pocítit*, *počkat*, *podařit se* a *potěšit (se)*:

(53) *Pocítila jsem že to je opravdu srdce Evropy.*

(54) *Počkala jsem na informaci o další termín.*

(55) *Doufám však, že se mi v průběhu života podaří poznat lépe krásu České republiky.*

(56) *Bliží se Vánoce a každý může své blízké potěšit.*

Prefix *po-* vyjadřuje časový význam, a proto lze ve výše uvedených příkladech kromě vidové funkce prefixu definovat další významové odstíny, např. krátké trvání děje (53, 54) a završení děje (55, 56). Nejčastěji se v subkorpusu prefix *po-* vyskytuje ve spojení se slovesem *znát*:

(57) *Ctěla bych poznat' lepej českou kulturu a myslím že znalost češtiny je moc pomocná.*

⁵¹ Lexém *odvolat* s předložkovou vazbou *k + D* ve významu ‚zavolat‘ byl v korpusu SYN2020 nalezen 4krát: (a) *Farmáře odvolali k telici se krávé;* (b) *... než ho odvolali k umírajícímu;* (c) *Pan doktor byl odvolán k akutnímu případu;* (d) *Kontrola byla už u vedlejšího stolu, když ji někdo odvolal k jinému případu.*

(58) **Poznala** jsem dosud jenom přátelské, laskavé a vtýpné lidi!

(59) Když vidíš jaké oblečení má člověk, mužeš **poznát** kolik je mu let a jakou on má profesi.

Žáci sloveso *poznat* používají v různých významech: získat znalosti (57), seznámit se (58), identifikovat někoho (59). Prefix *po-* lze ve všech příkladech považovat za čistě vidovou předponu, SAUČ uvádí, že má prefix u tohoto lexému nezřetelný význam. Nezřetelný význam prefixu definuje i u lexému *popsat*:

(60) *Téma toho filmu - je láska, ale je to komplikovane* **popsát** ten příběh.

(61) *Nemůžu to dokonce* **popsat** slovy.

Ve všech výskytech žáci použili sloveso *popsat* v abstraktním významu ‚vyličít‘. Sloveso má také konkrétní význam ‚pokrýt psaním‘, ve kterém prefix *po-* vyjadřuje ‚zasažení povrchu, pokrývání plochy‘. Prefix *po-* může mít význam intenzifikační, nalezneme jej ve slovese *pokousat* (62), kde prefix vyjadřuje ‚opakovanost děje a jeho malou intenzitu‘. Intenzitu děje vedoucí k uspokojení vyjadřuje prefix u sloves *pobavit (se)*⁵² (63) a *poobědvat* (64):

(62) *Po několika dnů Nike* **pokousal** všechno co bylo na dvoře.

(63) *Ale snad nejvíc nás* **pobaví** výstavy.

(64) *Přišli do restaurace a chtěly jsem* **poobědvát**.

V žákovských textech byly rovněž nalezeny případy spojení prefixu *po-* se slovesem *jíst* (65, 66). V češtině prefigované sloveso *pojíst* existuje, má význam ‚najíst se‘, nebo vyjadřuje malou míru děje (*pojíst trochu*). Zároveň je třeba dodat, že lexém *pojíst* není frekventovaným slovesem v referenčním korpusu SYN2020,⁵³ a proto lze uvažovat i o možné interferenci slovesné konstrukce z mateřského jazyka žáka. Uvedené tvary sloves použili žáci s mateřským jazykem ruským, ve kterém je sloveso *noectь* (*najíst se, sníst*) je zcela běžným:

(65) **Pro nas to je možnost se uvidět,* **hutne pojíst**, vypít.

(66) **Tam jsem jenom stihla něco pojíst narychlo a už museli jet na UJOP.*

Vliv interference na chybné užití prefixu *po-* se hojně projevuje v žákovských textech u sloves pohybu (níže uvedené výroky byly produkovány žáky s mateřským jazykem ruským):

(67) **Po příjezdu služby,* **povezli** nas do autoservisu.

(68) **Pak já a ještě několik studentů jsme* **pojeli** do kolejů.

(69) **Také je možné* **pojet** do Mariánských Lázních.

⁵² Sloveso *pobavit se* znamená pohovořit pro potěšení. V žákovských textech se velmi často používá nepatřičně, např.: (a) *Každý den používám internet, abych se pobavila s rodiči.*; (b) *... sejít se s třídní učitelkou, pobavit se a poradit se.*

⁵³ V korpusu SYN2020 nalezneme 139 výskytů lexému *pojíst*. Často se vyskytuje v kolokacích se slovy *trochu* nebo *něco*: (a) *... aby si sundal promočený plášť a něco lehkého pojedl*; (b) *Jedeme k Hárošovým něco trochu pojíst*. Také nalezneme výskyty s významovým odstínem ‚chvílemi‘, nebo ‚s chutí, do libosti‘: (c) *Vyřešili spolu pár případů a pojedli pár dobrých večerů*; (d) *Uvnitř pojedly pečené kuře a pily ryzlink.*

(70) **Ona skončila až v jednu hodinu noci a **pošla** jsem do hospody.*

V uvedených příkladech žáci použili prefix *po-* ve spojení se slovesy *vézt, jet, jít* jako infinitiv nebo tvar minulého času. V případě (67) je prefix *po-* použit místo prefixu *od-* (*odvézt do autoservisu*), v ostatních příkladech (68, 69, 70) je prefix použit nadbytečně (*jeli jsme na kolej, jet do Mariánských Lázní, šla jsem do hospody*). Vyšší chybovost při užití prefixu *po-* v textech nerodilých mluvčích může být odůvodněna i tím, že prefix kromě lexikální a perfektivizační funkce plní funkci morfologickou – tvoří u některých sloves tvar nedokonavého futura (71, 72, 73) a imperativ (74). K těmto slovesům patří zpravidla slovesa pohybu, v žákovském subkorpusu nalezneme následující příklady:

(71) *Myslím že **poletím** do jiné Galaktiky.*

(72) *Pak na konci června nebo na začátku července **pojedu** domů.*

(73) ***Půjdeme** na diskotéku, aerobic a kurzy tance.*

(74) *Tak **pojd** s námi k mamince.*

Ve spojení se slovesem *jít* prefix má podobu *pů-* (73), v žákovských textech se tato podoba prefixu vyskytuje i se slovesem *jet* (75, 76), patrně kvůli generalizaci pravidla. Také se objevují pravopisné chyby v psaní prefixu (77):

(75) **V létě **půjedu** domu k rodině.*

(76) **V sobotu **půjedeme** na výlet na hrad Karlštejn.*

(77) **Hned po skončení střední, respektive vysoké, školy **pujde** na mateřskou.*

Vzhledem k tomu, že prefix má v podobných případech funkci futurální, nezahrnujeme ho do statistiky, ale o něm se zmiňujeme, protože z hlediska výuky ČCJ je to důležité.

3. 2. 8 Prefix *pod(e)-*

Prefix *pod(e)-* se vyskytuje 2krát ve spojení s jedním slovesem. Tímto slovesem je *psát*:

(78) *Ve středu **podepíšem** smlouvu!*

(79) *Každému z nás on **podepsal** céd.*

V uvedených příkladech sloveso *podepsat* označuje ‚podpisem souhlasit‘ (78) a ‚podpisem opatřit‘ (79). Pomocí prefixu se přitom vyjadřuje směřování děje dolů, pod něco. Prefix *pod(e)-* má další dva základní významy: vyjadřování nižší míry děje, než bylo předpokládáno, (*podcenit*) a hodnocení děje jako nepříjemného či nevhodného (*podvést*). Tyto významy se však v žákovském subkorpusu neobjevují.

Prefix *pod(e)-* patří na třetí místo mezi prefixy s nejnižší frekvencí (Čermák, 2014, s. 264), což vysvětluje i malý počet sloves s uvedeným prefixem v textech nerodilých mluvčích.

3. 2. 9 Prefix *pro-*

Prefix *pro-* se vyskytuje 27krát s 10 různými slovesy. Nejčastěji se v subkorpusu objevuje ve spojení se slovesy pohybu *cestovat, jít, jet*:

- (80) *Adam je dobrodruh. Ted' **procestuje Americi**.*
- (81) *Vedle univerzity bydlí pes, který nikomu nedává klidně **projet**.*
- (82) *Chtěla jsem **se projít pěšky** od severní části města do jižní.*
- (83) *Můžeme jít pěšky nebo **se projet na kole**, jsou tam dobré cyklostezky.*

Prefix *pro-* v uvedených příkladech má prostorový význam: v případě (80) vyjadřuje pohyb určitým prostorem, v případě (81) vyjadřuje pohyb kolem. Ve spojení s reflexivizací mají slovesa *projet* a *projít* význam ‚malé, ale uspokojující míry děje‘ (82, 83). Sloveso *projít* používají žáci velmi často také v přeneseném významu:

- (84) **Minuly **rok** už **prošel** a spolu s nim všechny moje problémy.*
- (85) *Mládež je nutná **etapa** života, který každý musí **projít**.*
- (86) *Chce se jim přečíst to znovu, alespoň nechat **projít** všechno **hlavou**.*

V případě (84) prefix *pro-* vyjadřuje ukončení děje, vhodnější volbou by však v uvedeném kontextu bylo použití sloves *uplynout, uběhnout* (*rok uplynul, uběhnul*). V případech (85, 86) prefix má abstraktní význam ‚skrz‘, sloveso znamená ‚prožít něco‘ (*projít etapou, mládím*), frazém *nechat si něco projít hlavou* má význam ‚důkladně si něco promyslet‘. Největší potíže se v textech nerodilých mluvčích objevují se slovesem *provést*:

- (87) ****Zůstatek dnu** jsme **provedli** tam.*
- (88) **...zejména si vybrat to, co nás zajímá, abychom **provedli** dobrou **dovolenou**.*
- (89) **Na letiště mě potkala Eva a **provedla do koleje**.*

Případy (87, 88) jsou důsledkem interference z ruštiny, kde lze sloveso *npovecmu* (*provést*) použít ve významu ‚strávit čas‘. V případě (89) je nevhodně zvolen jak prefix (*pro-* místo *od-*), tak samotné sloveso (vhodnou variantou by byla věta *odvezla na kolej*). Prefix *pro-* se vyskytuje i v časovém významu. Nalezneme jej u slovesa *prožít*:

- (90) *Mozná, **prožili** už spolu hodně let a mají několik dětí a vnuků.*
- (91) *... Pochopí, že se školou **prožili** hodně různých věcí a mají z ní ty nejlepší vzpomínky.*
- (92) **Pro nás to je možnost se uvidět, hutně pojist, vypít a příjemě **prožít hodinu**.*

Žáci používají sloveso v konkrétním významu, ‚prožít léta života‘ (90), a přeneseném, ‚zažít něco‘ (91). Prefix *pro-* v příkladech vyjadřuje vztažení děje na delší časový úsek. V případě (92) pokládáme za vhodné užití prefixu *u-* místo *pro-*, protože sloveso *užít* ve spojení s reflexivem *si* má význam ‚příjemně prožít‘, právě tento význam odpovídá uvedenému kontextu.

Prefix *pro-* také nese význam rezultativní. Resultativnost může být jak pozitivní, mívají ji slovesa mluvení (*promluvit*) a fyzické či intelektuální činnosti (*pročíst*), tak resultativnost negativní, znamenající ztrátu něčeho (*prodělat*) (VAGSČ, 2018, s. 1051–1052). Tyto významy se vyskytují i v žákovských textech:

(93) *Když jsme v klidě **promluvíli** rozhodnuli jsme se že je lepší aby jeli do Egiptá.*

(94) **Ja vím že tý líbí literaturu a nůsiš **pročíst o zajímavosti** Mariánských Lázní.*

(95) **Cítla jsem se moc špatně, protože jsem **prodělala dva přelety**.*

Je zajímavý příklad (94). Lexém *pročíst* znamená ‚přečíst úplně, zcela‘. Prefix *pro-* lze zde považovat za prefix intenzifikační, vyjadřující důkladné provedení děje. V korpusu SYN2020 se vazba slovesa *pročíst* s předložkou *o* + *L* neobjevuje.⁵⁴ Na základě korpusových příkladů tedy pokládáme za vhodné použít v žákovském textu prefix *pře-* místo *pro-* (*přečíst o zajímavostech*). Dalším pozoruhodným příkladem je sloveso *prodělat* (95). Má tři významy: vytrpět, podrobit se a přijít o peníze (SSČ). Student použil sloveso ve významu ‚vytrpět‘, který má velmi negativní konotaci.⁵⁵ Proto by bylo vhodné z hlediska kontextu zvolit jiné sloveso.

3. 2. 10 Prefix *pře-*

Prefix *pře-* se vyskytuje 27krát s 8 různými slovesy. Více než polovina výskytů patří ke slovesu *přečíst*. Všechny nalezené případy užití tohoto lexému jsou v žákovských textech bezchybné:

(96) ***Přečtl** jsem o člověke který se jmenoval Don Vito Corleone.*

(97) *Býla jsem moc ráda **přečíst**, že nakonec budete se brát.*

Sloveso *přečíst* má v uvedených příkladech význam ‚seznámit se s obsahem textu‘, prefix *pře-* vyjadřuje průběh děje od začátku do konce. Podobný časový význam prefixu se objevuje ve spojení se slovesy *trvat*, *spát* a *žít*:

(98) *Do Prahy jsem se zamilovala hned a tato láska mi **přetrvala** i do dnešních dnů.*

(99) *Neměl mobil nebo mapu, a **přespal** noc v horách.*

(100) *Dali ho lidské jméno a přijmení. Protože **přežil** po takové době.*

(101) *Bez knihy na vlaku nemůžu **přežít**.*

(102) **Můžu předpoklast, že **přežili spolu hodně věcí**. Drží se za ruky, to je hezky.*

⁵⁴ V korpusu SYN2020 se lexém *pročíst* vyskytuje 285krát. Sloveso znamená ‚přečíst‘ s významovým odstínem důkladně, podrobně nebo veskrze, např.: (a) *Bertil pozorně přečetl každíčký článek*; (b) *Paul pečlivě přečetl i poslední část slovníku*; (c) *Ale včera večer jsem se podíval na net a přečetl si všechno, co jsem o tom našel*.

⁵⁵ V korpusu SYN2020 se lexém *prodělat* ve významu ‚vytrpět, absolvovat‘ objevuje zpravidla ve spojení se závažnými nemocemi nebo náročnými medicínskými zákroky, např.: (a) *Je to šedesát minut o ženách, které prodělaly amputaci prsu*; (b) *Reginald prodělal vážný šok*; (c) *Navštívil lékaře a prodělal náročnou rehabilitaci*.

V uvedených případech prefix vyjadřuje děj trvající určitý časový úsek (98, 99), překonání období v určitém stavu (100, 101). Sloveso *přežít* znamená zůstat naživu (100), nebo přečkat, absolvovat něco nepříjemného (101). Proto v příkladu (102) považujeme užití prefixu *pře-* za nevhodné (*prožít spolu* místo *přežít*).

Ve spojení se slovesy pohybu prefix *pře-* vyjadřuje směr děje na druhou stranu nebo přesun na jiné místo. V subkorpusu se vyskytuje ve spojení se slovesy *jít, jet, vézt*:

(103) *Lidi v USA spolu s pomoci státu zkoušejí **přejít** na experimentální druhy energie.*

(104) **A nebudeme moct nic s tím udělat a **převzeme** jenom špatné **vzpomínky**.*

(105) **Lidé při cestování rozhodnou **přejet do jiné zemi**.*

Sloveso *přejít* (103) je v uvedeném příkladu použito v přeneseném významu a znamená ‚změnit‘. U sloves *převést* (104) a *přejet* (105) je prefix použit chybně, v obou případech bylo třeba použít prefix *při-*. Předpokládáme, že je tato chyba způsobena fonetickou podobností samohlásek *i* a *e*.

V žákovských textech se prefix *pře-* neobjevuje ve významu kvantifikačním (*přejíst se, přepálit*).

3. 2. 11 Prefix *před(e)-*

Prefix *před(e)-* se ve spojení se zkoumanými slovesy nevyskytuje. Nejčastěji se tento prefix vyjadřuje prostorový význam, směřování děje dopředu, před někoho/něco (*předjet, předejít*), a význam časový, provádění děje s předstihem, přípravu (*předvařit*). Prefix *před(e)-* patří na druhou pozici mezi prefixy s nejnižší frekvencí (Čermák, 2014, s. 264). Toto pokládáme za hlavní důvod, proč se v žákovském subkorpusu ve spojení se slovesy neobjevuje.

3. 2. 12 Prefix *při-*

Prefix *při-* se vyskytuje 201krát s 9 různými slovesy. Mezi zkoumanými slovesy je to nejvyšší počet výskytů. Převážnou většinu spojení s prefixem *při-* tvoří slovesa pohybu, k zbývajícím slovesům patří pouze dvě slovesa *pít* a *znát*:

(106) *Všechno nejlepší! A **připijeme si** šampaňským.*

(107) ***Přiznal** jsem se mu, že to není polévka s neštěstí vysolil příliš.*

(108) **Musím **přiznat** že mi není lhostejně jak se společnost postaví k otazce životního prostředí.*

U lexému *připít (si)* (106) je význam prefixu možné charakterizovat buď jako vyjadřování malé míry děje, nebo provádění činnosti ve prospěch někoho. U slovesa *přiznat (se)* (107)

prefix nemá jasně vymezený význam, sloveso znamená ‚netajit, uznat‘. V případě (108) se v prefixu vyskytuje pravopisná chyba, žák použil dlouhou samohlásku.⁵⁶ Důvodem může být existence prefixu *pří-* u jiných slovních druhů,⁵⁷ např. *přízvuk, příjmení, příměstský, příruční* (SAUČ). Další chybou při psaní prefixu *při-* je nepoužití háčky nad souhláskou *ř*. Tato chyba se objevila ve spojení s různými slovesy u žáků s různými mateřskými jazyky. Prefix *pri-* v češtině neexistuje, důvodem chyby může být nepozornost žáků:

(109) **Nepříjemní pocit mě **privede** do rozpaku.*

(110) **Rodiče mají dovolenu a jsme s sestrou snažime se **prijet** na oslavu k nim.*

(111) **Jestly **prijdeš** budeme radi.*

(112) **Až za 30 minyt **prinesly** zakaz.*

U sloves pohybu se nejčastěji prefix *při-* v žakovském subkorpusu objevuje ve spojení se slovesy *jít, jet, nést*. U sloves *přijít* a *přijet* prefix vyjadřuje směr pohybu k určitému místu/objektu, dosažení blízkosti. Směrový význam se často projevuje i ve valenci slovesa pomocí předložkové vazby *do + G* (113), *k + D* (114), *na + Ak* (115), *z + G* (116). U slovesa *přinést* má prefix význam ‚přesun objektu k místu promluvy‘ (117):

(113) *Před dvěma roky jsem **přijela do** Prahy.*

(114) *Dafám, že **přijdeš k** mě, když máš čas.*

(115) *Když jsem **přišla na** univerzitu, uvidela jsem hodného kluka.*

(116) ***Přijela** jsem z Ukrajiny.*

(117) *Číšník mi **přinesl** ten řízek připaleny.*

Na rozdíl od slovesa *přijet* je sloveso *přijít* polysémní, žáci ho používají v různých metaforických významech:

(118) *Ale najednou ukradli nam peneženku a **přišli** jsme o vše **peníze**.*

(119) *Ty, co vyráběj ty auta mohli by **přijít na** nějaký **jiný způsob**, čím to auto zapravit.*

(120) *Hotel sé nam **přišel, jako** sen.*

(121) ***Přijde čas**, a ona to samá dozví.*

V uvedených příkladech se sloveso vyskytuje ve významech pozbýt (118), vymyslet (119), zdát se (120), také se objevuje v ustálené kolokaci *přišel čas* (121). Menší výskyt má prefix *při-* se slovesy *letět, plavat, vést, vézt*:

(122) *Protože co jsem **přiletila** z Činy, neuměla jsem ani slova češtinu.*

(123) *Beau jim ukazal ty velryby, kteří **příplavali** bliž na plaž.*

(124) *Pozděj toto **přivedlo** k liberalizaci života žen ve všem zapádním světě.*

(125) *Turisty do te země, kam jedou, **přivezou** peníze, co dobře pro její ekonomiku.*

⁵⁶ Podobná chyba se v žakovském subkorpusu vyskytuje i ve spojení se slovesem *nést*: *Byl jsem spokojený, ale pak číšník přinesl řízek a pivo.*

⁵⁷ U sloves se prefix *při-* vyskytuje výjimečně, např. *přísahat, příslušet* (SYN2020).

Slovesa *přiletět, připlavat, přivést* vyjadřují konkrétní směrový význam pohybu, sloveso *přivést* má abstraktní význam ‚způsobit‘. I přes vysoký počet výskytů prefixu *při-* se v žakovských textech jeho nesprávné varianty objevily ojedinelé:

(126) **Často přijede do Afriky a píše knihu o dítěti světu.*

(127) **Nejdřív oni odšli z hotelu, a přišli pěšky do zastávky.*

V uvedených případech je chybně použit vid slovesa. Adverbium *často* poukazuje na pravidelnost děje, jeho časovou neohraničenost (126), další příklad (127) popisuje průběh děje. Na základě těchto kontextů by bylo vhodné použít nedokonavý vid slovesa (*často jezdi, šli pěšky*). V obou případech je tedy prefix použit nadbytečně. Také se objevují případy, kde je prefix zvolen správně, ale sloveso není:

(128) **Jsem ráda, že je přijel čas, kdy se vydavate na společnou cestu životem.*

(129) **Jedna malá velryba již přišla na pláž.*

V subkorpusu se nevyskytuje prefix *při-* v intenzifikačním významu vyjadřující ‚míru děje navíc‘ (*přibrat*) a ve významu ‚připojení‘ (*přimrznout*).

3. 2. 13 Prefix *roz(e)-*

Prefix *roz(e)-* se vyskytuje 20krát se 7 různými slovesy. Největší výskyt má sloveso *rozdělit (se)*:

(130) *Kvůli politických důvodů, Československo se rozdělilo.*

(131) *Všchno ve mně se rozdělilo napolovic: a srdce a rozum, celá já teď je z dvou částí.*

(132) **Učíš se také rozdělít s všchnými svoje věci.*

V uvedených příkladech prefix vyjadřuje ‚rozdělení celku na části, narušení celistvosti‘, žáci jej používají jak v přímém (130), tak v abstraktním významu (131). V případě (132) předpokládáme, že je prefix použit nadbytečně. Kontext vyžaduje užití nedokonavého slovesa ve významu ‚společně něco využívat, sdílet‘ (*dělit se s někým o něco*). Stejný význam prefixu ‚rozdělení na více objektů‘ mají slovesa *rozměnit* (133) a *rozebrat* (134). V subkorpusu se sloveso *rozebrat* vyskytuje pouze v přeneseném významu a znamená ‚zanalýzovat, podrobit rozboru‘. V případě (135) je sloveso použito nevhodně. Jedná se o interferenci z mateřského jazyka žáka: v ukrajinštině se sloveso *poziópamu (rozibrati)* používá ve významu ‚rozpoznat‘, zrovna toto sloveso by bylo v uvedeném kontextu adekvátní (*rozpoznat beze slov*).

(133) *Rozměnila jsem peníze.*

(134) *Všchna tato města jsou zůtná, mají dobrý a spatný rysy. Možná rozeberu je.*

(135) **Psali tak, že bychom mohly rozebrat beze slov.*

Prostorový význam prefixu ‚směřování do různých stran‘ se projevuje ve spojení se slovesy *jít* a *vést*. V subkorpusu se slovesa vyskytují s reflexivem *se* a znamenají ‚zrušení manželství‘ (136), ‚odcizení‘ (137). V uvedených příkladech se prefix vyskytuje v abstraktním významu. Abstraktní význam má prefix i ve spojení se slovesy myšlení:

(136) *Když bylo mi sedm let, moje maminka a tatínek se rozvedli.*

(137) *Tom s manželkou se rozešli, a nebydleli spolu.*

(138) *Tady ve městě spousta dělníků mlekárny prosí, aby si soud rozmyslel.*

(139) **Někdy jsem nerozmyslela, co je lépe - být ženou nebo mužem.*

Sloveso *rozmyslet* ve spojení s reflexivem *si* znamená ‚upustit od svého záměru‘ (138). Případ (139) hodnotíme jako nevhodné užití prefixu. Lze předpokládat, že chybu způsobila jazyková interference z ruského mateřského jazyka žáka (*размышлять – razmyšljat*). V důsledku toho byl použit prefix *roz-* místo *pře-* (*přemýšlet*). Časový význam má prefix *roz(e)-* ve spojení se slovesem *hořet*:

(140) *Naplno se však rozhoří s každodenní výukou.*

Prefix vyjadřuje začátek děje a jeho postupnou intenzifikaci (140). Na základě uvedených příkladů je patrné, že se velmi často prefix *roz-* vyskytuje s reflexivou *se/si* (*rozejít se, rozvést se, rozhořet se, rozdělit se, rozmyslet si*). V žakovském subkorpusu je prefix zastoupen ve všech svých základních významech.

3. 2. 14 Prefix *s(e)-*

Prefix *s(e)-* se vyskytuje 76krát s 9 různými slovesy. Největší výskyt s prefixem *s-* má sloveso *skončit*:

(141) *A že ja ten program skončí, tak zapomenou na vše, co mluvili.*

(142) *Tak se skončil nejhorší den mého života.*

Sloveso *se* v žakovských textech vyskytuje s významem ‚mít konec‘. Posuzovat vhodnost užití prefixu *s-* ve spojení se slovesem *končit* je někde problematické. Sloveso má další prefixované tvary, které jsou významově velmi podobné: *ukončit, zakončit*. Všechny tyto tvary se objevují v kolokacích se slovy *škola, univerzita, studium*. Výraz *skončit školu* se v textech cizinců vyskytuje velmi často.⁵⁸ Dále uvedeme případy, ve kterých předpokládáme chybné užití prefixu *s-*:

⁵⁸ V korpusu SYN2020 se sousloví *skončit školu* vyskytuje 10krát (*Brzy skončí školu a na podzim začne studovat na gymnáziu*), *skončit univerzitu* má výskyt 2krát (*Jacqueline je tak dvaadvacet, zrovna skončila univerzitu*). Nejčastější variantou při dotazu [**končit školu|univerzitu*] je v obou případech prefix *do-* (*Moje dcera dokončila školu a vdávala se; Právě udělala zkoušky a dokončila univerzitu*). Prefix *u-* má přibližně stejný počet výskytu jako prefix *s-* (*Lidé ukončí školu, získají práci a vydělají si peníze; Vnučkové ukončili univerzitu s červeným diplomem*). Ojedinelý výskyt má prefix *za-* (... *Když tento mladý pán zakončil školu*).

(143) *Právě **jsem skončil druhý rok studia tam**.

(144) *Mám ráda Facebook a budu ho používat i dál, kdy **skončím školu**.

(145) ***Vyučování začíná v osm třicet a skončí asi ve dvě, někdy v pět hodin**.

V případech (143, 144) se jedná o proces studia, který trvá, proto pokládáme za vhodné užití prefixu *do-* vyjadřujícího dokončení děje (*dokončit druhý rok studia, dokončit školu*). Případ (145) hodnotíme jako nadbytečné užití prefixu. Důvodem je nedokonavý vid slovesa v prvním souvětí, který nese význam opakovaného procesu (*vyučování začíná a končí*). Prefix *s-* u slovesa *skončit* lze definovat jako čistě vidovou předponu. Tuto funkci prefix plní i u jiných sloves, které nalezneme v subkorpusu, např. *splnit* (146), *stvořit* (147):

(146) Farář mlouvil o Bohu, jak **stvořil Adama** z vlastního obrazu a **Evu** z Adamova řebra.

(147) Slibili jsme si že pokračujeme v komunikaci a celkem jsme **splnili svůj slib**.

Sloveso *stvořit* znamená ‚vytvořit, udělat‘, používá se zpravidla v náboženské tematice.⁵⁹ Význam prefixu *s(e)-* ‚přýč, úplný zánik‘ lze definovat u sloves *sníst, spálit*:

(148) Nemam čas vařit pro sebe a musím neco **sníst** na rychlo.

(149) *... nemluví o tom, že **bude sníst** eset velkých talířů hranolek.

(150) Dozvěděli jsme, že dřívě na tomto místě stal dřevěný kostel, který **byl pak spalen**.

Při spojení slovesa *jíst* s prefixem *s-* dochází k hláskové alternaci [j] na [ň] (148). Případ (149) hodnotíme jako nadbytečné užití prefixu. Ve větě žák používá budoucí čas pomocí slovesa *být*, které by se mělo pojit s infinitivem imperfektiva (*bude jíst*). V případě (150) sloveso *spálit* nese konkrétní význam a znamená ‚zničit ohněm‘.

Druhým nejčastějším slovesem s prefixem *s(e)-* je v žákovském subkorpusu sloveso *sejít* (*se*). Prefix zde může vyjadřovat několik významů: s reflexivem má význam směru do jednoho místa, bez reflexiva znamená buď pohyb dolů, nebo vychýlení ze směru. V subkorpusu se sloveso objevuje pouze ve významu ‚směr dohromady‘:

(151) Potom mi zavolali kamaradi, že **se chceme sejít**.

(152) Můžeme **se sejít na letiště** v 18 hodin.

(153) *Někdy jsem **se sešel s českým kamarádem do restaurace** a na výlet.

V žákovských textech se sloveso *sejít se* používá ve významu ‚setkat se‘ (151), ve výpovědích se obvykle uvádí konkrétní místo a čas setkání (152). V případě (153) považujeme užití prefixu za nadbytečné. Vazba slovesa s předložkou *s + I* je správná (*sejít se s kamarádem*), ale vazba *do + G* správná není (*sejít se *do restaurace*). Zároveň adverbium *někdy* poukazuje na časovou neohraničenost děje, a tedy nutnost užití nedokonalého slovesného vidu (*šel místo sešel se*). Prefix *s-* ve spojení se slovesem *jít* má vokalizovanou podobu, chyby ve vokalizaci

⁵⁹ V korpusu SYN2020 se lexém *stvořit* nejčastěji objevuje v kolokacích se slovy *bůh, člověk, svět, žena, vesmír, země, život*.

nalezeny nebyly. Směrový význam prefixu *s(e)-* ‚dohromady‘ se objevuje i ve slovesu *sbalit*. Konkrétní význam slovesa označuje činnost směřující k vytvoření celku. V subkorpusu má sloveso jedinečný výskyt a je použito jako expresivní výraz ve významu ‚někoho svést‘:

(154) *Jednou byl tam jeden dobrý kluk, a sbalila jsem ho!*

Význam prefixu ‚dohromady‘ lze definovat u slovesa *sebrat*. Zároveň prefix může vyjadřovat význam ‚odněkud pryč‘. V subkorpusu se vyskytuje 3krát:

(155) **Musela jsem se rozloučit se všemi kamarády a taky ještě sebrat všechny dokumenty.*

(156) **Rozhodl jsem koupit ještě jeden zavazadlo a sebral jsem všechno.*

(157) **... festival, který vůči desátému výročí sebral patnáct vynikajících hudebníků.*

Uvedené příklady jsou identické, sloveso *sebrat* nese význam ‚shromáždit‘.⁶⁰ Všechny výpovědi byly produkovány rusky mluvícími studenty, a proto se může jednat o interferenci ruského slovesa *собрать* (*sobrat'*), které má význam ‚připravit doklady‘ (155), ‚sbalit věci‘ (156) a ‚svolat někoho‘ (157). Proto tyto případy hodnotíme jako nevhodně zvolené sloveso.

V teoretické části jsme zmínili, že užití předpon *s-* a *z-* může být pro nerodilé mluvčí problematické (viz 2.2.2). Přesto chybné výskyty užití předpony *s-* místo *z-* v seznamu zkoumaných sloves nalezeny nebyly. Objevuje se jeden případ užití prefixu *s-* místo *vy-*:

(158) **Mám ráda všechny mé bratry a sestry, z každého z nich můžu něco dobrého říct, a nesměnila bych nikoho za jiného.*

3. 2. 15 Prefix *u-*

Prefix *u-* se vyskytuje 157krát s 13 různými slovesy. V subkorpusu je to druhý podle četnosti výskyt po prefixu *při-*. Převážná část výskytů patří slovesu *udělat*:

(159) *Pak udělám skoušku na univerzite a budu studovat.*

(160) *Udělalí jsme spoustu fotok.*

(161) *A tím udělám radost své mamince!*

(162) **Nemohl jsem odpočívat jak jsem to chtěl, ale asponj jsem si vyudělal njake peníze.*

(163) **Tehdy dny měli ještě problem z býtem a museli rychle udělat domlouveni.*

Sloveso *udělat* se používá v žákovských textech ve významu vykonat (159), vytvořit (160), způsobit (161). Jsou zajímavé případy (162), kde je prefix *u-* použit nadbytečně (*vyudělal* místo *vydělal*), a (163), kde je nadbytečně použita multiverbizace (*udělat domlouveni* místo *domluvit se*). Prefix *u-* plní vidovou funkci, vytváří dokonavý tvar slovesa. V některých případech považujeme užití perfektiva za chybné:

⁶⁰ V korpusu SYN2020 se sloveso *sebrat* ve významu ‚shromáždit‘ vyskytuje zpravidla s abstrakty, např. *sebrat sílu, rozum, odvahu*. Objekt slovesa vyjadřující nějaké fyzické věci se vyskytuje ojediněle: *Mohla sebrat klíče od auta, šekovou knížku, vzít obě děti za ruku a vypadnout ke své rodině.*

(164) **To mu trápilo, protože někdy někteří spolužáci **udělali legraci** podle jeho vyšce.*

(165) **Tam my budeme mít možnost **udělat léčebné procedury**.*

(166) **Můj ideální víkend je víkend, ve kterém nemusím **udělat nic**.*

V uvedených případech (164, 165, 166) je prefix *u-* použit nadbytečně. Kontexty výpovědi naznačují, že se jedná o děj, který trvá a není časově ohraničen. Tyto příklady nadbytečného užití prefixu nám poukazují na problematičnost chápání slovesného vidu u nerodilých mluvčích češtiny. Prefix *u-* jako čistě vidová předpona se objevuje i ve spojení se slovesy *mýt*⁶¹ (167), *vařit* (168). Tato slovesa nalezneme v žakovském subkorpusu pouze s prefixem *u-*, s jinými prefixy se nevyskytují:

(167) *Zamyšlel jsem, že **uvařím** rýže s kuří.*

(168) *Nejdříve, **umyjte** bazalku v umyvade.*

Lokální význam má prefix *u-* u sloves pohybu. V subkorpusu se vyskytuje se slovesy *jít, jet, nést*:

(169) *Najednou se zjavil medvěd a ju **unesl** a s vysokou pravdepodobnosť i zabil.*

(170) *Vyrazili jsme na cestu od rána za den **ujeli osmset kilometru**.*

(171) **A taky když zaměstnavatel tí zepta, proč **ušel** z minule **praci**,*

(172) ****Ujela** jsem z **doma** nepoprve.*

V konkrétním významu prefix *u-* ve spojení se slovesy pohybu vyjadřuje odluku, nese význam ‚odněkud pryč, vzdálení‘ (169). Frekvence prefixu s uvedenými slovesy je velmi nízká, přitom je v některých případech prefix použit chybně. Sloveso *ujet* (nebo *ujít*) znamená ‚zdolat‘ (170), také může mít význam ‚uniknout‘. V případech (171, 172) je prefix použit nevhodně. Jedná se o interferenci z ruštiny, kde ruské sloveso ve významu ‚opustit‘ má prefix *u-* místo českého *od(e)-* (*yūmu (ujti)*, *yexamь (ujechatʹ)* × *odejít, odejet*). Stejně tak jako u sloves pohybu má prefix *u-* význam odluky i u slovesa *ukrást* (173). Prefix v tomto případě můžeme považovat za subsumpční, protože tento význam již obsazen v základovém slovesu (viz 1.2.2):

(173) *Ale najednou **ukradli** nam **peneženku** a přišli jsme o vše peníze.*

Časový význam má prefix *u-* u slovesa *ukončit*, označuje ‚konec děje, zánik‘ (174). Z hlediska jemných sémantických rozdílů mezi prefixy lze případ (175) hodnotit jako záměnu prefixu *do-* za *u-* (*ukončit* místo *dokončit* článek). Předpokládáme, že článek již byl rozpracován, a proto by bylo vhodné použít sloveso *dokončit* mající význam ‚dovést ke konci‘. Intenzifikační význam nese prefix ve spojení se slovesem *smát se*, vyjadřuje buď

⁶¹ VAGSČ (2018, s. 1064) uvádí, že lze prefix *u-* ve slovese *umýt* považovat za prefix převážně perfektivizační. Tato funkce prefixu je dobře viditelná ve srovnání se spojeními slovesa s jinými prefixy, které mají zřetelnou „nadvidivou“ funkci, např. *umýt* × *omýt*, *smýt*, *vymýt*.

malou míru děje, nebo jeho krátké trvání (176). Naopak význam velké míry děje prefixu lze spatřit u slovesa *ušetřit*, což znamená ‚nespotřebovat, nahromadit‘ (177):

(174) *Slibil ukončit válku v Iráku a vývest odtud armádu.*

(175) **Měla jsem docela práci - musela ukončit nějaký vědecký článek.*

(176) *Tak to je konec, přátelé; a smutně se usmála.*

(177) *Tím můžeme pomoci ušetřit peníze tety na jídlo.*

Prefix *u-* lze vymezit ve slovesech *užít si* a *uznat*. V těchto případech však je mezi odvozeným prefigovaným slovesem a slovesem základovým velká významová vzdálenost, tudíž není možné připsat prefixu nějaký význam (SAUČ). Uvedeme příklady užití těchto sloves v žákovských textech:

(178) *Tak jsme si užili výhled na nebe a na hvězdy.*

(179) **Máme velmi bohatý program, který pomáhá uznát vic o české kultura.*

(180) **Když jsme šli dovnitř zámku, mohla jsem uznat hodně pokojů.*

Sloveso *uznat* znamená ‚přiznat, souhlasit‘. Při jeho užití se v textech nerodilých mluvčích vyskytují dva typy chyb. Jednak je to interference z ruštiny slovesa *узнать* (*uznat'*), které se do češtiny překládá jako *zjistit, dozvědět se* (179). Jednak je to užití prefixu *u-* místo *po-*: v případě (180) by bylo třeba místo slovesa *uznat* použít *poznat*, které nese význam ‚identifikovat na základě předchozí znalosti‘.

Ve spojení se zkoumanými slovesy se v žákovských textech neobjevuje prefix *u-* ve významu ‚pohyb na stranu‘ (*uskočit*), také se nevyskytují reflexivní slovesa s významem ‚vyčerpání‘ (*upracovat se*).

3. 2. 16 Prefix *v(e)-*

Prefix *v(e)-* se vyskytuje 7krát s 3 různými slovesy. Je to v subkorpusu po prefixech *vz(e)-* a *ob(e)-* nejmenší počet výskytů. Základní význam prefixu je ‚směr dovnitř‘. Nejčastěji se vyskytuje ve spojení se slovesem *jít*:

(181) *Ted' malo kdo opustí v tramvaji místo, když do ní vejde stary člověk.*

(182) *Byt má terasu, kuchyň, dva pokoje a malý garaž kde se vejde naše auto.*

(183) *A potom někdo vešel v můj byt!*

Sloveso *vejít* má význam ‚vstoupit‘ (181), s reflexivem *se* znamená ‚vměstnat se‘ (182). Na důležitost znalosti sémantiky prefixu poukazuje případ (183), kde žák použil kombinaci prefixu *v(e)-* a stejně znějící předložky (*vejít *v + Ak*), zatímco prefix nese význam ‚dostat (se) do něčeho‘, a proto je vhodná vazba slovesa s předložkou *do + G* (*vejít do + G*). Dalším slovesem pohybu používaným ve spojení s prefixem *v(e)-* je sloveso *nést* (184). V žákovském

textu má přenesený význam ‚začlenit do života‘ a je znova použita chybná valence slovesa s předložkou *v*. V případě (185) vidíme užití prefixu *v(e)*- se slovesem *psát*. Sloveso znamená ‚zaznamenat‘, prefix má stejný význam jako ve všech výše uvedených příkladech ‚dovnitř‘:

(184) ...*Vněst* dobré tradicii a momenty *ve* svůj život.

(185) Každá vráska nese *v* sobě celou historii. *V* nich *je vepsána* získaná zkušenost.

Pro snazší artikulaci prefix má ve spojení s jednoslabičnými slovesy vokalizovanou podobu (*vejít*, *vepsat*, ale *vnést*). Chyby jak ve vokalizaci, tak v užití sémantiky prefixu *v* žakovském subkorpusu nalezeny nebyly. Pravděpodobně je to spojeno s velmi nízkou frekvencí sloves s tímto prefixem.

3. 2. 17 Prefix *vy*-

Prefix *vy*- se vyskytuje 85krát s 22 různými slovesy. Patří k nejvíce polysémním prefixům, proto se i v žakovském subkorpusu vyskytuje s největším počtem různých slovesných lexémů. Nejfrekventovanější výskyt má sloveso *vybrat*:

(186) *Sestra s přítelem vybrali z mnoha* chovných štěňat *to nejroztomilejší*.

(187) *Vybrali jsme peníze*, koupili jsme jídlo.

(188) **Po omši se Adam chtěl vybrát* směrem domů, když ho najednou oslovil cizý muž.

(189) **Máš čas na to, abys vybral* nejlepší město.

Žáci prefix *vy*- ve spojení se slovesem *brát* používají ve dvou významech: zvolit (186) a vyjmout (187). Jednou bylo zaznamenáno nevhodně zvolené sloveso: *vybrat se* místo *vydat se* (188). Vícekrát byl prefix *vy*- napsán s dlouhým vokálem (189).

Největší skupinu sloves s prefixem *vy*- tvoří v žakovském subkorpusu slovesa s významem, jenž lze zobecnit jako ‚činností získat, dosáhnout, zvládnout‘. Tato slovesná skupina je velmi početná, proto uvedeme pouze některé příklady:

(190) *Ona vyhrála* zlatou *medaili* na Olympiádě.

(191) *Musíš pracovat a vydělat* peníze.

(192) *Je třeba vymyslet* nějaký online-obchod.

(193) *Když člověk to mučení ve škole vydrží*, tak opravdu škola - základ života.

(194) *Tady se může člověk pít a odhodláním vypracovat* na vytoužené místo.

Prefix *vy*- byl žáky ve spojení s výše uvedenými slovesy použit správně. Nicméně se vzhledem k vysokému počtu sloves s prefixem *vy*- objevuje v žakovských textech i větší počet chyb při užití tohoto prefixu. Jedním z problematických jevů je spojení prefixu *vy*- se slovesem *měnit*:

(195) *V obou typech lůžkových vozů vymění jízdenku* za kovovou cedulku při nástupu.

(196) **Nemužeme vyměnit* minulý čas.

(197) **Ale jedna věc nemůže vyměnit.*

Sloveso *vyměnit* znamená ‚vystrídat, směnit‘ (195). Případy (196, 197) považujeme za nevhodné užití prefixu *vy-* místo *z-*. Další problematické užití prefixu bylo nalezeno ve spojení se slovesy *studovat* a *učit (se)*:

(198) *Modelkou jsem nestala, ale vystudovala jsem na vysoko škole.*

(199) **Ted' studuju český jazyk. Chtel bych ještě vystudovat Italsky a Nemecky.*

(200) **Učitelka vyučí dítě číst, psát, mluvit různými jazyky.*

(201) **Jsem tady, abych vyučit český jazyk.*

Prefix *vy-* u sloves *vystudovat* a *vyučit se* nese význam ‚zvládnutí, úspěch při dokončení děje‘. Slovesa znamenají ‚absolvovat studia, získat znalosti v nějakém oboru‘, proto se zpravidla objevují v kolokacích se slovy *obor, škola, nějaká profese*. Na základě toho hodnotíme případ (199) jako nevhodně zvolené sloveso (*vystudovat* místo *naučit se*)⁶², v případech (200, 201) je to záměna prefixu *na-* za *vy-* (*naučit dítě číst, naučit se český jazyk*). Důvodem těchto chyb může být interference z mateřského jazyka žáků – ruštiny.

Ve spojení se slovesy pohybu prefix *vy-* vyjadřuje směrový význam. Může se jednat o směr jak ven, tak vzhůru. V subkorpusu se objevuje ve spojení se slovesy *jít, lézt, vést*:

(202) *Řidič zastal na místě a vyšel s cestujícími ven.*

(203) *Ted' musím se snažit, aby všechno vyšlo.*

(204) **Konečně jsem z té restaurace se svou rodinou vyšla a hledali jsme jinou restauraci.*

(205) *Pak jsme vylezli do vyšky veže s pohledem na celo mesto.*

(206) **Slibil ukončit válku v Iráku a vývest odtud armádu.*

Sloveso *vyjít se* v žákovských textech používá ve dvou významech, konkrétním a abstraktním: ‚dostat se ven‘ (202) a ‚skončit s dobrým výsledkem, podařit se‘ (203). V případě (204) předpokládáme nevhodné užití prefixu *vy-* místo *od(e)-*. Prefix *vy-* vyjadřuje pohyb zvnitřku ven, prefix *od(e)-* znamená pohyb směrem pryč, tento význam by více odpovídal kontextu výpovědi. Význam prefixu *vy-* ‚směrování vzhůru‘ nalezneme v subkorpusu u sloves *vylézt* a *vytrhat*. V případě (205) význam prefixu u slovesa *vylézt* (pohyb vzhůru, nikoli ven) určuje slovesná vazba s předložkou *do* + *G*. Sloveso *vyvést* má význam ‚vedením dostat ven‘ (206). Jak prefix, tak sloveso jsou použity správně, vyskytuje se však chyba pravopisná. Prefix je napsán s dlouhým vokálem, přitom má prefix *vy-* u sloves na rozdíl od substantiv pouze krátkou podobu, např. *výstřel, výzdoba*, ale *vystřelit, vyzdobit*.

Intenzifikační význam má prefix u sloves *vyspat se* a *vyžít (se)*:

⁶² V korpusu SYN2020 se vyskytuje 15 případů užití spojení *vystudovat nějaký jazyk*. Všechna spojení nesou význam ‚vystudovat obor‘, např.: (a) ... *Vystudovala český jazyk, historii a botaniku na Masarykově univerzitě v Brně*; (b) ... *Vystudoval český jazyk a literaturu a základy společenských věd na PdF OU*.

(207) *Ale rozhodila jsem se nejít na hrad Žleby, a vyspat a jít do Prahy.*

(208) **Cíl každého živého tvora je jedna – vyžít.*

(209) **Myslíme jak vyžít a prospívat, děláme skoro všechno abysme byli nejlepší.*

Prefigovaná slovesa ve spojení s reflexivním morfémem vyjadřují pocit uspokojení z děje. Tento význam nalezneme v žakovských textech u slovesa *vyspat se* (207), kde prefix spolu s reflexivem znamená ‚úplně, do libosti‘. Zajímavý příklad je užití slovesa *vyžít*. Podle SSJČ má sloveso stylistické zabarvení, je knižní, nese význam buď ‚intenzivně prožít‘, nebo ‚vystačit svými životními prostředky‘, kde prefix vyjadřuje míru děje až do konce.⁶³ Proto případy (208, 209) považujeme za nevhodné užití prefixu *vy-* místo *pře-*. Sloveso *přežít* znamená ‚zůstat na živu‘, kde prefix *pře-* nese význam ‚trvání děje od počátku do konce‘, je tedy uvedeným kontextům odpovídá více.

Dokončení děje s významem ‚vyčerpání něčeho‘ má prefix *vy-* ve spojení se slovesem *pít*. Sloveso *vypít se* v žakovském subkorpusu objevuje pouze dvakrát, přitom je každý jeho výskyt velice sporný:

(210) **Pak jsme si stěžovali do jiné kavárny. a vypili tam kávu.*

(211) **Pro nás to je možnost se uvidět, hutně pojist, vypít a příjemně prožít hodinu.*

V případě (210) je prefix ve spojení se slovesem použit správně, avšak by podle kontextu vhodnou variantou bylo sloveso *dát si* (*dali si tam kávu*). V případě (211) předpokládáme nevhodné užití prefixu *vy-*, protože sloveso *vypít* v češtině znamená spotřebovat, vyprázdnit. V uvedené výpovědi se ale hovoří o příjemně stráveném čase, a proto je zde třeba použít jiné sloveso či výraz.

3. 2. 18 Prefix *vz(e)-*

Prefix *vz(e)-* má v seznamu zkoumaných sloves pouze jeden výskyt. Nese význam ‚směr vzhůru‘:

(212) ... *A v mé duši jako by se vzesli bublinky.*

Kromě uvedeného významu může také prefix vyjadřovat směr k někomu/něčemu (*vzkázat*), počátek děje (*vzniknout*), odpor (*vzepřít*). Základem mnoha sloves odvozených pomocí prefixu *vz(e)-* jsou slovesa, která nejsou v současné češtině samostatnými lexikálními jednotkami (SAUČ). Podobné případy do našeho výzkumu zahrnuté nebyly.

⁶³ V korpusu SYN2020 má sloveso *vyžít* celkem 110 výskytů. Objevuje se téměř ve stejném počtu v beletrii (*Ze získaných peněz vyžiju celkem dlouho*) a v publicistice (*Čtyři roky jsem vyžil z celkem deseti tisíc eur*). Používá se zpravidla ve významu ‚uživit se‘.

Prefix *vz(e)-* patří k pěti nejméně frekventovaným prefixům v češtině (Čermák, 2014, s. 264). Toto může být způsobeno tím, že prefix má úzké významové spektrum, zároveň u mnoha sloves došlo ke zjednodušení souhláskové skupiny *vz-* na *z-* (*zdvíhat*) (SAUČ).

3. 2. 19 Prefix *z(e)-*

Prefix *z(e)-* se vyskytuje 75krát s 5 různými slovesy. Primární funkcí prefixu je funkce perfektivizační.⁶⁴ V subkorpusu nalezneme prefix v této funkci ve spojení se slovesy *měnit (se)* a *ptát se*:

(213) *To znamená, že budou fakty, přesněji jeden příběh, který **změnil** můj život.*

(214) ***Zeptala** jsem nějakého cizího muže na cestu ale on byl opilý.*

Sloveso *změnit (se)* má největší počet výskytů, znamená ‚učinit/stát se jiným‘ (213). Sloveso *ptát se* se v subkorpusu vyskytuje pouze s prefixem *z(e)-*, znamená ‚položít někomu otázku‘ (214). Prefix má přitom vokalizovanou podobu, chyby ve vokalizaci objeveny nebyly. V některých případech u sloves *změnit (se)* a *zeptat se* považujeme užití prefixu za nadbytečné:

(215) **Často se mi **zeptají**, abych vařil moje speciálite - těstoviny s pesto omáčkou.*

(216) **Tak jsme se divali na ten film od Jimého Jermuša; a oni mi **se zeptali** otázky o koncepcích amerického života a kultury.*

(217) **Ale taky, to je lepší než byla situace před 10 lety. Nastavení společnosti **se změni**, ale pomalu.*

Ve výše uvedených příkladech (215, 216, 217) použité dokonavé sloveso vyjadřuje dokončený jednorázový děj, avšak z kontextu vyplývá, že se jedná o děj buď opakovaný, nebo trvající nějakou dobu. Proto pokládáme za vhodné použít ve výpovědích nedokonavé sloveso bez prefixu (*často se mě ptají; ptali se mě na otázky; nastavení společnosti se mění*).

V teoretické části jsme poznamenali, že se v textech nerodilých mluvčích lze setkat se záměnou prefixu *s-* a *z-* (viz 2.2.2). V subkorpusu nalezneme 5 případů užití prefixu *z-* místo *s-* ve spojení se slovesem *končit*:

(218) ****Narozeniny** obvykle **zkončí** o pulnoci.*

(219) **O tym se **léto zkončilo**.*

Relativně vysoký počet chybovosti v užití prefixu u slovesa *skončit* objasňujeme vysokou frekvencí slovesa. Podobný případ záměny prefixu *s-* na *z-* nalezneme i u slovesa *sebrat* (220), kde byl nevhodně zvolen nejen prefix, ale i samotné sloveso:

⁶⁴ V seznamu zkoumaných sloves se prefix *z(e)-* vyskytuje pouze v roli čistě vidové předpony. V mluvnicích však nalezneme popis jeho dalších významů, např. význam malé míry děje (*zdrímnout*), význam důkladného provedení děje (*zcestovat*), přijetí vlastnosti základového adjektiva (*zrudnout*) aj. (MČ1, 1986, s. 404).

(220) **Přítel mne **zebral** i do Mexika, a z toho jsem měla písečný zažitek.*

Domníváme se, že student pomocí prefixu *z-* vytvořil dokonavý protějšek ke slovesu *brát*. Tato chyba tedy může být způsobena neznalostí vidové dvojice *brát – vzít (přítel mě vzal do Mexika)*, která patří k okrajovým supletivním typům. Jedinečný výskyt s prefixem *z(e)-* má v subkorpusu sloveso *zrušit*:

(221) **Moc se zlobil na pana faráře, že musel **zrušil** svoje zajímavé povídání.*

Tento případ hodnotíme jako nevhodné užití prefixu *z-* místo *pře-*. Prefix *z-* vyjadřuje ukončení děje, zatímco se v textu jedná o projev, který byl pozastaven, ale následně pokračoval. Předpokládáme tedy, že by užití prefixu *pře-*, který nese význam ‚porušení celku‘, odpovídalo kontextu více (*přerušit povídání*).

3. 2. 20 Prefix *za-*

Prefix *za-* se vyskytuje 71krát s 17 různými slovesy. Skupina sloves, se kterými se prefix pojí, je velmi početná a různorodá. Největší výskyt mají slovesa *zaplatit* a *zavolat*:

(222) **Zavolali jsme vrchního a stěžovali si na obsluhu a jídlo.*

(223) **Tehdy jsem zavolala mamince, a dlouho jsem s ní hovořila.*

(224) **Tam je jako by recepce a vtom tatinkovi **zavolol mobil**.*

(225) **Zaplatil jsem kartou a dal jsem malé spropitné.*

(226) **V televizi dávají reklamy, aby řidiče dávali víc pozornosti „Nemyslíš, **zaplatíš!**“*

Sloveso *volat* ve spojení s prefixem *za-* používají žáci ve dvou významech: někoho přivolat (222) a zatelefonovat (223). V případě (224) je sloveso použito chybně (*zavolal* místo *zazvonil mobil*). Sloveso *zaplatit* znamená ‚poskytnout platbu‘ (225), také se používá v přeneseném významu ‚odpykat‘ (226). V uvedených případech prefix plní vidovou funkci bez modifikace lexikálního významu slovesa základového.

Směrový význam má prefix ve spojení se slovesy pohybu. V subkorpusu nalezneme malý počet výskytů sloves *zajet* a *zajít*:

(227) **Nikdy jsem nebyla ani v Francii ani v Itálii, proto bych jistě **zajela do** Paržíza a Říma.*

(228) **Když jsem **zašla v pokoj** a uviděla, že tam nikdo není, brzo jsem usnula.*

(229) **Probudila jsem se, když **v pokoj zašla** má sousekka.*

Prefix ve spojení s uvedenými slovesy může znamenat buď směr mimo viditelné místo, za něco (s předložkou *za*), nebo dovnitř něčeho (s předložkou *do*). V případě (227) sloveso *zajet (si)* znamená ‚někam se vydat‘, prefix vyjadřuje malou míru děje, jeho krátké trvání,

reflexivum *si* poukazuje na uspokojení z děje.⁶⁵ V případech (228, 229) byl prefix *za-* ve spojení se slovesem *jít* použit nepřesně.⁶⁶ Vhodnou volbou by byl prefix *v(e)-* s významem ‚dostat se do něčeho‘ (*vejít do pokoje*).

Další velkou skupinu tvoří slovesa s prefixem *za-*, jenž vyjadřuje časový význam:

- (230) *Ted' se nabízí zamyslet se nad tím, co je to štěstí.*
- (231) *Na stůl dali bílý ubrus a na chodbě zapálili františka.*
- (232) **Zakončil** jsem gymnaziu, kde velmi mnoho jsem studoval angličtinu.
- (233) *Všichni se bali, že zamrzula na chladné cestě.*
- (234) *Zastavil se před dveřmi chráma a zaklepal na ně.*
- (235) *Ale pro jineho člověka nejhorší den to je den když on se zaspal doma.*

U sloves *zamyslet se* (230) a *zapálit* (231) vyjadřuje prefix počátek děje. Naopak u sloves *zakončit* (232)⁶⁷ a *zamrznout* (233) má význam ukončení děje. U slovesa *zaklepat* znamená prefix krátké trvání děje (234). Naproti tomu u slovesa *zaspal* (235) má prefix význam delšího trvání děje. V posledních dvou případech lze prefix hodnotit i jako intenzifikační, tj. vyjadřující malou (*zaklepat*) či velkou míru děje (*zaspal*). Ve všech podobných případech bylo užití prefixu *za-* v textech nerodilých mluvčích bezchybné.

Mezi další dominantní významy prefixu *za-* patří význam ‚naplnit nějaký prostor, pokryt povrch, začlenit‘. V subkorpusu nalezneme tento význam prefixu ve spojení se slovesy *barvit*, *plnit* a *psát*:

- (236) *Travalo to jenom pár minut a celý kostel byl zaplněn.*
- (237) *Označte nebo zapište správný údaj ve sloupci B.*
- (238) **Myslím, že kamarádi můžou zabarvit život.*

V případě (238) je sloveso *zabarvit* použito ve spojení se slovem *život*, celá kolokace má metaforický význam. Domníváme se ale, že prefix nebyl zvolen správně. Prefix *za-* vyjadřuje ‚zakrytí prostoru‘, v uvedeném kontextu by bylo vhodné použít prefix *z-* (*zbarvit život*).⁶⁸ Nezřetelný význam má prefix ve spojení se slovesy *měnit* a *žít*:

- (239) *Ale doufám, že lidstvo nájde, čím možna zaměnit ropu.*
- (240) **Zažili jsem** mnoho dobrodružství.

⁶⁵ Význam ‚uspokojení z děje‘ má prefix *za-* ve spojení s reflexivem *si* i u jiných sloves. V žákovském subkorpusu nalezneme s tímto významem sloveso *zahrát si* (*Myslím že zahrajeme tenis skoro spolu*). V uvedené výpovědi však chybí morfém *si*.

⁶⁶ Je třeba poznamenat, že v korpusu SYN2020 nalezneme několik příkladů užití slovesa *zajít* ve spojení s předložkou *do* + *G* ve významu ‚dostat se dovnitř‘, např. (a) *Adam zašel do ložnice*; (b) *Společně zašly do královny komnaty*; (c) *Dříve než zašla do svého pokoje, zakleपालa na matčiny dveře*.

⁶⁷ Při analýze prefixu *s(e)-* (viz 3.2.14) jsme uváděli, že spojení *zakončit školu/univerzitu* má v korpusu SYN2020 nejnižší počet výskytů ve srovnání s nejfrekventovanějšími variantami *dokončit/ukončit/skončit*.

⁶⁸ V korpusu SYN2020 se vyskytují následující příklady: (a) *Pochmurná nálada zbarvila i jeho vnitřní život*; (b) *Říjen můj život zbarvil do trochu šedivějšího odstínu*.

(241) **Zážili jsme krásné chvíli když jsme letěli malým letadlem.*

Sloveso *zaměnit* znamená ‚použít něco jiného‘ (239), sloveso *zažít* (*si*) má význam ‚prožít, být účastníkem‘ (240). Na rozdíl od substantiv má prefix *za-* u sloves obvykle krátký vokál.⁶⁹ Ve zkoumaných žákovských textech se objevuje pouze jedna pravopisná chyba užití *zá-* místo *za-* (241). Také byl nalezen jeden výskyt užití nevhodného slovesa s prefixem *za-*:

(242) **Kdy můžu zabrat svůj milion?*

V češtině sloveso *zabrat* znamená ‚zmocnit, obsadit‘, proto by bylo vhodné v uvedené výpovědi použít jiné sloveso, např. *dostat, obdržet*.

3.3 Shrnutí analýzy užití verbálních prefixů v textech nerodilých mluvčích

3.3.1 Spektrum prefigovaných sloves užívaných žáky na úrovni B2

Analyzovali jsme výskyt prefixů ve spojení se 106 slovesnými lexémy. Z celkového počtu zkoumaných lexémů se v žákovském korpusu CzeSL-SGT na úrovni B2 nevyskytují v kombinaci s žádným prefixem 43 slovesa, 63 slovesa mají výskyt alespoň s jedním prefixem. Seznam těchto sloves je obsažen v příloze 2. Nejčastěji se v žákovských textech vyskytují ve spojení s prefixy slovesa *jít* (148 výskytů), *dělat* (125), *jet* (110). Dále podle frekvence jsou slovesa *učit* (*se*) (60), *psát* (56), *měnit* (*se*) (53). Ostatní slovesa mají ve spojení s různými prefixy méně než 50 výskytů, např. slovesa *nést, končit, žít, volat, mluvit* aj. Některá slovesa se v žákovském subkorpusu vyskytují v kombinaci s prefixy pouze jednou, např. *hledat, lít, plavat, rušit* aj. Celkový seznam sloves podle počtu výskytů jejich prefigovaných tvarů lze nalézt v příloze 3.

Nyní uvádíme několik poznámek k prefigovaným slovesům vyskytujícím se v žákovských textech, které jsme během analýzy zaznamenali:

a) užití prefixů se slovesy cizího původu. V teoretické části jsme uvedli, že je nejzřetelnější tendencí v současném jazyce spojení českých prefixů se slovesy cizího původu (viz 1.3.3). Do seznamu zkoumaných sloves jsme zařadili pouze sloveso *studovat*. Žáci jej používají s dvěma prefixy (*nastudovat, vystudovat*). Je nutno podotknout, že *Slovník vidových dvojic pro cizince* (Horáková a kol., 2021) obsahuje poměrně vysoký počet sloves cizího původu, která by měla být jinojazyčnému mluvčímu známá, např. *fotografovat, konzultovat,*

⁶⁹ Dlouhý vokál má prefix *za-* pouze u tří sloves (*záležet, záviset, závidět*), také u sloves odvozených ze jmen (*zápas* → *zápasit, zásoba* → *zásobovat*) (SAUČ).

likvidovat, organizovat, relaxovat, sportovat aj. Tato slovesa mají však v žákovském subkorpusu velmi nízký výskyt a žáci je používají bez prefixů;

b) užití prefixů ve spojení se slovesy v abstraktním významu. Během analýzy jsme zaznamenali, že žáci hojně používají prefigovaná slovesa v abstraktních významech. Nejvíce takových případů nacházíme u prefigovaných podob slovesa *jít*, např. *dojdou zásoby, přejít na jiné zdroje, přišel čas, přijít na něco, rozejít se* atd. Také nalézáme frazémy: *nechat si projít hlavou; sejde z očí, sejde z mysli*. Podle našeho názoru užití různých metaforických významů sloves svědčí o vysoké komunikační kompetenci nerodilých mluvčích;

c) užití sloves s vícenásobnými prefixy.⁷⁰ V žákovském subkorpusu jsme zaznamenali pouze dva případy dvojnásobné prefixace: *rozpoznat, předvyplnit*. Biprefix *popo-* nebyl v textech jinojazyčných mluvčích ve spojení se zkoumanými slovesy nalezen (např. *popojet, poponést*). Přestože jsme se při popisu vývojových tendencí užití verbálních prefixů zmínili o tom, že je v dnešní době vícenásobná prefixace rozšířená (viz 1.3.3), zůstává tento jev v češtině okrajový (Čermák, 2014, s. 264). Tímto lze vysvětlit i ojedinělý výskyt sloves s vícenásobnými prefixy v žákovském subkorpusu;

d) chybné užití sloves. S užitím nevhodného slovesa jsme se v žákovských textech setkávali poměrně často. Důvodem byla interference z mateřského (či jiného) jazyka žáka. Projevuje se to tak, že nerodilí mluvčí používají sloveso, které je formálně a zvukově české, ale sémantickou správnost má pouze v jejich mateřském jazyce, např. **autobus odešel, zavolal mobil, zabrat výhru*.⁷¹ Tyto případy nesouvisejí přímo s analýzou užití verbálních prefixů, proto jsme je vyčlenili zvlášť (viz dále tabulka 3).

3.3.2 Výsledky frekvenční analýzy verbálních prefixů

Slovesné lexémy se v žákovských textech vyskytují s různým počtem prefixů. V průběhu analýzy jsme tedy prozkoumali 162 prefigovaných sloves, jejichž celkový výskyt v subkorpusu činí 1018. V práci uvádíme 242 příkladů užití těchto sloves. Počet výskytů jednotlivých prefixů a počet jejich chybných užití představujeme v tabulce 3.

⁷⁰ V této práci nepovažujeme užití negačního prefixu *ne-* s prefigovanými slovesy za vícenásobnou prefixaci.

⁷¹ Vliv negativního transferu na užití verbálních prefixů u nerodilých mluvčích jsme podrobně popsali v 2.2.4.

Tabulka 3 Výsledky analýzy užití verbálních prefixů v textech nerodilých mluvčích na úrovni B2

Č.	Prefix	Celkový počet výskytů	Počet sloves vyskytujících se s uvedenými prefixem	Chybné užití slovesa	Chybovost v užití prefixu		
					pravopisná chyba	nadbytečné užití prefixu	záměna prefixu
1	do-	32	11	3	0	3	0
2	na-	108	9	0	0	3	3
3	nad(e)-	0	–	–	–	–	–
4	o-	13	7	0	2	0	2
5	ob(e)-	4	2	0	0	0	0
6	od(e)-	34	10	1	1	0	2
7	po-	78	18	2	0	4	2
8	pod(e)-	2	1	0	0	0	0
9	pro-	27	10	5	0	0	3
10	pře-	27	8	0	2	0	1
11	před(e)-	0	–	–	–	–	–
12	při-	201	9	4	7	2	0
13	roz(e)-	20	7	1	0	1	1
14	s(e)-	76	9	5	0	3	3
15	u-	157	13	1	0	5	5
16	v(e)-	7	3	0	0	0	0
17	vy-	85	22	3	6	0	10
18	vz(e)-	1	1	0	0	0	0
19	z(e)-	75	5	1	5	3	1
20	za-	71	17	2	1	0	3
Celkem:		1018	162	28	24	24	36

Na základě údajů uvedených v tabulce 3 lze vyvodit následující závěry:

a) Nejčastěji se v žákovských textech vyskytují prefixovaná slovesa s prefixy *při-*, *u-* a *na-*. Tyto prefixy se však neobjevují ve spojení s největším počtem různých sloves, jejich vysoká frekvence je dána vysokým výskytem jednotlivých sloves. Například k nejfrekventovanějším patří v žákovských textech slovesa *naučit (se)*, *napsat*, *přijít*, *přijet*, *přinést*, *udělat*.

b) K prefixům používaným s největším počtem různých sloves patří prefixy *vy-*, *po-*, *za-*, *u-*. Tyto údaje považujeme za nejpodstatnější, protože ukazují užití verbálních prefixů v projevech nerodilých mluvčích z hlediska jejich možných významů (viz dále).

c) K prefixům s nejmenším počtem výskytů patří *ob-*, *pod-*, *vz-*. Nevyskytují se v žákovských textech prefixy *nad-* a *před-*.

V teoretické části práce jsme uváděli (viz 1.3.2), že k prefixům s nejbohatší sémantikou patří prefixy *vy-* (23 významů), *za-* (20), *u-* (16), *na-* (16), *z-* (15). Nejméně významů mají prefixy *nad-* a *před-* (3 významy) (Čermák, 2014, s. 268). Čermák podotýká, že polysémie

prefixů přímo souvisí s počtem jejich výskytů. Svou tezi potvrzuje frekvencí prefixů, kterou uvádí z frekvenčního slovníku (Jelínek – Bečka – Těšitelová, 1961): *vy-*, *za-*, *po-*, *u-*, *z-*, ..., *ob-*, *vz-*, *pod-*, *před-*, *nad-*.⁷² Z uvedených údajů vyplývá, že prefixy s nejbohatší sémantikou mají nejbohatší zastoupení (Čermák, 2014, s. 268). Pozoruhodným zjištěním naší analýzy je to, že se tyto údaje shodují s lexikem nerodilých mluvčích, v němž mají verbální prefixy s nejmenším počtem významů nulový výskyt, naopak se prefixy s nejbohatší sémantikou spojují s největším počtem různých sloves.

Z analýzy jednotlivých významů verbálních prefixů vyplývá, že studenti v menší míře používají prefixy ve významu intenzifikačním. Například méně nalzáme v žákovských textech prefixy ve spojení se slovesy vyjadřujícími význam malé míry děje (*nakousnout*, *podcenit*) a velké míry děje (*přejít*, *přibrat*). Také se nevyskytují některé významy směrové (*najet*, *uskočit*).⁷³ Některé prefixy jsou ale v žákovských textech zastoupeny v široké škále významů, patří mezi ně prefixy *o-*, *od(e)-*, *roz-*, *u-*, *vy-*.

3. 3. 3 Výsledky chybové analýzy verbálních prefixů

Chyby při užití verbálních prefixů jsme rozdělili do 3 typů: pravopisná chyba, nadbytečné užití prefixu a záměna prefixu (viz tabulka 3). Podrobněji tyto chyby popisujeme dále.

1) Pravopisná chyba. Pravopisné chyby obvykle nejsou důležité pro porozumění kontextu, ale v psaném projevu jsou velmi nápadné a mohou na adresáta sdělení působit negativním dojmem. Chybné napsání prefixů se v žákovských textech objevuje 24krát u 7 různých prefixů, ale největší počet chyb se vztahuje pouze na 3 prefixy: *při-*, *vy-* a *z(e)-*. Pravopisné chyby lze rozdělit do několika hlavních typů:

a) chyby způsobené fonetickou podobností hlásek v prefixu. Tato chyba patří k nejčastějším. Do této kategorie jsme zařadili užití prefixu *z-* místo *s-*,⁷⁴ objevuje se u slovesa *skončit* (**zkončit*), a užití prefixu *pře-* místo *při-* (**převezeme vzpomínky*). Předpokládáme, že uvedené chyby nebyly způsobeny sémantickou neznalostí rozdílů mezi prefixy, nýbrž fonetickou podobností hlásek. K tomuto typu chyby jsme také zařadili chybné napsání prefixu *při-* (**prijet na oslavu*). Mezi všemi uvedenými příklady je nejvíce závažné nevhodné užití

⁷² Pro lepší přehlednost uvádíme pouze pětici nejvíce a nejméně frekventovaných prefixů.

⁷³ Je třeba poznamenat, že jednou z nevýhod korpusové analýzy je nemožnost zkoumat jevy, které korpus neobsahuje. Pokud se tedy nějaký jazykový jev v korpusu nevyskytuje, není možné zjistit, zda jej nerodilý mluvčí zná, či nikoli (Šebesta – Škodová a kol., 2012, s. 133).

⁷⁴ Opačné nevhodné užití prefixu *s-* místo *z-* zaznamenáno nebylo.

prefixu *z-* místo *s-*, protože tyto předpony mohou ovlivňovat význam slovesa. Příklady podobných slovesných dvojic uvádíme v příloze 1.

b) užití dlouhého vokálu v prefixu. Slovesa mají v prefixu zpravidla krátký vokál, dlouhé varianty jsou výjimečné (viz 1.1.2). Analýza ukázala, že žáci nejčastěji nevhodně používají dlouhý vokál u prefixu *vy-*, méně často u prefixů *při-* a *za-*. Důvodem této chyby může být existence prefixu s dlouhým vokálem u jiných slovních druhů, např. *vybrat*, *přidělit*, *zabrat*, ale *výběr*, *příděl*, *záběr*;

c) chyba ve vokalizaci. Analýza ukázala, že vokalizace prefixů nepředstavuje pro nerodilé mluvčí potíže. Například vokalizovaná podoba prefixu se vždy objevuje ve spojení se slovesem *jít*, které patří ve zkoumaném subkorpusu k velmi frekventovaným, avšak v žakovských textech jsme našli jeden výskyt chybějící vokalizace (*odšli*). Nadbytečné užití vokalizace prefixu nalezeno nebylo;

d) ostatní chyby. Zde uvádíme ojedinělé případy užití prefixu *o-* místo *ob-* (**održel cenu*). Důvody podobných chyb, stejně jako jiných pravopisných chyb, mohou být rozličné, například nepozornost žáků.

2) Nadbytečné užití prefixů. Nadbytečné užití prefixu lze podle našeho názoru považovat za chybu gramatickou, protože užitím prefixu žáci perfektivizují sloveso, zatímco by vhodnou variantou bylo užití nedokonavého slovesa bez prefixu. Nadbytečné užití jsme zaznamenali u 8 prefixů: *do-*, *na-*, *po-*, *při-*, *roz-*, *s-*, *u-*, *z-*. Počet chyb mezi těmito prefixy je poměrně stejný. Kromě prefixu *do-* mohou všechny uvedené prefixy vystupovat v roli čistě vidové předpony (viz 2.1.2 tabulka 1).⁷⁵ Žáci nevhodně používají dokonavá slovesa v případech, kde se jedná o děj, který trvá a není časově ohraničen.⁷⁶ Podobné příklady ukazují na problematičnost chápání významu slovesného vidu u nerodilých mluvčích češtiny. Popis problematiky výkladu kategorie vidu ve výuce češtiny pro cizince lze nalézt v pracích Hrdličky (2019, 2023) a Kořánové (2014). V teoretické části jsme poznamenali, že jsou verbální prefixy v učebních materiálech často prezentovány z hlediska morfologie v rámci vidových dvojic (viz 2.1.2), Kořánová (2014, s. 142) se však domnívá, že akcentace na formální stránku vidových dvojic nevede studenta k pochopení užití vidu v konkrétním kontextu. Hrdlička (2023, s. 79) podotýká, že ani s rostoucí úrovní jazykové kompetence u nerodilých mluvčích vnímání obtížnosti slovesného vidu neklesá. Případy nevhodného užití

⁷⁵ O problematice pojmu *čistě vidová předpona* jsme hovořili v 1.2.2.

⁷⁶ Nejčastěji se tento typ chyby objevuje v žakovských textech u následujících slovesných dvojic: *učit se* × *naučit se*, *dělit* × *rozdělit*, *končit* × *skončit*, *dělat* × *udělat*, *ptát se* × *zeptat se*, *měnit se* × *změnit se*.

dokonavých sloves místo nedokonavých v textech jinojazyčných studentů, které jsme během analýzy zaznamenali, uvedené teze potvrzují.⁷⁷

Stranou stojí případy nadbytečného užití prefixů *do-* a *po-*, které jsou také poměrně časté. Prefix *do-* mění nejen vid základového slovesa, ale i modifikuje jeho lexikální význam. Žáci jej často používají spolu s předložkou *do*. Předpokládáme, že prefixem chtějí zdůraznit dosažení cíle (**chtěla bych dojet do Švýcarska*). Nadbytečné užití prefixu *po-* nacházíme u žáků s mateřským jazykem ruským, důvodem chyby je tedy negativní transfer (**pošla jsem do hospody*).⁷⁸

3) Záměna prefixů. Tomuto typu chyby byla v práci věnována hlavní pozornost, protože užití nevhodného prefixu znamená nedostatečné pochopení studentem sémantiky prefixu, nebo sémantických rozdílů mezi prefixy (**ukončit článek × dokončit článek*). Dalším důvodem této chyby může být vliv interference z mateřského (či jiného) jazyka žáka, kdy student opakuje slovo tvornou konstrukci slovesa ze své mateřštiny (**ujít z práce, rusky yūmu c работы (ujti s raboty) × odejít z práce*). Tento typ chyby patří k nejpočetnějšímu, vyskytuje se celkem u 12 různých prefixů. Nejčastěji záměnu prefixů nalézáme u prefixů **vy-** (**vyučit se český jazyk × naučit se český jazyk*) a **u-** (**uznat českou kulturu × poznat českou kulturu*). Dále k nim patří prefixy **na-** (*napsat program × popsat program*), **pro-** (**pročíst o zajímavostech × přečíst o zajímavostech*), **za-** (**zajít v pokoj × vejít do pokoje*).

Analýza užití verbálních prefixů v textech nerodilých mluvčích nám umožňuje identifikovat problematické dvojice prefigovaných sloves, při jejichž porovnávání si studenti ČCJ mohou procvičovat sémantické rozdíly mezi prefixy. Tyto dvojice sloves uvádíme níže:

napsat – popsat, napsat – zapsat, ochladit (se) – zchladit (se), odjet – poodjet, sníst – pojíst, přečíst – pročíst, prožít – přežít, dovézt – odvézt, skončit – dokončit, ukončit – dokončit, ujet – odjet, poznat – uznat, odejít z – vyjít z, přijet – přejet, přivést – převést, naučit se – vyučit se, vyměnit – změnit, vypít – dopít, zrušit – přerušit, vejít – zajít, vjet – zajet, zbarvit – zabarvit.

⁷⁷ Kořánová (2014) navrhuje pro studenty ČCJ seznam signálních slov, která mohou sloužit jako jasné indikátory užití slovesného vidu v konkrétním kontextu. Například signální slova pro užití nedokonavých sloves jsou *pořád, celý den, stále, běžně, pravidelně* apod.; signální slova pro užití dokonavých sloves jsou *nejpozději, nakonec, navždy, nečekaně, brzy* apod. Podobná poučení však patří k začátečním fázím osvojování českého jazyka. Hrdlička (2023, s. 79) se domnívá, že je lingvodidaktický popis slovesného vidu v učebních materiálech pro cizince příliš zjednodušen. Pro pokročilejší studenty navrhuje podrobný popis typických řečových situací, ve kterých je vhodné používat buď dokonavý, nebo nedokonavý vid slovesa, např.: *Dnes odpoledne budu volat rodičům* (důraz na procesualnost děje) × *Dnes odpoledne zavolám rodičům* (důraz na rezultat děje, neopakovanost aktivity); *Budu na tebe čekat před školou* (pomalý, dlouhotrvající děj) × *Počkám na tebe před školou* (časově ohraničená, krátce trvající aktivita) (viz Hrdlička, 2023).

⁷⁸ Korpus CzeSL-SGT není vyvážený z hlediska mateřského jazyka žáků. Převažují v něm texty rusky mluvících studentů, proto může v analýze dominovat typ chyby, jako je negativní transfer z ruštiny.

K některým slovesným dvojicím jsme navrhli korpusová cvičení, kterým je věnována následující kapitola (viz 4.2).

Na závěr analýzy lze konstatovat, že bylo z celkového počtu výskytů zkoumaných sloves 1018 zaznamenáno 84 případů chybných užití prefixů, což činí 8,25 %. Získané výsledky tedy potvrzují původní hypotézu práce o tom, že je chybovost v užití verbálních prefixů v psaných textech nerodilých mluvčích češtiny na úrovni B2 minimální. Zároveň je třeba dodat, že zjištěná chybovost je nízká, ale nikoli nepatrná, takže ji nelze zcela ignorovat.⁷⁹ Dále analýza ukázala, že studenti často používají prefixy ve spojení se slovesy v abstraktních významech, což svědčí o jejich vysoké úrovni komunikačních kompetencí. Navíc jsou některé prefixy v žákovských textech zastoupeny ve většině svých významů. Nízký či nulový výskyt některých prefixů je odůvodněn jejich nízkým počtem významů. Na základě těchto údajů druhou část hypotézy, že je repertoár používaných verbálních prefixů v textech nerodilých mluvčích omezený, potvrdit nemůžeme.

⁷⁹ Při tomto hodnocení se opíráme o požadavky SERR na kompetence žáků na úrovni B2, podle nichž by studenti měli mít relativně přesný pravopis s nepatrným vlivem mateřského jazyka a nízkou mírou nesprávného výběru slov (viz 2.1.1). Zde považujeme za důležité poznamenat, že se setkáváme s hodnoceními *nízká míra*, *nepatrný vliv*, která nejsou přesně definována. Štindlová (2013, s. 41) podotýká, že evaluace chyb jako jedna z fází chybové analýzy je často kritizována kvůli absenci stabilní, všeobecně uznávané a podrobné stupnici pro ohodnocení chyb a jejich závažnosti.

4 NÁVRH VYUŽITÍ KORPUSŮ VE VÝUCE VERBÁLNÍCH PREFIXŮ

Poslední část práce je věnována konkrétním příkladům využití korpusů ve výuce ČCJ. Na základě výsledků analýzy užití verbálních prefixů v textech nerodilých mluvčích navrhuje v této kapitole korpusová cvičení zaměřená na zjištěné problematické jevy.

4.1 Typy cvičení

Ve druhé kapitole jsme podrobně popsali výhody využití jazykových korpusů ve výuce jazyka (viz 2.3.1). Hlavní předností je to, že korpus reflektuje autentickou řeč rodilých mluvčích, a proto práce s ním pomáhá jinojazyčnému studentovi rozšířit svou slovní zásobu, nebo prozkoumat obtížné jevy, které nejsou dostatečně popsány v učebních materiálech (Zasina, 2020). Navíc využití moderních korpusových nástrojů může představovat pro žáky atraktivnější a zábavnější formu studia jazyka (Lukešová, 2017). Zároveň je třeba připomenout, že se korpusová cvičení zakládá na metodě zvané data-driving learning neboli korpusový přístup ve výuce. Namísto tradičního učebnicového přístupu „prezentace – procvičení – produkce“, při kterém se studenti seznamují s pravidly a poté si látku procvičují v praxi, se uplatňuje přístup „pozorování – hypotéza – experiment“, kdy žáci nejprve zkoumají jazykový materiál, vytvářejí si hypotézy o fungování jazykového jevu a následně své závěry experimentálně ověřují (Šindelářová – Škodová, 2012, s. 96).

Český národní korpus nabízí různé nástroje pro práci s jazykem.⁸⁰ Pro zkoumání prefixů u sloves lze použít několik aplikací:

- a) aplikace WaG neboli Slovo v kostce. Může poskytnout přehledný obraz slovesa z různých perspektiv. Je vhodná pro uživatele, kteří nemají zkušenost s prací s korpusem;
- b) aplikace Treq. Tento nástroj je vhodný pro kontrastivní analýzu. Studenti mohou pomocí něj srovnávat česká prefigovaná slovesa se slovesy ve svém mateřském nebo jiném jazyce;
- c) aplikace Kontext. Slouží především k vyhledávání slova v kontextu. Vyžaduje od studenta pokročilejší znalost práce s korpusem, a to jak při tvorbě dotazu, tak při třídění a vyhodnocování výsledků. Nabízí možnost vyhledávání pouze části slova.

⁸⁰ Stručný popis všech korpusových aplikací je dostupný na webových stránkách Českého národního korpusu: <<https://www.korpus.cz/apps>>.

Tento typ dotazu je velmi užitečný pro zkoumání výskytu stejného slovesa s různými prefixy, nebo naopak stejného prefixu s různými slovesy.

Samotná korpusová cvičení lze rozdělit do několika typů (Vališová, 2016):⁸¹

- a) pozorování: studenti v korpusu pozorují slovo v kontextu, spojují formu slova s jeho významem;
- b) doplňování: učitel vytváří z korpusových konkordančních řádků cvičení na doplnění slova podle navrhovaného kontextu;
- c) hledání kolokací: studenti v korpusu vyhledávají typické kolokace slov;
- d) frekvenční analýza: studenti vyhledávají nejčastěji se vyskytující lexémy.

Navrhovaná námi cvičení jsou založena na práci s korpusem v aplikaci Kontext. Cvičení se zaměřují na pozorování slova v kontextu a frekvenční analýzu. Cílem korpusových cvičení je zpestřit výuku jazyka a pomoci nerodilým mluvčím lépe pochopit významy verbálních prefixů a osvojit si jejich správné užití.

4.2 Příklady cvičení

Celkem uvádíme 9 příkladů cvičení, která jsme rozdělili do 3 kategorií: (a) cvičení zaměřená na rozlišování významů prefigovaných sloves se stejným základem; (b) cvičení zaměřená na různé významy jednotlivých prefixů; (c) cvičení zaměřená na slovesa a prefixy, které se v žákovských textech nevyskytovaly. Cvičení jsou určena studentům s minimální znalostí českého jazyka na úrovni B2.

A. Cvičení zaměřená na významové rozdíly mezi prefixy

1. Na základě nalezeného kontextu vysvětlete rozdíly ve významech prefixů v uvedených slovesech. Uveďte příkladovou větu, která by význam prefixu jasně ilustrovala.

a) dokončit × skončit

.....

b) přežít × prožít

.....

c) odjet × ujet

.....

d) přivést × převést

.....

⁸¹ Různá korpusová cvičení určená jak učitelům, tak studentům ČCJ nabízí cvičebnice Zasiny (2023).

Modelové řešení:

- a) dokončit – dodělat. Př.: *Silně se třese, není schopen dokončit větu;*
skončit – učinit konec. Př.: *Nastal čas, abychom ukončili tento zbytečný masakr;*
- b) přežít – zůstat naživu. Př.: *Nemá nejmenší tušení, jak přežije na dně jezera celou hodinu;*
prožít – zažít, procítit. Př.: *Chtěl, aby to všechno prožil znovu;*
- c) odjet – odcestovat. Př.: *Kdo ví, možná skutečně odjel do Londýna;*
ujet – zdolat. Př.: *Za necelých deset vteřin ujela asi dva kilometry;*
- d) přivést – dopravit. Př.: *Každé ráno mě tam matka přiveze a zase pro mě přijede;*
převést – dopravit přes něco. Př.: *Schoval do své truhly a tak ho převezl přes barikády.*

2. Vyhledejte v korpusu slovesa *napsat*, *popsat*, *zapsat*. Na základě nalezeného kontextu vysvětlete rozdíly ve významech prefixů. Uveďte příkladovou větu.

Modelové řešení:

- a) *napsat* – stvořit. Př.: *Napsal jsem ti báseň;*
- b) *popsat* – vylíčit. Př.: *Stručně mu popsala současný stav;*
- c) *zapsat* – zaznamenat. Př.: *Vezměte si brk a запиšte si to.*

B. Cvičení zaměřená na polysémii prefixů

1. Prefix *na-* vyjadřuje mimo jiné intenzifikační význam. Pomocí korpusového materiálu uveďte příklady užití prefixu *na-* ve spojení se slovesy ve významu malé a velké míry děje. Použijte dotaz [lemma="na.+" & tag="V.*"]. Uveďte ke každému slovesu příkladovou větu.

Modelové řešení:

- a) malá míra děje – *nalomit* (*Každé synovo přerývané nadechnutí vždy o trochu víc nalomilo jeho srdce*), *natrhnout* (*Šaty se mi natrhly ještě o kousek víc*);
- b) velká míra děje – *najezdit* (*Muž jel klidně, jako člověk, který denně najezdí stovky kilometrů*), *navářit* (*Navářila jsem obrovský hrnec zelňáčky*).

2. Prefix *vy-* vyjadřuje mimo jiné směrový význam. Pomocí korpusového materiálu uveďte příklady užití prefixu *vy-* ve spojení se slovesy ve významu směr nahoru a směr ven. Použijte dotaz [lemma="vy.+" & tag="V.*"]. Pozorujte, co ovlivňuje význam prefixu. Uveďte ke každému slovesu příkladovou větu.

Modelové řešení:

- a) směr nahoru – vyjít na (*Vyšla nahoru po ocelovém žebříku a následovala ho do kabiny*), vyjet (*Vyjeli kopec a zaparkovali na okraji útesu*);
- b) směr ven – vyjít z (*Vyjdu ze sprchy a do sucha se utřu ručníkem*), vyjet (*Taxík vyjel z tunelu do obytné čtvrti*).

C. Cvičení zaměřená na rozšíření slovní zásoby

V žakovském korpusu na úrovni B2 nebyly ve spojení se zkoumanými slovesy nalezeny prefixy *nad(e)-* a *před(e)-*. Zároveň jsme stanovili seznam sloves, která se nevyskytují ani s jedním prefixem. Následující cvičení jsou zaměřena na tyto chybějící jevy v žakovském jazyce.

1. Na základě korpusových dat napište 5 nejfrekventovanějších sloves vyskytujících se s prefixem *nad-*. Použijte dotaz [lemma="nad.+" & tag="V.*"]. Dávejte pozor na slovesa mající prefix *na-* a kořen začínající hláskou *d-* (*na-dechnout*). Uveďte příkladovou větu užití prefixu *nad(e)-* ve významu pohyb nahoru.

.....
Modelové řešení:

- a) slovesa – *nadzvednout, nadhodit, nadejít, nadskočit, nadzdvihnout*;
- b) význam pohyb nahoru – *Muž nadzvedl brýle a usmál se.*

2. Najděte v korpusu lexém *předejít*. Uveďte příklady užití slovesa v konkrétním a abstraktním významu.

.....
Modelové řešení:

- a) konkrétní význam – *Zamkl za nimi dveře a pak je předešel v tmavé chodbě;*
- b) abstraktní význam – *Jenom bych rád předešel další bolesti.*

3. Napište všechny možné varianty spojení prefixů se slovesem *malovat*. Porovnejte své varianty s korpusovými daty. Použijte dotaz [lemma=".+malovat"].

.....
Modelové řešení:

namalovat, vymalovat, pomalovat, přemalovat, domalovat, zmalovat, přimalovat, zamalovat, omalovat, podmalovat, obmalovat, promalovat.

4. Pomocí korpusových dat najdete všechny možné varianty výskytu slovesa *lepit* s prefixy. Použijte dotaz [lemma=".+lepit"]. Uveďte příklady vět s protikladnými významy prefixů.

.....
Modelové řešení:

- a) prefixy *na-/při-* × *od-*. Příklad: *Snad jsem na ten dopis nalepila dost známek. / Musím si ještě trochu nalíčit tváře a přilepit jednu mušku.* × *Nejprve jsem jim odlepil pásku z úst, aby mohli líp dýchat;*
- b) prefixy *s-* × *roz-*. Příklad: *Zelený mech by je slepil dohromady jako lepidlo.* × *Holmes neváhal a obálku rozlepil.*

5. Pomocí korpusových dat najdete všechny možné varianty výskytu slovesa *šít* s prefixy. Použijte dotaz [lemma=".+šít"]. Spojte uvedené významy s konkrétním prefixem a uveďte k nim příkladovou větu.

a) význam dohromady

.....
b) dokončení děje

.....
c) činnost obklopující celý objekt

.....
Modelové řešení:

- a) význam dohromady – prefix *s(e)-*. Příklad: *Doktor několika stehy sešil medvědovi stehno;*
- b) dokončení děje – prefix *do-*. Příklad: *Pořád ještě jsem se cítil hrozně vyčerpaný a byl jsem rád, když jsem úspěšně došil poslední steh;*
- c) činnost obklopující celý objekt – prefix *ob-*. Příklad: *Lem sukně obšila skleněnými korálky.*

ZÁVĚR

Diplomová práce se zabývala problematikou užití verbálních prefixů v psaných textech nerodilých mluvčích češtiny na úrovni B2.

V teoretické části jsme popsali verbální prefixy a jejich funkce, jež jsou představeny v české odborné literatuře. Zdůraznili jsme, že verbální prefixy hrají klíčovou roli v českém vidovém systému, mění vid slovesa z imperfektivního na perfektivní. Také jsou prefixy zásadní pro tvorbu nových sloves a modifikaci jejich významů. Tyto funkce verbálních prefixů svědčí o jejich důležité roli jak na morfologické, tak lexikální rovině českého jazyka. Toto nás přimělo zamyslet se nad postavením verbálních prefixů ve výuce češtiny pro cizince a jejich užití v projevech nerodilých mluvčích. Cílem analytické části práce bylo tak zmapovat užití verbálních prefixů v psaných textech nerodilých mluvčích češtiny na úrovni B2 a navrhnout kompenzační cvičení pro nácvik zjištěných problematických jevů. Pro účely analýzy byly využity materiály žakovského korpusu CzeSL-SGT (Šebesta a kol., 2014). Seznam zkoumaných sloves byl založen na *Slovníku vidových dvojic pro cizince* (Horáková a kol., 2021). Tento slovník považujeme za velmi přínosný, protože obsahuje základní repertoár sloves, který by měl ovládat student ČCJ na úrovni B2.

Celkem jsme analyzovali výskyt prefixů ve spojení se 106 slovesnými lexémy, jež představují sémanticky rozmanitou skupinu sloves. Z tohoto počtu se méně než polovina sloves v žakovských textech nevyskytuje v kombinaci s žádným prefixem. Ostatní slovesa mají výskyt alespoň s jedním prefixem. Výsledky výzkumu ukazují, že žáci velmi zřídka používají prefixy ve spojení se slovesy cizího původu. Také má ojedinělé případy vícenásobná prefixace sloves. Projev negativního transferu je velmi patrný při volbě samotného slovesa, kdy žáci opakují formální podobu slovesa ze svého mateřského (či jiného) jazyka.

Výsledky frekvenční analýzy ukazují, že nejčastěji nerodilí mluvčí používají prefigovaná slovesa s prefixy *na-* a *při-*, avšak užití těchto prefixů je omezeno na několik nejfrekventovanějších sloves. Za důležité považujeme zjištění, že prefixy s nejbohatší sémantikou mají v textech nerodilých mluvčích nejčetnější zastoupení. Patří k nim prefixy *u-*, *vy-*, *za-*. Naopak prefixy s nejmenším počtem významů mají velmi nízký či nulový výskyt. Patří k nim prefixy *nad-*, *ob-*, *pod-*, *před-*, *vz-*. Z analýzy jednotlivých významů verbálních prefixů vyplývá, že studenti v menší míře používají prefixy ve významu intenzifikačním. Zjištěné chybějící jevy v žakovském jazyce (jak seznam sloves, která se v žakovských textech

s prefixy nevyskytují, tak chybějící prefixy a jejich významy) mohou sloužit jako základ pro navazující výzkum zaměřený na ověření znalostí těchto jevů u nerodilých mluvčích. Také je lze využít v pedagogické praxi při sestavování cvičení zaměřených na rozšíření repertoáru českých prefixovaných sloves používaných cizinci.

Na základě výsledků chybové analýzy užití verbálních prefixů jsme identifikovali tři typy chyb: pravopisné chyby, nadbytečné užití prefixů a záměny prefixů. Analýza žákovských textů ukázala, že k pravopisným chybám často vede fonetická podobnost hlásek v prefixu, zejména při užití prefixu *z-* místo *s-*. Tento typ chyby považujeme za nejzávažnější, protože uvedené prefixy mohou ovlivnit význam slovesa. V teoretické části jsme poznamenali, že chybovost v užití prefixů *s-* a *z-* lze nalézt i v textech rodilých mluvčích, proto v práci uvádíme seznam slovesných dvojic vyskytujících se s oběma prefixy. Dalším problematickým jevem je užití dlouhého vokálu v prefixu, zejména u prefixu *při-* a *vy-*. Toto zjištění nám ukazuje, že je důležité ve výuce češtiny pro cizince zdůrazňovat, že na rozdíl od jiných slovních druhů mají slovesa v prefixu obvykle krátký vokál; dlouhé varianty jsou výjimečné. Analýza také ukázala, že vokalizace prefixů nepředstavuje pro nerodilé mluvčí potíže.

Velmi patrnou tendencí v žákovských textech je nadbytečné užití prefixů, což je způsobeno nevhodným užitím dokonavých sloves místo nedokonavých. Většina nadbytečně používaných prefixů plní funkci čistě vidové předpony. Tento typ chyby tedy souvisí s pojetím významu slovesného vidu a ukazuje na problematičnost jeho chápání u nerodilých mluvčích češtiny. Důvodem podobných chyb může být přílišná simplifikace výkladu slovesného vidu ve výukových materiálech pro cizince.

Výsledky chybové analýzy ukázaly, že je nejčastější chybou v žákovských textech záměna prefixů. Nejčastěji žáci nevhodně používají prefixy *u-* a *vy-*. Tento typ chyby může být způsoben interferencí z mateřského (či jiného) jazyka žáka. Je však důležité poznamenat, že je také projevem nedostatečného pochopení nerodilými mluvčími sémantických rozdílů mezi jednotlivými prefixy. V teoretické části jsme zmínili, že se ve výuce češtiny pro cizince nepředpokládá systematické studium slovtvorných prostředků, od studentů se očekává, že si budou postupně osvojovat významy a funkce slovních morfémů a vztahy mezi nimi. Nerodilí mluvčí tak nemají možnost se blíže seznámit s verbálními prefixy a pochopit jemné sémantické modifikace sloves způsobené užitím různých prefixů. Navíc analýza učebnic pro cizince ukázala, že se výklad významů jednotlivých prefixů podává především u sloves pohybu, další významy verbálních prefixů se v učebních materiálech uvádějí mnohem méně. Záměna prefixů jako nejčastější typ chyby potvrzuje názory odborníků o nedostatečném postavení slovtvorby ve výuce češtiny pro cizince. Výsledky analýzy zdůrazňují potřebu

systematicky rozvíjet schopnost studentů používat různé verbální prefixy a věnovat tomu ve vyučovacím procesu více prostoru.

Zjištěné během analýzy chyby v užití verbálních prefixů nám sloužily jako východisko pro vypracování cílených kompenzačních cvičení, která by mohla pomoci studentům lépe porozumět významům českých verbálních prefixů. Cvičení jsou vytvořena na základě reprezentativního korpusu češtiny SYN2020 (Křen a kol., 2020). Obsahují praktické úlohy, které jsou zaměřeny na rozlišování významů prefigovaných sloves se stejným základem, na různé sémantické nuance verbálních prefixů, také na prefixy málo frekventované. V práci zdůrazňujeme výhody korpusového přístupu ve výuce jazyka, neboť tato metoda umožňuje studentům pracovat s autentickými texty a zkoumat jevy, jež nejsou dostatečně popsány v učebních materiálech. Pomocí navržených korpusových cvičení se tak nerodilí mluvčí mohou seznámit s významovými rozdíly mezi prefixy, obohatit svou slovní zásobu, nebo si zpestřit výuku jazyka.

Diplomová práce vycházela z hypotézy, že chybovost v užití verbálních prefixů je u nerodilých mluvčích češtiny na úrovni B2 minimální, nicméně je repertoár používaných prefixů omezený. Výsledky analýzy ukazují, že chybovost v užití verbálních prefixů v textech nerodilých mluvčích činí 8,25 %, což nelze úplně přehlédnout. Zároveň lze repertoár používaných verbálních prefixů považovat za poměrně pestrý. Z analýzy vyplývá, že prefixy s nejbohatší sémantikou jsou v žákovských textech spojeny s největším počtem různých sloves, zatímco je nulový výskyt některých prefixů odůvodněn jejich sémantickou chudostí. Kromě toho studenti často používají prefixy v abstraktních významech, což ukazuje na jejich vysokou úroveň komunikačních dovedností. Na základě získaných údajů tedy nemůžeme hypotézu práce zcela potvrdit. Předpokládáme, že by detailnější informace mohl přinést další výzkum užití verbálních prefixů omezený na jednotlivé sémantické skupiny sloves.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- Adamovičová, A. – Bischofová, J. – Hádková, M. – Hasil, J. – Hrdlička, M. (2006): *Čeština pro azylanty a cizince: Učebnice B2*. Brno: SOZE, s. 49–55.
- Boccou Kestránková, M. – Hlínková, K. – Pečený, P. – Štěpánková, D. (2020): *Čeština pro cizince: Úroveň B2 (vhodná pro všechny národnosti)*. Brno: Edika.
- Boulton A. (2012): Hands-on / hands-off: Alternative approaches to data-driven learning. In: Thomas, J. – Boulton, A.: *Input, Process and Product: Developments in Teaching and Language Corpora*. Brno: Masaryk University Press, s. 152–168.
- Cvrček, V. a kol. (2015): *Mluvnice Současné češtiny I: Jak se píše a jak se mluví*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- Čechová, M. a kol. (2011): *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství.
- Čermák, F. (2014): České prefixy verbální. In: *Jazyk a Slovník: Vybrané Lingvistické Studie*. Praha: Nakladatelství Karolinum, Univerzita Karlova, s. 261–281.
- Grepl, M. a kol. (1995): *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 197–214.
- Holub, J. a kol. (2005): *Čeština jako cizí jazyk: Úroveň B2*. Ústav bohemistických studií Univerzity Karlovy. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR. Praha: Nakladatelství TAURIS.
- Horáková, J. – Kopečková, M. – Nováková, E. – Poláchová, P. (2021): *Slovník českých vidových dvojic pro cizince*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Hradilová, D. a kol. (2020): *Czech It Up! Čeština pro cizince 4: Úroveň B2*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Hrdlička, M. (2012): Jazyková chyba a práce s ní v jazykovém vyučování. In: Šebesta, K. – Škodová S. a kol.: *Čeština – cílový jazyk a korpusy*. Liberec: Technická univerzita, s. 89–108.
- Hrdlička, M. (2019): Sémantika a výklad slovesného vidu. In: *Kapitoly o češtině jako jazyku nemateřském*. Praha: Nakladatelství Karolinum, Univerzita Karlova, s. 29–33.
- Hrdlička, M. (2023): Poznámky k výkladu slovesného vidu. In: *Kapitoly z didaktické gramatiky (se zřetelem k češtině jako cizímu jazyku)*. Praha: Nakladatelství Karolinum, Univerzita Karlova, s. 79–83.

- Janovec, L. (2013): Slovo tvorba a neologie. In: Adámková, P. a kol.: *Studie k moderní mluvnici češtiny 4: Dynamika českého lexika a lexikologie*. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého, s. 119–127.
- Jelínek J. – Bečka J. – Těšitelová, M.: *Frekvence slov, slovních druhů a tvarů v českém jazyce*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961.
- Jindra, V. (2008): Vývojová dynamika obouvidových sloves cizího původu na základě korpusových dat. *Slovo a slovesnost: časopis pro otázky teorie a kultury jazyka*, roč. 69, č. 69, s. 192–210.
- Jirsová, A. (1979): Prefixace a slovesná vazba. *Naše řeč*, roč. 62, č. 1, s. 1–7.
- Kolářová, I. – Válková, A. (2021): CZEDD a SLAN — online nástroje zaměřené na práci se slovo tvorbou češtiny jako druhého/cizího jazyka. *Nová čeština doma a ve světě*, č. 2, s. 78–92.
- Komárek, M. (1984): Prefixace a slovesný vid: K prefixům prostě vidovým a subsumpci. *Slovo a slovesnost*, roč. 45, č. 4, s. 257–267.
- Kořánová, I. (2014): K metodice výuky českého vidu. In: Hrdlička, M. (ed.): *Čeština jako cizí jazyk VII: Materiály ze VII. mezinárodního symposia o češtině jako cizím jazyku*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, s. 141–149.
- Kotková, R. (2017): *Čeština nerodilých mluvčích s mateřským jazykem neslovanským*. Praha: Nakladatelství Karolinum, Univerzita Karlova.
- Kotková, R. – Nováková, J. – Vodičková, K. (2016): *Připravujeme se k certifikované zkoušce z češtiny: Úroveň B2 (CCE–B2)*. Praha: Nakladatelství Karolinum, Univerzita Karlova.
- Lebeděvová, A. (1968): Slovesné předpony z hlediska syntaktického. *Naše řeč*, roč. 51, č. 4, s. 219–224.
- Lebed'ová, S. (1984): Spojování sloves cizího původu s českými předponami. *Naše řeč*, roč. 67, č. 3., s. 117–121.
- Nádeníček, P. (2017): Krátké zamyšlení nad postavením slovo tvorbou ve výuce češtiny jako cizího jazyka. In: Nekula, M. – Šichová, K. (eds.): *Variety češtiny a čeština jako cizí jazyk*. Praha: Akropolis, s. 171–183.
- Nzimba, S. (2020): Vliv prefixace na slovesnou vazbu v češtině (na materiálu nových sloves z oblasti internetových a mobilních technologií). *Prace Filologiczne*, roč. 75, č. 1, 373–384.
- Petr, J. a kol. (1986): *Mluvnice češtiny I*. Praha: Academia, s. 387–405.

- Sikogukira, M. (1993): Influence of Languages other than the L1 on a Foreign Language: A Case of Transfer from L2 to L3. *Edinburgh Working Papers in Applied Linguistics*, č. 4, s. 110–132.
- Společný evropský referenční rámec pro jazyky: Jak se učíme jazykům, jak je vyučujeme a jak v jazycích hodnotíme* (2001). Council of Europe. Překlad: Ivanová, J. – Lenochová, A. – Línková, J. – Šimáčková, Š. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Šebesta, K. a kol. (2017): *Vyučování cizího jazyka: Terminologický slovník*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Šebesta, K. – Škodová S. a kol. (2012): *Čeština – cílový jazyk a korpusy*. Liberec: Technická univerzita.
- Šindelářová, J. – Škodová, S. (2012): *Metodika práce s žáky-cizinci v základní škole*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, s. 55–119.
- Šindelářová, J. – Škodová, S. (2013): *Čeština jako cílový jazyk II: Metodika pro výuku dospělých osob s mezinárodní ochranou formou azylu nebo doplňkové ochrany*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR.
- Škodová, S. (2012): *Kapitoly z lingvodidaktiky češtiny jako cizího jazyka*. Liberec: Technická univerzita.
- Škodová S. (2018): *Sloveso JÍT v zrcadle užití nerodilými mluvčími češtiny*. In: Škodová, S. – Hrdlička, M. (ed.): *Čeština jako cizí jazyk v průsečíku pohledů*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, s. 246–260.
- Šlosar, D. (1981): *Slovotvorný vývoj českého slovesa*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně.
- Šormová, K. – Šebesta, K. a kol. (2019): *Korpusy v jazykovém vyučování*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Štindlová, B. (2013): *Žákovský korpus češtiny a evaluace jeho chybové anotace*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Štícha, F. a kol. (2018): *Velká akademická gramatika spisovné češtiny I*. Praha: Academia, s. 1025–1074.
- Uher, F. (1987): *Slovesné předpony*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně.
- Vališová, P. (2012): Využití korpusových dat při výuce češtiny jako cizího jazyka. In: Šebesta, K. – Škodová S. a kol.: *Čeština – cílový jazyk a korpusy*. Liberec: Technická univerzita, s. 139–149.
- Vališová, P. (2016): Korpus ve výuce češtiny jako cizího jazyka – typy cvičení. In: Starý Kořánová, I. – Vučka, T. (eds.): *Čeština jako cizí jazyk VIII: Sborník příspěvků z VIII.*

- mezinárodního symposia o češtině jako cizím jazyku. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, s. 129–141.
- Veselý, L. (2010): Ke slovesnému vidu v češtině. *Naše řeč*, roč. 93, č. 3, s. 113–124.
- Veselý, L. (2020): Český vid v kostce. In: Veselý, L. – Veselý, V. – Bláha, O. – Chromý, J.: *Kapitoly o slovesném vidu nejen v češtině*. Praha: Akropolis.
- Veselý, V. (2017): Několik poznámek k dvojnásobné prefixaci (nejen u sloves). *Naše řeč*, roč. 100, č. 1, s. 18–27.
- Zasina, A. J. (2018): O problémech nerodilých mluvčích s kvantitou na základě analýzy korpusových dat. In: Škodová, S. – Hrdlička, M. (eds.): *Čeština jako cizí jazyk v průřezu pohledů*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, s. 281–298.
- Zasina, A. J. (2020): Korpusový přístup jako řešení jazykových úskalí v osvojování češtiny jako cizího jazyka: případ předpon s- a z-. In: Solak, E. – Popiołek, B. – Todorović, B. (ed.): *Słowiańskie przyjemności 3: Wielojęzyczność*. Kraków: Wydawnictwo "scriptum" Tomasz Sekunda, s. 297–314.
- Zasina, A. J. (2023): *Korpusová cvičebnice pro studenty češtiny jako cizího jazyka*. Praha: Nakladatelství Karolinum, Univerzita Karlova.
- Zasina, A. J. – Škodová, S. (2020): Konvence a variabilita v užívání prefixů u sloves pohybu nerodilými mluvčími češtiny. In: Balowski, M. (ed.): *Konwencja i kreacja w języku i w literaturze czeskiej*. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza – Instytut Filologii Słowiańskiej, s. 115–129.

Elektronické zdroje

- Certifikovaná zkouška z češtiny pro cizince (CCE)* [online]. Ústav jazykové a odborné přípravy, Univerzita Karlova. [cit. 2023-11-13]. Dostupné z: <<https://ujop.cuni.cz/UJOP-371.html?ujopcmsid=4:certifikovana-zkouska-z-cestiny-pro-cizince-cce>>.
- Cvrček, V. – Richterová, O. (eds.) (2022): *Příručka ČNK* [online]. [cit. 2024-1-23]. Dostupné z: <<https://wiki.korpus.cz/doku.php/start>>.
- Informace pro cizince* [online]. Ministerstvo vnitra České republiky. [cit. 2023-11-13]. Dostupné z: <<https://www.mvcr.cz/clanek/sluzby-pro-verejnost-informace-pro-cizince-informace-pro-cizince.aspx>>.
- Křen, M. – Cvrček, V. – Čapka, T. – Čermáková, A. – Hnátková, M. – Chlumská, L. – Jelínek, T. – Kovářiková, D. – Petkevič, V. – Procházka, P. – Skoumalová, H. –

- Škrabal, M. – Truneček, P. – Vondříčka, P. – Zasina, A. (2015): *SYN2015: reprezentativní korpus psané češtiny* [online]. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. [cit. 2024-1-28]. Dostupné z: <<http://www.korpus.cz>>.
- Křen, M. – Cvrček, V. – Henyš, J. – Hnátková, M. – Jelínek, T. – Kocek, J. – Kovářiková, D. – Křivan, J. – Milička, J. – Petkevič, V. – Procházka, P. – Skoumalová, H. – Šindlerová, J. – Škrabal, M. (2020): *SYN2020: reprezentativní korpus psané češtiny* [online]. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. [cit. 2024-1-28]. Dostupné z: <<http://www.korpus.cz>>.
- Lukešová, L. (ed.) (2017): *Pro školy – repozitář korpusových cvičení* [online]. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy. [cit. 2024-1-24]. Dostupné z: <<https://korpus.cz/proskoly>>.
- Nübler, N. (2017): Způsob slovesného děje (aktionsart). In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita. [cit. 2024-3-3]. Dostupné z: <<https://www.czechency.org/slovník/ZP%C5%AESOB%20SLOVESN%C3%89HO%20D%C4%9AJE>>.
- Oficiální stránka ke zkoušce pro trvalý pobyt a pro státní občanství České republiky* [online]. Národní pedagogický institut České republiky. [cit. 2023-11-13]. Dostupné z: <<https://cestina-pro-cizince.cz/>>.
- Rusínová, Z. – Osolobě, K. (2017): Prefixace. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita. [cit. 2024-2-26]. Dostupné z: <<https://www.czechency.org/slovník/PREFIXACE>>.
- Sokolova, A. – Káňa, K. – Kolářová, I. – Válková, A. (2023): *SLAN – slovo tvorný analyzátor pro výuku češtiny pro cizince* [online]. Brno: Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity. [cit. 2024-1-28]. Dostupné z: <<https://slan.ped.muni.cz/#/>>.
- Šebesta, K. – Bedřichová, Z. – Šormová, K. – Štindlová, B. – Hrdlička, M. – Hrdličková, T. – Hana, J. – Petkevič, V. – Jelínek, T. – Škodová, S. – Poláčková, M. – Janeš, P. – Lundáková, K. – Skoumalová, H. – Sládek, Š. – Pierscieniak, P. – Toufarová, D. – Richter, M. – Straka, M. – Rosen, A. (2014): *CzeSL-SGT: korpus češtiny nerodilých mluvčích s automaticky provedenou anotací, verze 2 z 28. 7. 2014* [online]. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. [cit. 2024-1-28]. Dostupné z: <<http://www.korpus.cz>>.

- Šimandl, J. (ed.) (2016): *Slovník afixů užívaných v češtině* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. [cit. 2023-11-27]. Dostupné z: <<http://www.slovnikafixu.cz/>>.
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Internetová jazyková příručka [online] (2008–2024). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. [cit. 2024-4-20]. Dostupné z: <<https://prirucka.ujc.cas.cz/>>.
- Slovník spisovného jazyka českého*. Internetová jazyková příručka [online] (2008–2024). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. [cit. 2024-4-20]. Dostupné z: <<https://prirucka.ujc.cas.cz/>>.
- Válková, A. (2022): *CZEDD – český elektronický derivační slovník*. [online]. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity. [cit. 2024-1-28]. Dostupné z: <<https://czedd.netlify.app/insert>>.
- Ziková, M. – Biskup, P. (2017): Prefix. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita. [cit. 2024-2-26]. Dostupné z: <<https://www.czechency.org/slovník/PREFIX>>.

Seznam použitých zkratek

ČCJ	čeština jako cizí jazyk
MČ1	Mluvnice češtiny 1
PMČ	Příruční mluvnice češtiny
SAUČ	Slovník afixů užívaných v češtině
SSČ	Slovník spisovné češtiny
SSJČ	Slovník spisovného jazyka českého
SERR	Společný evropský referenční rámec pro jazyky
SSJČ	Slovník spisovného jazyka českého
VAGSČ	Velká akademická gramatika spisovné češtiny

G	genitiv
D	dativ
A	akuzativ
L	lokál
I	instrumentál

Seznam tabulek a obrázků

Seznam tabulek

Tabulka 1	Příklady vidových dvojic sloves utvořených pomocí prostě vidových prefixů.....	24
Tabulka 2	Prezentace prostorových významů prefixů a příklady sloves pohybu na úrovni B2.....	25
Tabulka 3	Výsledky analýzy užití verbálních prefixů v textech nerodilých mluvčích na úrovni B2.	71

Seznam obrázků

Obrázek 1	Verbální prefixy s místním významem pro studenty ČCJ na úrovni B2	26
Obrázek 2	Další významy verbálních prefixů pro studenty ČCJ na úrovni B2.....	26
Obrázek 3	Příklad korpusového cvičení: hledání předponových variant od slovesa <i>psát</i>	35
Obrázek 4	Příklad korpusového cvičení: zmapování lexikální oblasti pojící se s tématem <i>vlak</i>	36
Obrázek 5	Modelový výsledek práce s korpusem při řešení významových rozdílů slovesných dvojic	36

Seznam příloh

Příloha 1	Seznam slovesných dvojic vyskytujících se s prefixy <i>s-</i> a <i>z-</i>	93
Příloha 2	Seznam sloves zkoumaných v analytické části práci.....	94
Příloha 3	Slovesa vyskytující se s prefixy v žákovských textech na úrovni B2.....	95

Přílohy

Příloha 1 Seznam slovesných dvojic vyskytujících se s prefixy s- a z-

Č.	Sloveso s prefixem s-	Příklad	Sloveso s prefixem z-	Příklad
1	sběhnout	<i>Všichni lidi z města se sběhli poslouchat.</i>	zběhnout	<i>Po měsíci zběhl a nechal se naverbovat do cizinecké legie.</i>
2	shlédnout	<i>Otočil hlavu a shlédl dolů na mýtinu.</i>	zhlédnout	<i>A tak jsme zhlédli první film.</i>
3	shlížet	<i>Shlížel do údolí pod sebou a na sem tam rozsypané vesničky.</i>	zhlížet	<i>Člověk se v nich mohl zhlížet jako v zrcadle.</i>
4	sjednat	<i>Chtěl, abych mu sjednala schůzku se svojí kamarádkou!</i>	zjednat	<i>Velitel Baudyš zjednal pořádek a slíbil nápravu.</i>
5	sjednávat	<i>Povinné ručení mohli klienti sjednávat od ledna 2000.</i>	zjednávat	<i>Kapitán Biggar si s jistou netrpělivostí začal zjednávat pořádek.</i>
6	skapat	<i>Čirou chlorovanou vlhkost jsem nechala skapat z vlasů.</i>	zkapat	<i>Včela nechá žihadlo a zkape.</i>
7	skopat	<i>Jestli okamžitě nevypadnete, tak vás tady z toho kopce skopu dolů.</i>	zkopat	<i>Při krádeži kabelky ženu zkopal v obličejí.</i>
8	skosit	<i>Nejvíce vojáků jako obvykle skosily nemoci.</i>	zkosit	<i>Jeho ostění bylo proto jednostranně zkoseno.</i>
9	slézat	<i>Rychle otevřel okno a začal slézat dolů.</i>	zlézat	<i>Momentálně zlézáme novozélandské hory.</i>
10	slézt	<i>Než jsem tam došel, už slezl dolů a čekal na mě.</i>	zlézt	<i>Neměl se však dočkat příležitosti, aby zlezl Elbrus nebo Kazbek.</i>
11	slíbat	<i>Slíbal její tvář, až byla čistá.</i>	zlíbat	<i>Nejradši by hned uchopil její ruce, zlíbal je a řekl jí, že ji miluje.</i>
12	slíbit	<i>Současně mu slíbil na věky svou věrnost.</i>	zlíbit	<i>Udělejte cokoli, co se vám zlíbí.</i>
13	slít	<i>Všechno se slilo dohromady.</i>	zlít	<i>Celé kalhoty jsem mu zlila svou whisky a kolou.</i>
14	smáčet	<i>Nohy nám smáčely první vlny.</i>	zmáčet	<i>Zvedl jsem ruku s telefonem a nechal ho zmáčet deštěm.</i>
15	smáčknout	<i>Pomocí falcovacích kleští 45 se opatrně smáčknou obě části k sobě.</i>	zmáčknout	<i>Zkusila zmáčknout kliku a dveře kabinetu se s vrznutím otevřely.</i>
16	směnit	<i>Naštěstí jsem jej poslechla a směnila své peníze na zlato.</i>	změnit	<i>Ale doufám, že brzy svůj názor změníš.</i>
17	smotat	<i>Smotala vlnu, do klubička zapíchla jehlice a pletení odložila.</i>	zmotat	<i>Tys to všechno zmotal, ty popleto!</i>
18	spravit	<i>Dovedl rozebrat a spravit, co nefungovalo.</i>	zpravit	<i>Mne o naší porážce zpravit můj vojenský sluha.</i>
19	spravovat	<i>Náš hřbitov spravuje člověk, který se vyzná opravdu ve všem.</i>	zpravovat	<i>Měl za úkol zpravovat krále o každém velkém hrozícím nebezpečí.</i>
20	stěžovat	<i>Pravda, na nezajímavý život si nemohla stěžovat ani předtím.</i>	ztěžovat	<i>Ale trápení s vředem (či možná rakovinou) mu život ztěžovalo.</i>
21	stlouci	<i>Nejdříve jsem stloukl jako základ čtyři kusy do tvaru čtverce.</i>	ztlouci	<i>Potom, co mě párkrát ztloukl, přestal jsem se s ním prát.</i>

Č.	Sloveso s prefixem s-	Příklad	Sloveso s prefixem z-	Příklad
22	strhat	<i>Z nejhroženějších střech strhali krytinu a podlahy pokryli pískem.</i>	ztrhat	<i>V novinách měla jenom jednu recenzi a kritik ji naprosto ztrhal.</i>
23	sužovat	<i>Sužoval jej jakýsi problém se zády.</i>	zužovat	<i>Tempo se zpomalovalo a cesta se místy zužovala na tenkou stezku.</i>
24	svažovat	<i>Kopec je poměrně vysoký a svažuje se dolů k moři.</i>	zvažovat	<i>Kamarádi zvažovali návrh.</i>
25	svolat	<i>Svolal řadu schůzek a vyjednával s náčelníky.</i>	zvolat	<i>"Ó, Bafomete!" zvolala znova baronka.</i>
26	svolit	<i>Svolil jsem s tím, že budeš bydlet u nás.</i>	zvolit	<i>Musela tedy zvolit jinou variantu.</i>
27	svrhávat	<i>Ono zřejmě jaksí nestačí jen kritizovat a svrhávat vládu.</i>	zvrhávat	<i>Je nebezpečné tady zůstat. Situace se zvrhává. Musíš se někde schovat.</i>
28	svrhnout	<i>Musel získat, co mu vzali, a svrhnout uzurpátora z trůnu.</i>	zvrhnout	<i>Války se vždycky zvrhnou v zápas o moc mezi zúčastněnými stranami.</i>

Seznam slovesných dvojic: Zasina, 2020 (s. 304–305)

Příklady: SYN2015 (Křen a kol., 2015)

Příloha 2 Seznam sloves zkoumaných v analytické části práci

Slovesa mající v žakovském subkorpusu prefigované podoby:

balit, barvit, bavit, brát, cestovat, cítit, čekat, číst, dařit se, dělat, dělit, držet, hledat, hořet, hrát, chladit, chutnat, jet, jíst, jít, jmenovat, klepat, končit, kousat, krást, letět, lézt, lít, měnit, mluvit, mrznout, myslet, mýt, nést, obědvat, pálit, pít, platit, plavat, plnit, pracovat, psát, ptát, rušit, smát se, soudit, spát, studovat, šetřit, těšit, točit, trhat, trvat, tvořit, učit, vařit, večeret, vést, vézt, volat, zkoušet, znát, žít

Počet: 63

Slovesa, která se ve spojení s prefixy v žakovském subkorpusu nevyskytují:

bojovat, bruslit, cvičit, česat, foukat, hrát, koupat, kouřit, krájet, lákat, lepit, ležet, litovat, malovat, mazat, míchat, péct, plakat, plést se, prát, pršet, řídit, sbírat, smažit, snídat, sprchovat, stříhat, sušit, svítit, šít, šlapat, špinit, táhnout, tancovat, téct, tisknout, účtovat, vonět, vrtat, zpívat, zrát, žrát, žvýkat

Počet: 43

Celkový počet zkoumaných sloves: 106

Slovesa jsou seřazena podle abecedy. U sloves nejsou uvedeny možné reflexivní morfémy.

Příloha 3 Slovesa vyskytující se s prefixy v žákovských textech na úrovni B2

V tabulce jsou uvedeny počty výskytů zkoumaných sloves s jednotlivými prefixy. Slovesa jsou seřazena podle celkového počtu výskytů jejich prefigovaných podob.

Č.	Sloveso	do-	na-	nad-	o-	ob-	od-	po-	pod-	pro-	pře-	před-	při-	roz-	s-	u-	v-	vy-	vz-	z-	za-	Celkem
1	jít	10				2	7	6		8	2		67	4	27	1	5	7			2	148
2	dělat									1						121		3				125
3	jet	6				2	10	3		4	1		81			2					1	110
4	učit		58															2				60
5	psát		40				5	6	2								1				2	56
6	měnit						1			1				1	1			5		43	1	53
7	nést	2					2						35			1	1		1			42
8	končit														28	6				5	2	41
9	brát	1	1											2	3			28		1	1	37
10	znát							26					3			3						32
11	žít	1								4	4					5		2			12	28
12	ptát				1															25		26
13	volat						1											2			20	23
14	platit	1																			19	20
15	vést	1						2		5			4	2		2		1				17
16	číst									1	15											16
17	letět	1					3	3					8									15
18	jíst		3					2							7							12
19	plnit	1													7			3			1	12
20	hrát																	8			2	10
21	mluvit	7			1					1												9
22	dařit se							8														8
23	dělit													8								8

Č.	Sloveso	do-	na-	nad-	o-	ob-	od-	po-	pod-	pro-	pře-	před-	při-	roz-	s-	u-	v-	vy-	vz-	z-	za-	Celkem
24	čekat	1						5														6
25	držet				2			1										3				6
26	chutnat				6																	6
27	studovat		1															5				6
28	tvořit														1			5				6
29	vézt						3	1			1		1									6
30	myslet													2				1			2	5
31	bavit							4														4
32	cítit							4														4
33	spát										2							1			1	4
34	šetřit									1							3					4
35	vařit																4					4
36	krást																3					3
37	mýt																3					3
38	obědvat		2					1														3
39	pálit				1										1						1	3
40	pít												1					2				3
41	smát se															3						3
42	těšit se							3														3
43	cestovat						1			1												2
44	klepat																				2	2
45	lézt		1															1				2
46	pracovat										1							1				2
47	soudit						1	1														2
48	točit		1		1																	2
49	zkoušet																	2				2
50	balit														1							1
51	barvit																				1	1

Č.	Sloveso	do-	na-	nad-	o-	ob-	od-	po-	pod-	pro-	pře-	před-	při-	roz-	s-	u-	v-	vy-	vz-	z-	za-	Celkem
52	hledat																	1				1
53	hořet													1								1
54	chladit				1																	1
55	jmenovat																	1				1
56	kousat							1														1
57	lít		1																			1
58	mrznout																				1	1
59	plavat												1									1
60	rušit																			1		1
61	trhat																	1				1
62	trvat										1											1
63	večeřet							1														1
Celkem:		32	108	0	13	4	34	78	2	27	27	0	201	20	76	157	7	85	1	75	71	1018